

”NÄKYMÄTTÖMÄT MUURIT”
Vangin kokemuksia valvotusta koevapaudesta
elämänhallinnan viitekehyksessä

IRINA REMES
Tampereen yliopisto
Sosiaalityön tutkimuksen laitos
Sosiaalityön pro gradu-tutkielma
Syyskuu 2010

Tampereen yliopisto
Sosiaalityön tutkimuksen laitos

REMES, IRINA: Näkymättömät muurit. Vangin kokemuksia valvotusta koevapaudesta elämänhallinnan viitekehyydessä
Pro gradu –tutkielma, 78 s.
Sosiaalityö
Ohjaaja: Arja Jokinen
Syyskuu 2010

Pro gradu -tutkielmani kohdistuu vankien kokemuksiin valvotusta koevapaudesta elämänhallinnan viitekehyydessä. Valvottu koevapaus on 1.10.2006 voimaan tulleen vankeuslain myötä, asteittaisen vapautumisen mahdollisuus ennen ehdonalaiseen vapauteen siirtymistä. Lähtökohtana valvotussa koevapaudessa on vankeuslain tavoitteiden mukaisesti lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämään edistämällä hänen elämänhallintaansa.

Tutkielmani teoreettinen viitekehys nojautuu elämänhallinnan käsitteeseen. Peilaan puhuttuja kokemuksia having-loving-being kehikon pohjalta vankien elämänhallinnan erityiskysymyksiin. Keskeisesti nämä erityiskysymykset liittyvät asunnottomuuteen, sosiaalisiin suhteisiin, päihdeongelmaan ja taloudelliseen toimeentuloon. Tutkielmassani näyttäytyy myös siirtymä vankeudesta vapauteen, toiseudesta meidän pariin tuleminen.

Tutkielmani on laadullinen tutkimus. Sen ääni muodostuu kahdeksan koevapautensa jo päättäneen, entisen vangin teemahaastattelusta. Aineiston olen analysoinut laadullisen sisällön analyysin avulla ja metodologisesti tutkielmani sitoutuu väljästi fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusperinteeseen.

Valvottu koevapaus on ollut haastateltavilleni positiivinen kokemus. Kaikkien kohdalla merkityksellistä on ollut sosiaalisten suhteiden vahvistuminen ja vapauden kokemus. Erityisen merkityksellinen valvotun koevapauden jakso elämänhallinnan näkökulmasta on ollut niille haastatelluille, joilla on ollut aiempi päihdeongelma. Tutkielmassani tulee esiin myös se kokonaisvaltainen prosessi, matka vankilasta vapauteen, jonka myötä marginaalista on mahdollista murtautua.

ASIASANAT: valvottu koevapaus, vanki, elämänhallinta, having-loving-being

University of Tampere
Department of Social Work Research

REMES, IRINA: The invisible walls. How a convict experiences supervised probationary freedom within the framework of life management

Master's Thesis, 78 pages.

Social Work

Supervisor: Arja Jokinen

September 2010

This study applies the framework of personal life management to convicts' experience of supervised probationary freedom.

Implemented in 2006, the Finnish Prison Sentences Act introduced the possibility of supervised probationary freedom: a gradual release of a convict from prison prior to the commencement of the actual parole. Supervised probationary freedom is granted in the Prison Act's objective to increase the convicts' readiness to lead a life without crime by enhancing their life management skills.

The theoretical framework of my work is based on the concept of life management. In analysing the convicts' narratives I reflect upon the specific concerns in the convicts' life management skills by applying the 'having, loving, being' indicator model to their experiences. These particular concerns mainly involve homelessness, social relationships, substance abuse problems and economic survival. The transition from imprisonment to freedom, from otherness into connectedness also becomes evident in the current study.

My thesis is a qualitative study based on the thematic interviews of eight former convicts after their probationary freedom. I have analysed the data using qualitative content analysis, and methodologically I utilised a hermeneutic-phenomenological research approach.

The supervised probationary freedom was a positive experience for my interviewees. For all of them the strengthening of social relations and the taste of freedom were meaningful factors. As far as life management skills are concerned, the period of supervised probationary freedom was especially significant for the interviewees with previous substance abuse problems. Also apparent in the study is the comprehensive process, the journey from prison to freedom, which makes it possible for convicts to break out of the margins.

KEYWORDS: Supervised probationary freedom, convict, life management, having-loving-being

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO	2
2	VALVOTTU KOEVAPPAUS OSANA RANGAISTUSSEURAAMUSJÄRJESTELMÄÄ ..	6
2.1	VANKEINHOIDON KOKONAISUUDISTUS	8
2.2	KUKA JA MILLAISIN EDELLYTYKSIIN VALVOTTUUN KOEVAPAUTEEN PÄÄSEE?	11
2.3	MITEN KOEVAPPAUS TOIMII?	14
2.4	TÄHÄNASTISIA KOKEMUKSIA VALVOTUSTA KOEVAPPAUDESTA SUOMESSA.....	17
3	ELÄMÄNHALLINNAN KÄSITTEESTÄ	20
3.1	NÄKEMYKSIÄ ELÄMÄNHALLINNAN KÄSITTEESTÄ.....	20
3.2	ELÄMÄNHALLINTA TÄSSÄ TYÖSSÄ	22
3.3	HAVING – ELINTASO.....	25
3.3.1	<i>Taloudellinen toimeentulo</i>	25
3.3.2	<i>Työ ja koulutus</i>	27
3.3.3	<i>Päihteet ja asunnottomuus</i>	29
3.4	LOVING – YHTEISYSSUHTEET	30
3.5	BEING JA AUTONOMIA.....	32
3.6	UUSINTARISKI, VAPAUTUMINEN JA MARGINAALISTA MURTAUTUMINEN.....	33
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	35
4.1	TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSKYSYMYKSET.....	35
4.2	TEEMAHAASTATTELU MENETELMÄNÄ.....	37
4.3	TUTKIMUKSEEN OSALLISTUJAT JA HAASTATTELUUN TOTEUTTAMINEN KÄYTÄNNÖSSÄ..	38
4.4	AINEISTON ANALYYSI LAADULLISEN SISÄLLÖNANALYYSIN AVULLA	41
4.5	EETTISET KYSYMYKSET	44
5	VALVOTUN KOEVAPPAUDEN KOKEMUKSET JA MERKITYKSET	
	ELÄMÄNHALLINNAN VIITEKEHYKSESSÄ	46
5.1	ARKIELÄMÄÄN KIINNITTÄMISEN MAHDOLLISUUDET	46
5.1.1	<i>Perhe</i>	46
5.1.2	<i>Arjen aikataulu ja portaittain eteneminen</i>	48
5.1.3	<i>Oikeus peruspalveluihin</i>	52
5.2	TUKI.....	53
5.2.1	<i>Vankilasta saatu tuki</i>	53
5.2.2	<i>Vertaistuki</i>	59
5.3	VAPPAUS.....	63
5.4	KOEVAUUDEN KOKEMUSTEN JÄSENTÄMINEN ELÄMÄNHALLINNAN VIITEKEHYKSESSÄ	65
6	POHDINTA	70
	LÄHTEET	74

1 JOHDANTO

Haluamme antaa lainrikkajille itsearvostusta, joten tuhoamme sen.

Haluamme tehdä heistä vastuullisia, joten otamme pois heiltä kaiken vastuun.

Haluamme, että heistä tulee osa yhteiskuntaamme, joten eristämme heidät.

Haluamme, että he olisivat rakastavaisia ja ystävällisiä ihmisiä, joten vihaamme ja vahingoitamme heitä.

Haluamme, että he lakkaavat esittämästä koviksia, joten laitamme heidät paikkoihin, missä ainoastaan koviksia arvostetaan.

Haluamme, että he lopettavat seurustelun häviäjien kanssa, joten keräämme kaikki häviäjät saman katon alle.

Haluamme, että he olisivat positiivisia ja rakentavia, joten painamme heidät alas ja teemme heistä arvottomia.

Haluamme, että he olisivat luotettavia, joten laitamme heidät sinne missä luottamuksella ei ole mitään arvoa.

Haluamme, että he olisivat rauhaa rakastavia, joten laitamme heidät paikkaan missä ainoastaan väkivallalla selviää.

Haluamme, että he lopettaisivat meidän hyväksikäytön, joten laitamme heidät paikkaan missä kaikki hyväksikäyttävät toisiaan.

Haluamme, että he ottaisivat vastuun omasta elämästään, keskittyisivät oman elämänsä rakentamiseen, lopettaisivat olemasta yhteiskunnan loisia, joten teemme heidät täysin riippuvaisiksi meistä.

(Terence T. Gorski 1995)

Valitsin Gorskin tekstin pro gradu -tutkielmani avaukseksi, koska mielestäni siinä kiteytyvät ne keskeiset vankien elämänhallintaan liittyvät tekijät, joita tutkielmassani on tarkoitus pohtia. Hieman kärjistettynäkin se kuvaa sitä problematiikkaa, josta rikosseuraamusalalla koko ajan käydään keskustelua. Miten henkilö, joka vuosiin ei saa päättää oman elämänsä perusasioista, pystyy vapautuessaan yhtäkkiä ottamaan täyden vastuun elämästään ja tekemisistään?

Tutkielmani tavoitteena on kuvata niitä kokemuksia, joita vapautuneet vangit ovat asteittaisesta vapautumisprosessista valvotun koevapauden avulla saaneet, sekä niitä merkityksiä, joita he kokemuksilleen ovat antaneet. Miten tullaan ”toiseudesta” meidän pariin? Miten tullaan objektista taas subjektiksi? Fyysiseen muurin ylitykseen liittyy aina myös henkisen muurin ylittäminen. Näkökulma tutkielmassani on vapautuneen vangin näkökulma, ei ”meidän” tai yhteiskunnan.

Pro gradu -tutkielmani, kuten myös sosiaalityön opintoni, saivat alkusysäyksen toimiessani Hämeenlinnan vankilassa opettajana hiusalan koulutusohjelman osatutkinnossa vuosina 1999-2003. Työ vankien parissa kiinnosti ja tuntui haasteelliselta sekä innoitti lähteä jatkamaan opintojani. Ihmetyksellä kuuntelin useampikertaisten opiskelijoideni vapautumistarinoita ”muovikassin kera matkalla ei minnekään”. Kipinä vapautumisen problematiikkaan heräsi jo silloin. Ilokseni sain tähän vapautumisprosessin vaikeuteen toisenkin näkökulman työskennellessäni vuonna 2007 Kriminaalihuoltolaitoksella kriminaalihuoltotyöntekijänä ehdonalaiseen vapautuneiden vankien kanssa. Tällöin valvottu koevapaus otti ensiaskeleitaan.

Valvottu koevapaus tuli mahdolliseksi, kun uusi vankeuslaki tuli Suomessa voimaan 1.10.2006. Uuden vankeuslain tarkoituksena on suunnitelmallinen ja hallittu vankeusprosessi, jonka avulla voitaisiin edistää vankien elämänhallintaa ja yhteiskuntaan kiinnittymistä. Valvottu koevapaus on asteittaisen vapautumisen malli, jonka myötä on mahdollisuus saattaa loppuun vankeusrangaistus vapaudessa teknisin välinein tai muuten valvottuna.

Tutkielmani kohdistuu vankien kokemuksiin valvotusta koevapaudesta. Sen ajoittuminen juuri tähän hetkeen on mielestäni tärkeää. Yhtäältä Rikosseuraamusviraston, Vankeinhoitolaitoksen ja Kriminaalihuoltolaitoksen yhdistyttyä 1.1.2010 Rikosseuraamuslaitokseksi on keskeistä ymmärtää tässäkin työssä esiin noussut vapautumiskokemuksen prosessinomaisuus, jotta mahdollista henkistä muurin ylitystä voitaisiin tukea myös henkilökunnan toimesta. Toisaalta rangaistusseuraamusmuotojen painottuessa yhdyskuntaseuraamuksiin, on yhteiskunnallisen ja rikosseuraamusalan keskustelun kannalta tärkeää kuulla kokemuksia juuri heiltä, jotka ovat kyseisen seuraamuksen läpikäyneet. Yhteiskunnallinen keskustelu työssäni paikantuu ”toiseudesta” meidän pariin

tulemisella, tämä kytkeytyy myös kiinteästi marginaaliin ja sieltä murtautumiseen (ks. Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004, 10.) Sosiaalityön tutkimuksellinen perustelu työlleni on hyvin yksinkertainen; tarkoitukseni on tuoda esiin vaikeassa asemassa olevien ihmisten, tässä tapauksessa vankien, näkökulmaa keskusteluun.

Tutkielmani tavoitteena on jäsentää vankien kokemuksia valvotusta koevapaudesta elämänhallinnan viitekehyksessä. Tutkimuskysymykseni on:

1. Miten vapautuneet vangit ovat kokeneet valvotun koevapauden ja sen merkityksen omalle elämänhallinnalleen siviiliin siirryttäessä?

Selvitin kysymystä teemahaastattelun menetelmin, haastattelemalla kahdeksaa jo koevapautensa päättänyttä entistä vankia. Kuvaan haastateltaviani osin myös sanalla vanki, vaikka kysymyksessä ovat jo joko vankeusrangaistuksensa kokonaan suorittaneet tai ehdonalaiseen vapauteen siirtyneet henkilöt. Vankeus ja vankina olo on kuitenkin edellytys koevapauteen pääsemiselle ja siten se on myös perusteltu valinta käsitteelleni sen mahdollisesta leimaavuudesta huolimatta. Haastatteluaineiston analysoin laadullisen sisällönanalyysin avulla. Tutkielmani sitoutuu väljästi fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusperinteeseen, ajatellen että tutkielmani keskeinen käsite kokemus perustuu fenomenologiaan.

Tutkielmani etenee siten, että ensin paikannan valvotun koevapauden osaksi rangaistusseuraamusjärjestelmää. Kerron myös siitä kenelle valvottu koevapaus on tarkoitettu ja minkälaisia kokemuksia siitä on aiemmin saatu. Tutkielmani kolmannessa luvussa avaan elämänhallinnan käsitettä ja tarkastelen siitä käytyä keskustelua. Kuvaan yleisellä tasolla niitä erityiskysymyksiä, jotka kohdistuvat vankeihin ja heidän ulkoiseen elämänhallintaansa. Elämänhallinnan jäsenän Raimo Raitasalon having – loving – being –kehikon avulla. Luvussa neljä tuon esiin tutkielmani tekoon liittyvät kysymykset ja luku viisi on tutkimustuloksille sekä niiden esittämiselle. Kuudennessa ja viimeisessä luvussa pohdin tutkielmani luotettavuuden ohella myös sitä miten koevapauden kokemukset paikantuvat suhteessa rikosseuraamusalan keskusteluihin. Koska haastatteluaineistoni on kerätty vuonna 2009 eikä rikosseuraamusalan yhdistymistä ollut vielä tapahtunut, käytän

järjestelmässä tuolloin olleita nimiä kuvaamaan sitä sektoria missä työskennellään (esim. Kriminaalihuoltolaitos, Sijoittajayksikkö jne.).

2 VALVOTTU KOEVAPAAUS OSANA RANGAISTUSSEURAAMUSJÄRJESTELMÄÄ

– Haluamme, että heistä tulee osa yhteiskuntaa, joten eristämme heidät

Valvottu koevapaus on 1.10.2006 voimaan tulleen vankeuslain myötä mahdolliseksi tullut asteittaisen vapauttamisen vaihe ennen ehdonalaista vapautteen pääsyä. Siitä säädetään tarkemmin rikoslain 2 c luvussa (780/2005), pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä annetussa laissa (781/2005) ja vankeuslaissa (767/2005). Valvottu koevapaus on luonteeltaan yhdyskuntaseuraamus, mikä tarkoittaa vankilan sijaan vapaudessa suoritettavaa rangaistusta. Lähtökohtana koevapaudelle on yhteiskuntaan palaamisen edistäminen ja siten mahdollisuus sijoittua tuomionsa loppuajaksi vankilan ulkopuolelle teknisin välinein tai muuten valvottuna.

Suomen lain mukaan rikoksista voidaan tuomita vain siten, että tuomio kohdennetaan rikollisen omaisuuteen tai vapauteen. Lähtökohtana on, että teko määritellään Suomen rikoslainsäädännössä kielletyksi eli rangaistavaksi. Teko on siis kriminalisoitu. Seuraamusjärjestelmässämme tämä tarkoittaa joko sakkorangaistusta, nuorisorangaistusta tai vankeustuomiota, joskin sakkotuomiokin, mikäli se tuomitaan päiväsakkoina, on mahdollista muuntaa vankeudeksi. Vankeustuomio voi toteutua ehdollisena tai ehdottomana. Ehdoton vankeustuomio on määräaikainen tai elinkautinen. Se on myös mahdollista suorittaa yhdyskuntapalveluna, mikäli tuomio on enintään kahdeksan kuukautta ja tuomitun katsotaan soveltuvan siihen.

Seuraamusjärjestelmään on myös suunniteltu 1.1.2011 alkavaksi niin sanottu valvontarangaistus, joka ankaruudeltaan sijoittuisi yhdyskuntapalvelun ja vankilassa suoritettavan rangaistuksen välimaastoon. Valvontarangaistus on valvotun koevapauden kaltainen tarkkaan säännelty ja tarkoitettu niille maksimissaan kahdeksan kuukauden ehdottomaan rangaistukseen tuomituille, joita ei voi yhdyskuntapalveluun suosittaa. Lisäksi käytössä on myös nuorisorangaistus, joka on tarkoitettu alle 18-vuotiaana rikoksen tehneille. Nuorisorangaistukseen voidaan tuomita, mikäli katsotaan, että sakko on riittämätön seuraamus ja toisaalta ehdoton vankeustuomio liian ankara ajatellen nuoren tekoa. Seuraamuksena nuorisorangaistus on ollut varsin vähän käytetty, vain 10 toimeenpanoa vuonna 2009. Syyksi tähän on

arveltu varsin ahtaaksi tehtyä lakia, jonka soveltaminen on syyttäjien mielestä hankalaa. (Rikosseuraamuslaitos, 2010.) Yhdyskuntaseuraamuksia yllä mainituista ovat yhdyskuntapalvelu, nuorisorangaistus ja tuleva valvontarangaistus. Myös vankilasta vapautumisen jälkeisen ehdonalaisen vapauden mahdollisine valvontoineen sekä ehdollisen vankeuden voidaan katsoa olevan yhdyskuntaseuraamuksia. (ks. Lappi-Seppälä 2000, 3.)

Valvottu koevapaus on osa edellä mainittua rangaistusseuraamusjärjestelmää, jonka täytäntöönpanosta vastaa maassamme Rikosseuraamuslaitos. Rikosseuraamuslaitos kuuluu oikeusministeriön hallinnon alueeseen. Rikosseuraamusvirasto, Vankeinhoitolaitos ja Kriminaalihuoltolaitos yhdistyivät 1.1.2010. Rikosseuraamuslaitoksen tavoitteena on vankeus- ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpano turvallisesti, oikeudenmukaisesti ja laillisesti sekä siten, että sen avulla voidaan myötävaikuttaa uusintarikollisuuden vähenemiseen ja syrjäytymiskiirteen katkaisemiseen. (Rikosseuraamuslaitos, 2010.) Vuonna 2009 julkaistun Do Better Do Less -komiteamietinnön mukaan (Commission on English Prisons Today), Suomen rikosseuraamusjärjestelmää pidetään kansainvälisesti esimerkillisenä. Määrätietoisen toiminnan avulla on vankimäärä saatu supistumaan. Uudistusten myötä rangaistusseuraamusjärjestelmäämme kuvataan yleisesti hyväksyttäväksi sekä yksinkertaiseksi ja selkeäksi verrattuna esimerkiksi Englannin käytäntöihin. Suomen kriminaalipolitiikan arvioidaan olevan humaania ja järkevää. (Emt., 25–28.)

Täytäntöönpanojärjestelmä toimii siten, että jokainen vanki, elinkautiseenkin tuomittu, vapautuu joskus. Käytössä on niin sanottu ehdonalaisen vapauden järjestelmä, joka tarkoittaa sitä, että osa vankeusrangaistuksesta suoritetaan vankilan ulkopuolella ehdonalaisessa vapaudessa. ¹Vangin laatu vaikuttaa olennaisesti vankilassa suoritettavan tuomion pituuteen. Ensikertalainen vankeusvanki suorittaa tuomiostaan puolet, rikoksenuusija, mikäli hän on istunut vankilassa edeltävän kolmen vuoden aikana, kaksi kolmasosaa ja nuori, ensikertalainen, alle 21-vuotiaana rikoksen tehnyt, yhden kolmasosan. Elinkautisvanki voi vapautua joko presidentin

---

¹ Vangin laatu on yleisesti käytetty termi, jonka tarkoituksena on kuvata suoritettavaa tuomiota; esim. sakko-, tutkinta-, vankeus-, nuoriso- tai pitkäaikaisvanki.

armahduksella tai Helsingin hovioikeuden päätöksellä suoritettuaan tuomiostaan 12 vuotta. Koko rangaistustaan suorittava, entinen pakkolaitosvanki, voi päästä ehdonalaan, kun tuomiosta on kulunut viisi kuudesosaa. Kaksi viimeksi mainittua muodostavat yhdessä pitkäaikaisvankien ryhmän. (Mohell & Pajuoja 2006, 254, 274,306 ja 316–317.) Mikäli jäännösrangaistusta jää ehdonalaan vapautteen enemmän kuin yksi vuosi, määrätään vanki Kriminaalihoitolaitoksen, 1.1.2010 alkaen Yhdyskuntaseuraamustoimiston, valvontaan. Elinkautisvankien jäännösrangaistus on aina kolme vuotta.

2.1 Vankeinhoidon kokonaisuudistus

Vankeinhoidon kokonaisuudistus astui voimaan lokakuussa vuonna 2006, edellinen kokonaisuudistus oli vuodelta 1889. Uudistuksen tarkoituksena oli saattaa vankeja koskeva lainsäädäntömme ajantasaiseksi liittyen perustuslaillisiin ja ihmisoikeussopimusten asettamiin vaatimuksiin. Tavoitteena oli myös vankeuden täytäntöönpanon uudelleen määrittely. Vankeuden sisällöstä säädetään rikoslain 2 c luvun 1 §:ssä seuraavaa:

Vankeusrangaistuksen tarkoituksena on vapauden menetys tai rajoittaminen

Lisäksi vankeuden täytäntöönpanosta säädetään tarkemmin vankeuslain 1. luvun 2 §:ssä:

Vankeuden täytäntöönpanon tarkoituksena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä estää rikosten tekeminen rangaistusaikana.

Käytännössä nämä tavoitteet tarkoittavat sitä, että vankeuden ydinsisältönä on keskeisen perusoikeuden eli vapauden menettäminen tai rajoittaminen. Vapauden menettäminen ei saa aiheuttaa vangin oikeuksiin tai olosuhteisiin muita rajoituksia kuin niitä, joista säädetään lailla. Tarkoituksena ei ole aiheuttaa ruumiillista tai tarpeetonta psyykkistä kärsimystä eikä vahingoittaa tuomitun mainetta. Vangilla on myös oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja vankilan olot on järjestettävä

mahdollisuuksien mukaan vastaamaan yhteiskunnassa vallitsevia elinoloja. (Mohell & Pajuoja 2006, 25–26.)

Vankeinhoidon uudistamiselle nähtiin olevan kahdenlaisia tarpeita. Ensinnäkin vankien määrä ja vankeinhoidon kustannukset ovat nousseet, ja toiseksi, ehdottoman vankilarangaistuksen sosiaaliset haittavaikutukset, työ-, opiskelupaikan tai asunnon menettäminen, taloudellisen tilanteen huononeminen ja sosiaalisten suhteiden heikentyminen, ovat pakottaneet etsimään uusia vaihtoehtoja ehdottomalle vankeustuomiolle. (OM 2007:17, 5-6.) Myös oikeusministeriön kriminaalipoliittisen toimintaohjelman (2007) mukaan ”uusintarikollisuuden vähentämisen ja rikosentekijän yhteiskuntaan sopeuttamisen tavoitteisiin päästään parhaiten kuntouttavain toimin vapaudessa” (Emt. 32).

Ehdottoman vankeusrangaistuksen sijaan yhdyskuntaseuraamuksiin painottuvaa kehitystä on ollut nähtävissä ympäri maailmaa. Tämän kehityksen myötä, on tullut tarpeen löytää myös valvontamenetelmiä vapaudessa suoritettavien rangaistusten tehostamiseksi. Valvontalaitteina on käytetty erilaisia teknisiä välineitä, joiden tarkoituksena on välittää signaalien avulla valvotun sijaintia. Tälle teknisin välinein tapahtuvalle valvonnalle yhdyskuntaseuraamuksissa käytetään tässä tutkielmassa nimeä sähköinen valvonta. Käytössä on ollut myös käsite elektroninen valvonta, joka viittaa samankaltaiseen valvontatapaan. Sähköistä valvontaa on käytetty Yhdysvalloissa vuodesta 1983 lähtien. Euroopassa edelläkävijöitä ovat olleet Iso-Britannia, Ruotsi ja Hollanti. Kahdessa viimeksi mainitussa maassa se on saavuttanut merkittävän aseman osana rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää. Sähköistä valvontaa voidaan käyttää seuraavan tyyppisissä tilanteista riippuen siitä, mikä on kunkin maan oikeusjärjestelmään sopiva:

- 1) Valvonta ennen oikeudenkäyntiä, joko tutkintavankeuden sijaan tai matkustuskiellon tehostamiseksi
- 2) Lyhyen ehdottoman vankeusrangaistuksen sijaan
- 3) Vankeusrangaistuksen yhteydessä esim. ehdonalaisen vapauden tai aikaistetun vapauttamisen valvonnassa
- 4) Yhdyskuntaseuraamuksissa tai turvaamistoimenpiteinä (OM 2007:17, 8-9.)

Sähköisen valvonnan mahdollisuudet ovat moninaiset, valvottu koevapaus on yksi näistä mahdollisuuksista. Tekniikan kehityttyä 2000-luvulla on sähköinen valvonta yleistynyt varsin laajalti. Kysymys on kuitenkin melko uudesta järjestelmästä, joten selvityksiä sähköisen valvonnan vaikutuksista uusintarikollisuuteen ei juurikaan ole. Seurantatietoa on saatavilla itse toimeenpanoista ja kustannuksista. Niiden mukaan valvonta onnistutaan suorittamaan ilman keskeyttäviä rikkomuksia noin 90 prosentin todennäköisyydellä eri maissa. (ks. OM 2007:17, 11–12.) Myös Mäkipää (2010) juuri ilmestyneessä koevapauden toimintaa arvioivassa tutkimuksessaan tuo esiin, että kansainvälisestikin sähköiseen valvontaan liittyvä tutkimus pohjautuu pääosin valvontatekniikkaan ja sen vaikutuksiin. Vertailukelpoista tietoa vaikuttavuudesta on vaikea saada, mikä johtuu muun muassa seuraamusjärjestelmien erilaisuudesta ja kelvollisten vertailuryhmien löytämisestä. (Emt., 2, 52–53.)

Ruotsissa elokuussa 2007 ilmestyneen tutkimuksen mukaan (Marklund & Wennerberg 2007) vertailukelpoisia tuloksia on kuitenkin saatu siitä, että vankeusrangaistuksen lopun korvaaminen valvotun koevapauden kaltaisella sähköisellä valvonnalla vähentää selvästi todennäköisyyttä syyllistyä uuteen rikokseen. ”Valvonnassa olleista 26 % syyllistyi seuranta-aikana uuteen rikokseen, kun vankilassa rangaistuksen lopun suorittaneista 38 % uusi rikoksen”. Ruotsissa on käytössä sekä niin sanottu valvotun koevapauden malli että vankeusrangaistuksen sijaan tuomittu valvonta (tuleva valvontarangaistus). Käyttöön otosta lähtien, eli vuodesta 1994 vuoteen 2007, edellä mainittuja seuraamusmuotoja on suorittanut jo noin 40 000 henkilöä. Yhdyskuntaseuraamusten on nähty parantavan tuomitun mahdollisuuksia sopeutua yhteiskuntaan ja erityistä vaikuttavuutta on katsottu olevan ohjelmissa, joissa on vahva hoidollinen tai kuntoutuksellinen osio. (Emt., 2007 23–28.) Mäkipää (2010) nostaa tutkimuksessaan esiin myös Marklundin ja Holmbergin (2009) tutkimukseen pohjaavat tulokset, joiden mukaan sähköinen valvonta ei välttämättä edesauta yksistään rikoksettomuutta vaan rikoskielteisyys saattaa olla myös syy hakeutua sähköisen valvonnan pariin. Ruotsalaisen tutkimuksen mukaan sähköisellä valvonnalla ei ole nähty olevan kielteisiä vaikutuksia uusintarikollisuuteen ja erityinen huomio kannattaa kiinnittää siihen, että suurin riski uusintarikoksiin on heti vapautumisen jälkeen. (Marklund & Holmberg 2009, ref. Mäkipää 2010, 53–54.)

Suomessa valvottu koevapaus pohjaa monin osin Ruotsin malliin. Sähköisen valvonnan järjestelmät ovat Ruotsissa ja Suomessa samantyyppisiä. Keskeisimmät erot Ruotsin mallissa verrattuna suomalaiseen liittyvät sääntelyn tarkkuuteen, koevapauden kohderyhmään ja siihen pääsemisen edellytyksiin sekä valvontaan. Pohjoismaiselle seuraamusjärjestelmälle on ollut tyypillistä nivoa valvontaan myös kuntouttava osa esimerkiksi toimintavelvoitteen avulla. Sen sijaan erityisesti angloamerikkalaisissa maissa sähköisen valvonnan tavoitteena on ollut pienentää vankilassa olevien vankien määrää. Valvonta on täten pohjannut kontrolloivaan otteeseen eikä hoidollisia tai kuntoutuksellisia elementtejä ole juurikaan käytetty. (Mäkipää 2010, 47–50.)

2.2 Kuka ja millaisin edellytyksin valvottuun koevapauteen pääsee?

Valvottu koevapaus on periaatteessa tarkoitettu kaikille vangeille. Koko rangaistusta suorittavalle, joita ei päästetä ehdonalaiseen vapauteen, se on pakollinen, muuten koevapauden toimeenpano perustuu vangin vapaaehtoisuuteen. Lyhyttä vankeusrangaistusta kärsivää ei ole kuitenkaan katsottu tarkoituksenmukaiseksi sijoittaa koevapauteen (V. Karsikas, henkilökohtainen tiedonanto, 4.2.2008). Mäkipään (2010) tutkimuksen mukaan rikosseuraamusalan työntekijöille on ollut epäselvää, kuka on valvotun koevapauden mahdollinen käyttäjä. Onko koevapaus tarkoitettu niille vangeille, joiden elämänhallinnalliset osa-alueet ovat kunnossa ja joilla yhteiskuntaan sijoittuminen muutenkin sujuu? Tällöin tarkoituksena on lähinnä vankipaikkojen vapautuminen. Vai onko ensisijaisena tavoitteena portaittaisen vapautumisen avulla tukea niitä vankeja, joiden elämänhallinnassa ja yhteiskuntaan sijoittumisessa nähdään olevan ongelmia? Mäkipään mukaan Rikosseuraamuslaitoksen olisi tärkeää tehdä asiassa linjaus, jotta koevapautta toimeenpaneva henkilökunta voisi toimia yhdenmukaisin periaattein. (Emt., 227–228.)

Vuosina 2006–2009 on koevapauteen päässyt kaikkiaan 272 vankia. Näistä miehiä oli 84 % ja naisia 16 %. Naisten ryhmä on selvästi yliedustettu verrattuna vankipopulaatioon, jossa naisten osuus on 6 %. Yhtenä tekijänä saattaa olla Vanajan vankilan Vanajan osaston edelläkävijän rooli kansallisessa koevapauskentässä.

Vanajan osasto on nimenomaan naisille suunnattu avovankila. Avovankilan kautta koevapautuneiden osuus oli 88 %, mikä kertoo osaltaan asteittaisen vapautumisen tavoitteiden toteutuneen melko hyvin. Koevapauteen päässeet olivat useimmiten 26–35-vuotiaita ja heistä noin 1/3 oli naimisissa. Koevapautuneista 97 % suoritti määrämittaista tuomiota, heistä noin 45 % oli tuomittu henkeen ja terveyteen kohdistuneesta rikoksesta, huumausaineista oli tuomionsa saanut noin 14 %. Vankilakertaisuus koevapauden suorittajilla oli noin 50 %:lla yksi, kahdesti vankilassa oli ollut 12 %, kolmesta neljään kertaan 15 % ja yli seitsemänkertaisia uusijoita oli noin 10 %. Tuomittujen tuomioiden pituus oli mediaaniltaan kolme vuotta. Vankipopulaatioon verrattaessa keskeisimmät erot näkyvät kertalaisuudessa, tuomioiden pituudessa ja siviilisäädystä. Koevapauden kautta vapautuneet olivat selvästi muita useammin ensikertalaisia, pidemmän tuomion saaneita ja sosiaalisilta sidoksiltaan parempiosaisia. (Mäkipää 2010, 108–116.)

Valvottu koevapaus on tärkeässä osassa ajatellen uuden vankeuslain keskeistä uudistusta, suunnitelmallista ja hallitusti etenevää vankeusprosessia. Suunnitelmallista vankeusprosessia varten kehitettiin kaikille vangeille toteutettava rangaistusajan suunnitelma (ransu), joka pohjaa riski- ja tarvearvioon (rita). Rangaistusajan suunnitelmassa arvioidaan yksilöllisesti rikosten uusimisriskin ohella myös toiminnallisuuteen ja turvallisuuteen liittyvät tarpeet ja edellytykset. Tavoitteena on vankeusrangaistuksen kokonaissuunnitelma, johon kuvataan myös asteittaiseen vapauttamiseen liittyvät mahdolliset toimenpiteet kuten päihteetön osasto, avolaitokseen siirtyminen ja valvottu koevapaus. (Myhrberg 2007, 13.)

Rangaistusajan suunnitelman vahvistamisesta vastaa läänikohtaisesti sijoittajayksikkö. Suunnitelma valmistellaan yhteistyössä vangin kanssa ja sen tavoitteina ovat elämänhallinnan edistäminen, valmiudet rikoksettomaan elämään ja yhteiskuntaan sijoittuminen. Suunnitelmaa tehtäessä määritellään ne yksilölliset kriminogeeniset, sosiaaliset ja toimintakykyyn vaikuttavat tekijät, joihin on rangaistusaikana mahdollista vaikuttaa. Suunnitelman myötä vanki sijoitetaan siihen vankilaan ja niihin toimintoihin, jotka parhaiten kykenevät vastaamaan näihin tavoitteisiin. Suunnitelman toteutumisen seurannasta vastaa siihen nimetty virkamies, useimmiten sijoitusvankilan vankeinhoitoesimies, ja se on otettava tarkasteltavaksi vähintään kolmesti vuodessa. Suunnitelmaan on mahdollista tehdä

muutoksia mikäli rangaistuksen täytäntöönpanossa joudutaan poikkeamaan asetetuista tavoitteista. Tällöin vankilan on tehtävä sijoittajyksikölle esitys suunnitelman muuttamisesta. Rangaistusajan suunnitelma on toteutettava kaikille vangeille. Hyvin lyhyttä tuomiota, esimerkiksi sakon muuntorangaistusta, suorittavan rangaistusajan suunnitelma sisältää kuitenkin lähinnä tiedon sijoitusvankilasta, vapautumispäivän ja mahdollisen vankila-aikaisen toiminnan. (Mohell & Pajuoja 2006, 66–71.)

Koevapaus perustuu vangille tehtyyn rangaistusajan suunnitelmaan ja se voi alkaa aikaisintaan kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista. Koevapauteen pääsemisen edellytykset ovat edellä mainitun rangaistusajan suunnitelman toteutumisen ohella täysi päiheteettömyys, olinpaikkavelvoite, eli paikka missä asua, oletus siitä, että vanki kykenee noudattamaan koevapauden ehtoja ja yhteydenpitovelvoitetta sekä koevapauden valvonnan toteuttamismahdollisuudet. Päätöksen koevapauteen sijoittamisesta tekee ehdonalaiseen vapautuvien kohdalla sijoittajyksikkö, elinkautisvankien osalta Helsingin hovioikeus. Samat tahot vastaavat myös koevapauden keskeyttämisestä, mikäli rikkeitä ilmenee. Koevapaudessa oleva vanki on edelleen vankilan kirjoilla, mutta hän on oikeutettu myös sosiaaliturvaetuuksiin. (Vankeuslaki 767/2005.)

Koevapauden maininta rangaistusajan suunnitelmassa ei takaa tai estä lopullisesti mahdollisuutta päästä koevapauteen, sillä rangaistusajan suunnitelma ei ole oikeudellisesti sitova. On myös huomattava, että vangin toimintakykyisyys vankeusaikana saattaa vaihdella, ja koevapauteen pääsemiseen on tällöin otettava kantaa uudemman kerran lähempänä vapautumista. Aina suunnitelman toteutuminen ei myöskään ole kiinni pelkästään vangin motivaatiosta, vaan kyse voi olla myös vankilan tavoiteltujen toimintojen riittämättömyydestä esimerkiksi päihdekuntoutuksessa. Mäkipään tutkimuksen mukaan oli myös mielenkiintoista havaita, että noin 64 %:lla rangaistusajan suunnitelma oli toteutunut hyvin tai kohtuullisesti. Peräti 30 %:lla koevapauteen päässeistä ei ollut tietoa rangaistusajan suunnitelmasta. (Mäkipää 2010, 116.)

2.3 Miten koevapaus toimii?

Valvotun koevapauden menettelyohjeen mukaan valvottu koevapaus käynnistetään sijoitusvankilan viranomaisen aloitteesta. Tarkoituksena on arvioida koevapauden ehtojen täyttyminen, eli vangin rangaistusaikainen käyttäytyminen, pyrkimys rikoksettomaan elämään ja muut henkilöä koskevat tiedot, muun muassa suhteet henkilökuntaan ja muihin vankeihin. Mikäli ehdot täyttyvät, aloitetaan koevapauden valmistelu yhdessä vangin kanssa. Laadittaessa koevapauden alustavaa toimeenpanosuunnitelmaa, pääsääntönä on, että vanki itse järjestää asunnon ja toimintavelvoitteen. Sijoitusvankilan tulee kuitenkin tukea vankia tarpeen mukaan näiden järjestämiseksi. Vankila voi olla yhteydessä myös muihin viranomaisiin koevapauden toteuttamiseksi. (Valvotun koevapauden toimeenpano 28/011/2006, 2–6.)

Alustavaan koevapauden toimeenpanosuunnitelmaan tulee sisältyä:

- 1) Koevapauden alkamisen ja päättymisen päivä ja kellonaika
- 2) Toimintavelvoitteen sisältö
- 3) Päivittäinen toiminta-aika ja matka-ajat
- 4) Liikkumisrajoitukset asunnon tai toimintapaikan ulkopuolella
- 5) Yhteyshenkilö työ- tai toimintapaikalla
- 6) Vankilan yhteydenpitomuodot 5 kohdassa tarkoitettuun yhteyshenkilöön ja koevapaudessa olevaan
- 7) Asuminen ja toimeentulo koevapaudessa
- 8) Vapaa-ajan viettämisestä koskevat rajoitukset
- 9) Valvontatapa
- 10) Vastuhenkilö vankilassa
- 11) Vastuu asumis-, ruoka- ja muista vastaavista kustannuksista
- 12) Menettely äkillisissä sairaustapauksissa, valvontaan, kulkuyhteyksiin tai toimintavelvoitteen toimeenpanoon liittyvissä poikkeustilanteissa taikka muissa tämänkaltaisissa koevapauden toimeenpanon esteissä.

Toimintavelvoite voi olla esimerkiksi avolaitosajalta jatkunut työ, koulutus, päihdekuntoutus tai muu omaa toimintakykyä ylläpitävä kuntoutus, vapaaehtoistyö tai

esimerkiksi omaisen hoitaminen. Tarkoituksena on, että toimintavelvoite rakennetaan yksilöllisesti tukemaan vangin yhteiskuntaan sijoittumista. Alustava toimeenpanosuunnitelma toimitetaan sijoittajayksikköön, joka vahvistaa tai hylkää esityksen. Elinkautisvankien ja kokonaan rangaistuksensa suorittavien osalta Rikosseuraamuslaitos antaa lausuntonsa, jonka jälkeen Helsingin hovioikeus tekee asiassa päätöksen. (Valvotun koevapauden toimeenpano 28/011/2006, 5–7.) Mäkipään (2010) tutkimuksen mukaan pääosa koevapauden toimintavelvoitteista, eli 2/3, liittyy työhön tai koulutukseen. Vankiloissa on kuitenkin suhtauduttu varsin avoimin mielin koevapauden erilaisiin yksilöllisiin toimintavelvoitteisiin. Tärkeäksi on nähty toimintavelvoitteen hyöty vapautuvalle vangille. Toimintavelvoitteeseen voidaan liittää myös erityyppisiä tukipalveluita. Keskeisesti nämä tukipalvelut liittyivät päihdekuntoutukseen, vertaistukitapaamisiin tai mielenterveys- ja parisuhdeterapiaan. Esimerkkinä tästä olkoon käynnit AA:ssa tai NA:ssa. (Emt., 131–135.)

Toimintavelvoitteen ohella suunnitelmaan kuuluvat myös vapaa-ajan viettämisen suunnitelma ja valvonta. Vapaa-aikaan liittyvät rajoitteet kirjataan siten, että arkielämässä tulisi voida harjoittaa päihteetöntä ja rikoksetonta elämää. Vangin tulee viettää yöaika (klo 21–06) asunnossaan ja hänelle on määritelty toiminta-alue, esimerkiksi kotikunta, mistä hän ei saa poistua ilman erillistä lupaa. Rajoitteita valvotaan ja tarkoituksena on yksilöllinen ja asteittaisesti lieventyvä valvonta. Valvonta tapahtuu yksilöllisesti suunnitelman mukaan siten, että mitä riskialttiimpi valvottava on, sitä tiiviimpi on myös valvonta. Vankia voidaan valvoa puhelimen välityksellä tapahtuvien yhteydenpidoin ja siihen liitettyjen seurantalaitteiden avulla sekä valvontaviranomaisen suorittamalla käynneillä kotiin tai toimintavelvoitepaikalle, tai vankilaan tapahtuneilla käynneillä. Päihteettömyyden tukemiseksi on myös mahdollista sopia koevapauspaikkakunnalla olevan yhteistyökumppanin, esimerkiksi poliisin, a-klinikan tai muun vastaavan kanssa mahdollisesta päihdeseurannasta. (Valvotun koevapauden toimeenpano 28/011/2006, 5–7.) Mäkipään (2010) tutkimuksen mukaan rajoittamiskäytäntö on ollut varsin yhtenäistä ja verrattain hyvin onnistunutta. (Emt., 143).

Sijoittajayksikön myönteisen päätöksen jälkeen vanki on valmis lähtemään koevapauteen. Valvottu koevapaus voi kestää maksimissaan kuusi kuukautta, koko

rangaistusta suorittavien osalta pakollista koevapautta tulee olla vähintään kolme kuukautta. Edellä mainittujen lisäksi ei ole olemassa muita säädöksiä siitä, mikä on koevapauden pituus tai kuinka pitkä tuomio tulee olla suoritettu vankilassa ennen koevapauden alkua. (Mohell & Pajuoja 2006, 297.) Suomessa koevapauden kesto on ollut keskimäärin 89 päivää. Lyhimmillään koevapauden kesto on ollut 17 päivää, pisimmillään 185 päivää. Suurin osa, eli noin 50 % koevapauksista on kestoiltaan sijoittunut yhden ja kolmen kuukauden väliin. Koevapauden pituus riippuu monesta tekijästä. Yhtäältä sen on ajateltu olevan suhteutettu tuomion pituuteen, jolloin pitkän tuomion suorittaneet suorittavat myös pidemmän koevapauden. Toisaalta määrittävinä tekijöinä on saattanut olla myös koevapauden valmisteluun kuluva aika, jolloin itse koevapaus on jäänyt lyhyemmäksi. On myös huomioitava, että mikäli toimintavelvoitteena on ollut esimerkiksi koulutus tai päihdekuntoutus, koevapauden pituus on ollut riippuvainen myös koulutuksen alkamisesta tai kuntoutuksen rahoitukseen myönnetystä ajasta. (Mäkipää 2010, 125–129.)

Valvottu koevapaus voidaan peruuttaa, mikäli ehdot sen myöntämiseen eivät täyty. Jos koevapaus on ehditty jo aloittaa ja ehtoja on rikottu, voidaan harkita joko varoitusta tai koevapauden peruuttamista määräajaksi tai kokonaan. Peruuttamisesta seuraa paluu vankilaan. (Valvotun koevapauden toimeenpano 28/011/2006, 12.) Vankitietojärjestelmään tehtyjen kirjausten perusteella 13 % koevapaudessa olleista oli rikkonut lupaehtoja. Tarkkaa tietoa rikkeiden kohdentumisesta ei ollut, vaan rikkomus oli koskenut lupaehtojen rikkomista yleisesti. Päihteidenkäyttöön liittyviä rikkeitä oli merkitty hieman yli neljänneksellä ja uuteen rikokseen epäiltiin syyllistyneen viiden vangin. Valvottu koevapaus oli peruutettu tarkasteluajankohtana kaikkiaan 25 vangilta, joka vastaa noin 9 % koevapaudessa olleista. Koevapauden oli suorittanut onnistuneesti loppuun 91 % vangeista. Yleisesti ottaen kynnys koevapauden peruuttamiseen on aika korkealla. Pienistä rikkeistä, kuten yhteydenpitovelvoitteen unohtamisesta, on useimmiten puhuteltu. Mikäli vangin epäillään syyllistyneen rikokseen tai hän toistuvasti rikkoo yhteydenpitoon ja toimintavelvoitteeseen liittyviä sääntöjä, on koevapaus tällöin peruutettu. Pääosa peruutuksista tapahtui kuitenkin päihteidenkäyttöön liittyvien lupaehtojen rikkomisessa. Käytäntö tässä vaihteli tosin vankiloittain eikä yhdenmukaista linjausta päihderikkomuksissa ollut käytössä. (Mäkipää 2010, 175–184.)

2.4 Tähänastisia kokemuksia valvotusta koevapaudesta Suomessa

Juuri ilmestyneen Mäkipään (2010) tutkimuksen mukaan koevapaus on ollut mielekäs uudistus. Se on kohtuullisen hyvin toimiva ja tarkoituksenmukainen osa rangaistusseuraamusjärjestelmäämme. Koevapaudessa olleet haastateltavat olivat olleet tyytyväisiä koevapauteen. Joskin huomio kannattaa kiinnittää siihen, että haastatteluun suostuneet, olivat muutenkin kenties tyytyväisempiä itse koevapauteen. Toimijoiden näkökulmasta katsottuna koevapaudella on nähty olevan seuraavia edistäviä elementtejä verrattuna tavalliseen vankilasta vapautumiseen:

1. Vapautuminen hallitusti ja kannustaen
2. Arkielämän harjoittelua kontrolloidusti
3. Tukirakenteita yhteiskuntaan kiinnittämiseksi
4. Yleinen aktivoiminen

Valvotun koevapauden eduksi on nähty portaittainen vapautuminen, jonka avulla kuilua vankeuden ja vapauden välillä voi lieventää. Hallittu vapautuminen on valmisteltu perusteellisemmin kuin ehdonalaiseen vapautumiseen ilman valvottua koevapautta. Keskeisinä tekijöinä valmisteluissa ovat olleet muun muassa asunto ja rikokseton toiminta. Hallitun vapautumisen avulla on mahdollisuus luoda jatkumo, joka pohjautuu jo vankilassa aloitettuun toimintaan ja joka jatkuu myös siviiliyhteiskunnassa. Oleellinen osa tätä hallittua vapautumista on valvonta. (Mäkipää 2010, 185–191.) Myös Vähäkoski (2008) on opinnäytetyössään tuonut esiin kontrolloidun vapautumisen ja arkielämään kiinnittymisen merkityksen (Emt., 43–44).

Keskeiseksi valvotussa koevapaudessa on nähty sen suomat arkielämään kiinnittymisen mahdollisuudet. Koevapauden toimeenpanosuunnitelmaan on kirjattu toimintavelvoite, jonka toteutumista valvotaan. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että koevapaudessa oleva vanki sitoutuu noudattamaan toimintavelvoitteena olevan toiminnan työaikoja. Kyse voi olla vangin aikuisiän ensimmäisestä kerrasta, kun hän sitoutuu yhteiskunnan aikatauluihin. Työn tai opiskelun myötä on mahdollista

kiinnittyä yhteiskuntaan myös valvotun koevapauden päätyttyä. Koevapauden aktivoiva luonne voidaan nähdä kahdelta kannalta. Ensinnäkin vanki voi aktivoitua jo vankilassa ollessaan pyrkien toteuttamaan suunnitelmallisesti rangaistusajan suunnitelmaa. Toisaalta valvottu koevapaus jo edellä mainituin edellytyksin velvoittaa aktiiviseen toimintaan myös siviiliyhteiskunnassa. Valvottu koevapaus voidaan nähdä hyvänä asiana jo pelkästään siitä syystä, että vanki pääsee pois vankilasta. Siviilissä on käytännössä rajoittamattomat yhteydenpitomahdollisuudet läheisiin ja mahdollisuus elää tavallista arkea. (Mäkipää 2010, 185–191.)

Toimeenpanoa arvioidessa, Mäkipää (2010) on kuvannut koevapauden sallivan normaalielämän säilyttäneen kuitenkin rangaistukselle ominaiset rajoitukset ja velvoitteet. Tältä osin järjestelmä on ollut melko toimiva. Kritiikkiä on kuitenkin kohdistettu muun muassa valmisteluprosessiin. Vähäkosken (2008) selvittäessä valvotun koevapauden prosessin kokemuksia opinnäytetyössään hän nosti esiin koevapauden valmistelun vaikeuden. Hänen haastattelemansa vangit olivat kokeneet valmistelumenettelyn hankalana, byrokraattisena ja aikaa vievänä prosessina. Haastateltavat olivat kokeneet, että vangin tulee itse olla asiassa aktiivinen. (Emt., 49–50.) Samankaltaiseen tulokseen tuli myös Mäkipää (2010), jonka mukaan keskeinen kritiikki koevapauden toimeenpanossa kohdistui tiedonkulkuun. Vangit olivat saaneet tietoa vankilalta koevapauteen liittyvistä asioista vaihtelevasti ja muutaman vankilan kohdalla mahdollisuus koevapauteen vaati vangin omaa aktiivisuutta ja asioiden hoitamisen kykyä. Tiedonkulun ohella tämä oman aktiivisuuden vaade nousi esiin myös asuntoa ja toimintavelvoitetta järjestettäessä. Osa vangeista oli saanut tukea asioiden järjestämiseen varsin vähän, osan kohdalla tukea oli annettu ”kaikki mahdollinen”. Kysymys ei niinkään ole ollut vangin ominaisuuksista ja kyvystä hoitaa asioita, vaan ensisijaisesti kyseisen vankilan resursseista. (Emt., 60–63.)

Resurssikysymyksen ohella yhdenvertaisuuden todentumiseen vaikuttavat myös epäselvyys koevapauden kohdentamisesta sekä vankiloiden erilaiset käytännöt, jotka liittyvät esimerkiksi koevapauden ehtojen rikkomiseen. Mäkipää (2010) perään kuuluttaa Rikosseuraamuslaitokselta tiukempaa linjausta ja oikeudellisesti velvoittavia säännöksiä koevapauden toimeenpanoon. Linjausta toivotaan erityisesti

koevapauden kohdentamiseen, jolloin kantaa tulee ottaa myös koevapauden määrällisiin ja laadullisiin tavoitteisiin. (Emt., 227–228.)

Kun tarkastellaan vankien toimintakykyä ja mahdollisuuksia järjestää koevapauden aikaiset toiminnot sekä asunto, päästään taas ydinkysymykseen: kenelle koevapaus on tarkoitettu? Toimintakykyisen, perheellisen vangin ollessa kyseessä edellä mainitut vaateet ovat useimmiten jo ennalta kunnossa. Jos taas ajatellaan tavoitetta yhteiskuntaan sijoittumisen kannalta, tulisi resursseja vankilassa kohdistaa enenevässä määrin niihin, jotka apua enemmän tarvitsevat. Hurjimpien huhujen mukaan, koevapautta ei ole voitu lähteä virallisesti ajamaan eteenpäin juuri asunnottomuuden ongelman vuoksi. Näinkö elämänhallinta edistyy rangaistusaikana?

3 ELÄMÄNHALLINNAN KÄSITTEESTÄ

- Haluamme, tehdä heistä vastuullisia, joten otamme pois heiltä kaiken vastuun

Elämänhallinnan käsite on hyvin moniselitteinen ja meillä jokaisella lienee oma käsityksemme sen sisällöstä. Seuraava ote kuvaa erään haastateltavani käsitystä elämänhallinnasta.

Mulle elämänhallinta tarkoittaa niinku sitä, ett mä teen itse päätökseni ja vetelen niinku niistä naruista mistä mä haluan. Kukaan ei sano mulle miten tai mitä mun pitää tehdä. Tai voi sanoo miten, mutt mä teen ite ne päätökset ja hallitsen omaa elämäni. Ett ei hallitse niinku päihteet tai mikään alkoholi ett hallitsee itse.

Perusteluni tämän vaikeaselkoisen käsitteen valinnalle työni keskeiseksi käsitteeksi nojaavat edellä mainitun Vankeuslain (767/2005) 1. Luvun 2 §:ään, jonka mukaan ”vankeusrangaistuksen tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämään edistämällä elämänhallintaa”. Vankeuslain ohella elämänhallintaa tavoitellaan myös kuntouttavasta työtoiminnasta säädettyssä laissa (189/2001), nuorisorangaistuksesta säädettyssä laissa (1196/2004) ja säilöön otettujen ulkomaalaisten kohteluista ja säilöönottoyksiköitä säädettyssä laissa (116/2002), sekä asetuksessa lääkinnällisestä kuntoutuksesta (1015/1991). Elämänhallinnan voidaan siten ajatella olevan yleiskäsite, jolloin sosiaalipoliittisten interventioiden avulla on mahdollista kasvattaa ihmisen hyvinvointia. Käsitettä on kuitenkin vaikea määrittellä yksiselitteisesti. Paljon on myös kyseenalaistettu sitä, voidaanko koko käsitettä ylipäätään määrittellä. Voiko elämä olla hallittavissa? Yksinkertaisimmillaan elämänhallinnan voi ajatella olevan yksilön tyytyväisyyttä omaan elämäntilanteeseensa, monimutkaisimmillaan käsite mielletään kattokäsitteeksi, joka sisältää lukuisia alakäsitteitä.

3.1 Näkemyksiä elämänhallinnan käsitteestä

Elämänhallinta voidaan nähdä kattokäsitteenä, ”joka sisältää useita elämän kulkuun liittyviä osatekijöitä. Tämän mukaan ihminen ymmärretään tavoitteelliseksi

olenoksi, joka toteuttaa elämäntehtäviään, henkilökohtaisia projektejaan ja pyrkimyksiään eri elämänkulkunsa vaiheissa” (Raitasalo 1996, 1). Elämönhallintaa ei ole tarkoitukseen kuvata erillisenä konstruktiona, ”vaan se sisältää useita eri elämänkulkuun ja elämäntilanteiden hallintaan liittyviä komponentteja” (Järvikoski 1996, 44). Järvikosken (1996) mukaan merkitykselliset komponentit ovat: elämänolojen konkreettinen perusta (elinolot), yleiset hallintakäsitykset (käsitykset omista vaikutusmahdollisuuksista) ja koettu hallinta (yksilön mahdollisuus selvittää omin avuin). Tähän elämänkulkuun liittyvät olennaisesti suunnitelmat ja selviytymisstrategiat sekä menestystä heijastavat menetyskierteet, ajautumiskäänteet tai sosiaalinen moniongelmaisuus, jotka taas osaltaan vaikuttavat mainittuihin käsityksiin elämän mielekkyydestä ja tarkoituksenmukaisuudesta. (Emt., 45.)

Riihisen (1996) mukaan elämönhallinnan käsite on lähtöisin sekä yhteiskuntatieteistä että psykologiasta ja keskeistä siinä on autonomisuus. Autonomisuus ymmärretään sekä oikeutena itsehallintaan että kapasiteettina ja ulkoisina edellytyksinä. Kapasiteetti määrittyy ihmisen kyvystä tehdä rationaalisia valintoja. Autonomisuuteen liittyvät olennaisesti myös itsemäärääminen, itsekontrolli ja itseuri kuten myös tarpeet ja halut. Näiden halujen ja tarpeiden vähäinen, puuttuva tai epänormaali tyydyttäminen voi olla autonomian toteutumista haittaava ja siten myös elämönhallintaongelmia aiheuttava tekijä. Tarpeita ja haluja ei voi myöskään tyydyttää, mikäli yksilöllä ei ole käytettävissä riittävästi resursseja. (Emt., 16–26.)

Psykologisessa ja sosiaalipsykologisessa tutkimuksessa ollaan oltu kiinnostuneita elämönhallinnan tunteen vaikutuksista valittuihin selviytymiskeinoihin ja niiden käyttöön sekä niiden yhteydestä terveyteen ja hyvinvointiin. Psykologista hallinnankäsitettä on tutkittu stressitutkimuksen piirissä esimerkiksi selviytymisenä (coping), kontrollina, sisäisenä hallintana (empowerment), kompetenssina, pystyvyysodotuksina ja koherenssin tunteena. (Järvikoski 1994, 98–100.)

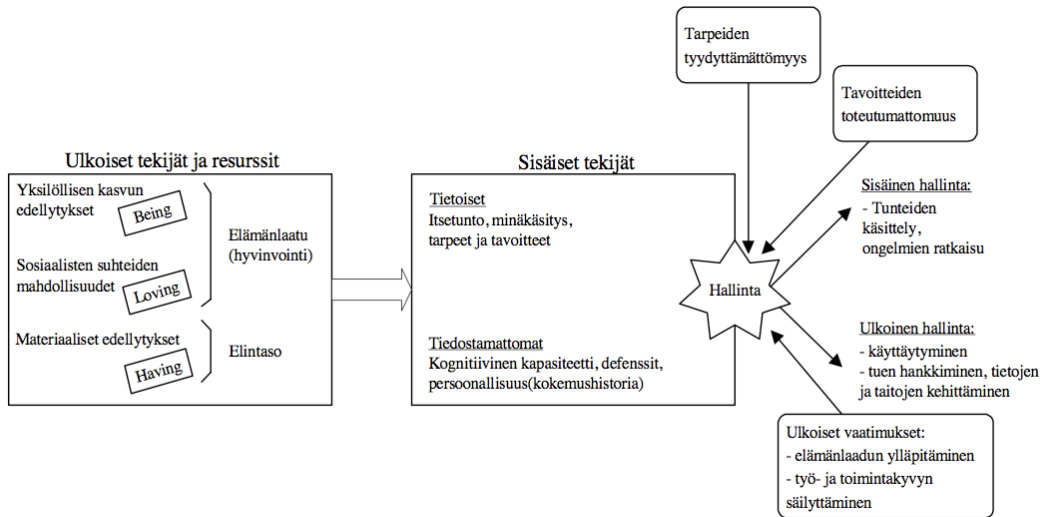
Elämönhallintaa voidaan kuvata myös Roosin (1985) tapaan akselilla sisäinen-ulkoinen. Hänen mukaansa elämän ulkoinen hallinta todentuu silloin, kun yksilö on henkisesti ja aineellisesti turvatussa asemassa. Tällöin hän on kyennyt ohjaamaan elämänsä kulkua niin, ettei siihen juurikaan ole päässyt vaikuttamaan muut kuin hänestä itsestään riippuvat tekijät. Sisäinen hallinta merkitsee yksinkertaisimmillaan

sitä, että yksilö kykenee sopeutumaan dramaattisiin elämäntilanteisiin alistumatta tai antautumatta. (Emt., 41–42.) Riihinen (1996) kritisoi tätä kahtia jaottelua sillä, että elämäntilanteissa kyse on kuitenkin sisäisen ja ulkoisen hallinnan välisestä vuorovaikutuksesta, eikä siitä kokonaisuudesta voi ongelmattomasti eriyttää sisäistä ja ulkoista. ”Kun elämäntilanne etenee toimeentulominimin yläpuolella, ulkoinen elämäntilanteiden hallinta on kyettävä suhteuttamaan niihin sisäisiin päämääriin, joita ihminen on itselleen asettanut” (Riihinen 1996, 29).

3.2 Elämäntilanteiden hallinta tässä työssä

Tutkielmani elämäntilanteiden hallintakäsitys pohjaa Raitasalon (1995, 61) malliin. Raitasalo nojaa siinä Roosin (1985, 41) ajatukseen elämäntilanteiden ulkoisesta ja sisäisestä puolesta sekä Allardtin (1976, 37-38) having, loving, being jakoon. Mielestäni tässä on nähtävissä myös Lazaruksen ja Folkmanin (1984) ajatuksia selviytymiskäsitteestä (coping). Heidän mukaansa tämä termi viittaa jatkuvasti muuttuviin kognitiivisiin tai käyttäytymiseen liittyviin ponnistuksiin sellaisten spesifien ulkoisten ja/tai sisäisten vaatimusten hallitsemiseksi, joita pidetään henkilön voimavaroja kuormittavina tai ne ylittävinä. Yksilön selviytymiseen vaikuttavat olennaisesti hänen sisäiset ja ulkoiset voimavaransa. Sisäisiä voimavaroja ovat muun muassa itsetunto, persoonallisuus, itse koettu terveys, ongelmaratkaisukyvyt ja sosiaaliset taidot. Sosiaalinen verkosto ja tuki ovat tärkeimpiä ulkoisista selviytymisvoimavaroista ja näiden nähdään olevan olennainen osa selviytymisprosessia. (Emt., 141–142.)

Tämän mallin myötä uskon pääseväni kuvaamaan kokonaisvaltaisesti senkaltaista elämönhallintaa, joka valvotun koevapauden avulla on mahdollista saavuttaa. Rusasen (1995) mukaan elämönhallinnan ulkoista puolta on yksinkertaisempaa tutkia, sillä sisäinen elämönhallinta on tajunnallinen prosessi, jonka tavoittaminen on vaikeampaa (Emt., 78). Tutkielmassani keskityn ensisijaisesti ulkoisen elämönhallinnan osatekijöihin, mutta niiden lisäksi mielenkiintoni kohdistuu myös sisäisen elämönhallinnan Riihisen (1996, 16–26) edellä mainittuun autonomisuuden sekä itsetunnon käsitteisiin.

Allardt (1976, 50) on määritellyt elämönhallinnan ulkoiset osatekijät seuraavasti:

- Elintaso (having): tulot, asumistaso, työllisyys, koulutus, terveys
- Yhteisyyssuhteet (loving): paikallis- ja perheyhteisyys, ystävyysuhteet
- Itsensä toteuttamisen muodot (being): arvonanto, korvaamattomuus (persoonaa), poliittiset resurssit, mielenkiintoinen vapaa-ajan toiminta

Allardt on Roosin (1998) mukaan ainakin kerran täydentänyt luetteloaan myös doing (toiminnallisuus) – käsitteellä. Roos on nähnyt lisäyksen elämänpoliittisesti tärkeänä, mutta hieman ongelmallisena. (Emt., 25.) Niemelä (2009) onkin kritisoinut Allardtin teoriaa, sillä hänen mukaansa doing eli toiminta ja tekeminen on Allardtin teoriassa sijoitettu being-kategorian sisään. Doing ja being ovat Niemelän mukaan ilmiöinä eri tasoa eikä niitä siten voi luokitella yhteen. Niemelä itse on jäsentänyt ihmisen

toiminnallisuuden ja hyvinvoinnin hyvänä olona (well-being), hyvänä toimintana ja onnistuneena elämänä (well-doing) sekä menestymisenä (well-having). Nämä tasot jäsentyvät vielä inhimillisen toiminnan ulottuvuuksilla joita ovat aineellinen (taloudellinen), sosiaalinen (poliittinen) ja henkinen. (Emt., 218–232).

Niemelän kategorian käyttäminen tutkielmaani ohjaavana teoriana, olisi varmaankin tuonut esiin erilaisia tulkintoja. Olin kuitenkin ehtinyt toteuttaa teemahaastattelut ennen Niemelään perehtymistä ja tästä syystä, kritiikistä huolimatta, käytän tässä tutkielmassa edellä mainittua Allardtin luokitusta. Muodostan tekijöille alaluokat, jotka keskittyvät edellä mainittuihin vankien elämänhallinnan erityiskysymyksiin. Sen jälkeen avaan having, loving ja being – käsitteiden sisällöt ja kiinnitän ne nimenomaan vankien maailmaan. Seuraavan Allardtiin pohjautuvan luokituksen tarkoituksena on toimia sekä teemahaastatteluni ulkoista elämänhallintaa selventävänä runkona että tukena aineiston analyysissa:

- Elintaso (having)
  - tulot: toimeentulotuki, velat (lailliset/laittomat)
  - asumistaso: asunnottomuus, tuettu asunto
  - työllisyys: tukityö, mahdollisuus työllistyä (korvaukset, työkyky)
  - koulutus: heikko koulutustausta, oppimisvaikeudet
  - terveys: päihde- tai mielenterveysongelma, kaksoisdiagnoosi

- Yhteisyssuhteet (loving)
  - paikallisyhteisyys: uusi elämä uudessa paikassa
  - perheyhteisyys: perheen merkitys
  - ystävyssuhteet: vertaistuki, alamaailma

- Itsensä toteuttamisen muodot (being)
  - arvonanto: status vangista kansalaiseksi
  - persoona: vankinumerosta persoonaksi
  - poliittiset resurssit: vaikuttaminen
  - mielenkiintoinen vapaa-ajan toiminta: mahdollisuus

3.3 Having – elintaso

Seuraavaksi tarkastelen näitä ulkoisen elämänhallinnan ulottuvuuksia tutkimustiedon valossa. Keskiöön nousevat ne erityiskysymykset, jotka liittyvät vapautuneisiin vankeihin. Yleisesti Having viittaa elämän materiaaliseen tasoon ja niihin tarpeisiin, joihin on yhteiskunnallisilla päätöksillä mahdollista vaikuttaa. Konkreettisesti nämä elintasoon viittaavat tekijät muodostuvat toimeentulosta, asunnon saannista, työstä ja koulutuksesta sekä oikeudesta terveydenhuoltoon (ja päihde- tai mielenterveyskuntoutukseen). (Allardt 1976, 50.) Vankien elämänhallinnan erityiskysymykset, Rikoksettomaan elämänhallintaan -komiteamietinnön (2001) mukaan, liittyvät vankien heikkoon sosiaaliseen tilanteeseen. Ulkoisen elämänhallinnan vajeet näyttäytyvät asunnottomuutena, toimeentulo-ongelmina ja työllistymis- sekä koulutusvaikeuksina. Nämä elämänhallinnalliset puutteet tulevat ilmi muun muassa työkykyisyydessä, vuorovaikutus- ja asioimistaidoissa sekä arkipäivän elämästä selviytymisessä. (Emt., 29-31.)

3.3.1 Taloudellinen toimeentulo

Rikoksettomaan elämänhallintaan komiteamietinnön (2001) mukaan, vapautuneiden vankien taloudellisesta toimeentulosta on varsin vähän tietoa. Yleistäen toimeentulo katsotaan saadun toimeentulotuesta tai muista sosiaaliturvaetuuksista. (Emt., 31.) Näkin (2006) pääasiassa velkaantumista seuranneen tutkimuksen mukaan 51,2 % vangeista arvioi vankeuden jälkeiseksi tulonlähteekseen toimeentulotuen. (Emt., 73.)

Mäkipään (2010) valvottua koevapautta koskeva tutkimus nojaa vankitietojärjestelmän tietoihin. Niiden mukaan valvotussa koevapaudessa olleista reilu kolmannes (38 %) sai toimeentulonsa ansiotuloista ja noin 40 % Kelan tuista (esim. eläke, työmarkkinatuki, opintotuki). Toimeentulotuki oli pääasiallisena tulonlähteenä vain 3 %:lla koevapaudessa olleista. (Emt., 130.) Tämän mukaan koevapaudessa olevat ovat siis taloudellisesti paremmassa asemassa kuin muut vapautuneet vangit.

Toimeentulo-ongelmat kytkeytyvät monin tavoin velkaongelmaan ja sitä seuraavaan ”pakkotyöttömyyteen”. Pakkotyöttömyydellä viitataan tässä tilanteeseen, jolloin ulosmitattavien velkojen osuus saadusta työtulosta on suuri ja koko työuran mittainen. Tästä näkökulmasta katsottuna ajatus työnteosta ei taloudellisessa mielessä ole useinkaan kovin houkutteleva. Pirjo Näkki (2006) on tutkinut vankien yhteiskuntaan integroitumista erityisesti velkaantumisen kautta. Hänen tutkimuksensa mukaan vapautuneista vangeista 81 % oli velkaantuneita, keskimääräisen velkasumman ollessa 20 000 euroa (mediaani). Tämän taloudellisen huono-osaisuuden myötä, yhteiskuntaan integroitumisen esteeksi saattoivat muodostua kohtuuttomat korvaukset, joita ei rikosperustaisuutensa vuoksi ole mahdollisuutta saada velkajärjestelyn turvin hoidettua. Nämä velkamäärät aiheuttanevat velkaantuneessa voimattomuutta ja välinpitämättömyyttä velkoja kohtaan. Tämän myötä kiinnostus perinteistä palkkatyötä kohtaan laskee ja toimeentulo hankitaan muun muassa harmaan talouden työmarkkinoilta. (Emt., 157–168.)

Velkasummat voivat olla kohtuuttomia maksettavaksi perinteisen työnteon keinoin. Tavoitteita velkojen lyhentämiseen on myös rikosseuraamuslaitoksella, sillä avolaitoksesta ei ole oikeutta siviilitöihin, jos sopimusta ulosoton kanssa ei ole tehty. Näkki (2006) on tutkimuksessaan kiinnittänyt asiaan huomion. Hänen mukaansa ”velkajärjestelylakia tulisi uudistaa niin, etteivät rikosperustaiset korvaukset olisi esteenä velkajärjestelyyn pääsemisessä.” Näkin mukaan vangin rikosperustaisten velkojen muuttaminen velkajärjestelyn kaltaiseksi järjestelmäksi voisi sitouttaa vankeja maksamaan myös rikosperustaiset velkansa takaisin valtiolle ja edesauttaa näin vankien integroitumista yhteiskuntaan ja palkkatyöhön harmaaseen talouteen kiinnittymisen sijaan. (Emt. 166-167.)

Velkajärjestelylain muutos tukisi rikosperustaisia velkoja, mutta huumevelkoihin liittyvän perintäkulttuurin ongelma on myös olemassa. Näkin (2006) tutkimuksesta saatujen tulosten mukaan 15 % vastaajista (N=470) ilmoitti, että heillä on myös laittomia velkoja. Näkin mukaan nämä pääosin huumausaineisiin kytkeytyvät velat ovat suurimpana esteenä yhteiskuntaan integroitumisessa. (Emt., 160.) Rikolliseen elämäntapaan liittyvät laittomat velat ovat alamaailman ongelma, yhteiskunnan väliintulolla on niihin vaikeaa, ellei mahdotontakin puuttua. Laittomat velat saattavat

pitää kiinni rikollisessa elämäntavassa, siitä huolimatta, että itse haluaisi jo sieltä irtautua. Huumausaineisiin liittyvä alakulttuuri on tiukasti suljettu ulkopuolisilta.

3.3.2 Työ ja koulutus

Yhteiskuntaan integroitumista ajatellen työ on tärkeää. Velkataakka vaikuttaa siihen, miten suhtaudutaan verokirjalla tehtävään työhön, mutta työn nähdään olevan myös elämää jäsentävä ja sisältöjä tuottava osa-alue. (Näkki 2006, 163-164.) Kuure (1996) on tuonut esiin myös työmarkkinakelpoisuuden määrittävän normaaliutta palkkatyöyhteiskunnassa. Työnteon voi nähdä olevan yksi keino murtautua marginaalista. (Emt., 26–30.) Vankien työurat ovat useimmiten katkonaisia tai puuttuvat kokonaan, 48 % vangeista omaa jonkinlaista työkokemusta, mutta 15 % ei omaa työkokemusta lainkaan. Keskeisinä tekijöinä työuran katkoksissa tai sen kokonaan puuttumisessa, ovat muun muassa päihteidenkäyttö, heikompi koulutustausta ja aiemmin mainittu velkaongelma. (Rikoksettomiaan elämäntavasta 2001, 30-31.) Työkykyisiä miesvangeista arvioidaan olevan noin puolet, alentuneesti työkykyisiä noin kolmannes ja työkyvyttömiä kymmenesosa. Naisvangeista on työkykyisiä vain kolmannes, mikä kertoo naisvankien olevan sairaampia kuin miesvangit. Päihdehäiriöt ovat keskeisin työkykyä alentava tekijä, myös somaattisilla sairauksilla ja mielenterveyden häiriöillä on vaikutusta. (Joukamaa 2010, 56.)

Vankilassa vanki on velvoitettu tekemään työtä, osallistumaan koulutukseen tai muuhun toimintaan. Näiden toimintojen tavoitteena on tukea vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntavasta. Vuonna 2008 toimintoihin osallistui 49 % vangeista, mikä oli hieman edellisvuotta isompi määrä. Vankilassa on mahdollista opiskella yleissivistäviä ja ammatillisia aineita, nämä opinnot järjestetään yhteistyössä lähiseudun oppilaitosten kanssa. Korkeakoulu- ja yliopisto-opinnot ovat mahdollisia joko etäopiskeluna tai siviiliopintoluvan avulla. Vankiloissa järjestetään erityyppistä työtoimintaa, minkä lisäksi avolaitoksesta on myös mahdollista sijoittua ulkopuoliseen työsuhteeseen. Keskeinen osa vankien toimintaedellytysten parantamista ovat päihteidenkäyttöön, uusintarikollisuuteen ja muuhun sosiaaliin

ongelmiin vaikuttavat kuntouttavat kurssit. Vuonna 2008 näihin kuntouttavien toimintoihin osallistui 1836 vankia. (Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2008.)

Vankilakoulutuksen avulla voidaan saavuttaa kiinnipitäviä mekanismeja syrjäytymiskehityksessä, sillä vankien koulutustausta on yleisesti ottaen alhaisempi kuin muun vastaavan ikäluokan. Peruskoulun (tai perusopinnot) oli suorittanut loppuun noin 94 % vangeista, kun vastaava luku siviilimaailmassa oli 99 %. Iso hajonta on kuitenkin lukio-opinnoissa, vangeista 5 % oli suorittanut ylioppilastutkinnon, kun muurien ulkopuolella luku oli noin 50 %. Ammatillisessa koulutuksessa ero oli pienempi, 29 % versus 39 %, ja korkea-asteen opinnoissa 10 % versus 33 %. Vangeista 23 % kertoi omaavansa oppimisvaikeuksia. (Koski & Miettinen 2007, 67-70) Tämä luku eroaa huomattavasti Salon (2006) tekemän tutkimuksen tuloksista, joiden mukaan lähes puolella vangeista on huomattavia vaikeuksia lukutaidoissa. Omaan työkokemukseeni ja aiempiin opintoihin liittyvään opinnäytetyöhöni (Remes 2002) pohjaten olen sitä mieltä, että vankien kaikkinaisen koulutus on tärkeää riippumatta siitä, halutaanko koulutuksella tuottaa pätevyyttä jollekin työalalle tai lisätä muuta osaamista. Uuden oppimisen kyky voi herättää kokemuksen, jonka myötä oma elämänhallinnan halu kasvaa.

Yleisesti ottaen aikuiskoulutus voidaan nähdä elämänhallinnan välineenä. Koulutuksen avulla on mahdollisuus vaikuttaa esimerkiksi ulkoisen hallinnan työttömyyden uhkaan ja sisäisen hallinnan tarpeettomuuden tunteeseen. Elämäkulun rakentumisessa koulutus voi olla ensinnäkin mahdollisuustekijä, jolloin koulutuksen avulla on mahdollista paikata aiempia koulutuspuutteita tai tuottaa mahdollisuuksia työmarkkinoille. Koulutus voidaan toisaalta nähdä myös muutostekijänä, jolloin koulutuksen myötä voi saavuttaa muutosta uraan tai elämän sisältöön. Koulutus on myös selviytymistä edistävä tekijä. (Kilpeläinen 2000, 1–6.)

Vankien koulutus- ja työmahdollisuuksien parantamiseksi on kansallisesti kehitetty erityyppisiä projekteja. Projekteille on tyypillistä paikallisuus ja vahva kolmannen sektorin kytkös. Kriminaalihuollon tukisäätiön, Kritsin hanke Oppimisvaikeuksista vapaaksi voitti tänä vuonna Talentian Hyvä käytäntö -palkinnon. Hankkeen tavoitteena on selvittää vankien ja kriminaalihuollon asiakkaitten oppimisvaikeuksia ja rakentaa heille oppimisvaikeudet huomioon ottava koulutuspolku vankeudesta

vapauteen. Hanke on kohdistettu pääosin pääkaupunkiseudulle. (Kris, 2010.) Vankien kiinnittämiseksi työmarkkinoille käynnistyi vuonna 2008 Kris-Tampereen ja TE-keskuksen yhteistyössä Vankilasta siirtymätyömarkkinoille -projekti (VST). Sen tavoitteena on löytää yksilöllisiä työ- ja koulutusmahdollisuuksia vankilasta vapautuville. Konkreettisten työ- ja koulutuspaikkojen etsimisen ohella projekti tarjoaa tukea elämänhallinnan, kuntoutumisen ja työnsaantimahdollisuuksien vahvistamiseen. (Kris, 2010.)

3.3.3 Päihteet ja asunnottomuus

Vankien terveyttä selvittäneen työryhmän juuri ilmestyneet tulokset kertovat, että peräti 90 %:lla miesvangeista on jonkinasteinen päihderiippuvuus. Samaisen selvityksen tulokset kertovat myös, että noin kahdella kolmasosalla vangeista on diagnosoitu joku persoonallisuushäiriö (Joukamaa 2010, 74–76.) Päihderiippuvuudella tarkoitan tässä sekä alkoholiin että huumausaineisiin liittyvää riippuvuutta. Päihdeongelma heijastelee usein vankien taustalla ja on yksi kulmakivi vankien elämänhallinnassa. Heinosen (1998) mukaan päihteet ovat tuottamassa joskus harhaistakin elämänhallinnan tunnetta, koska juuri muita keinoja ei vankilamaailmassa ole käytettävissä. Ne aiheuttavat illuusion elämänhallinnasta ja toimivat myös suojamuurina elämän tosiasioilta ja auttavat unohtamaan vankilaelämän kurjuuden, ainakin hetkeksi. (Emt. 1998, 111–113.) Varsin monella vangilla päihdesuuntautunut elämä on ollut yhteydessä vankeustuomioon ja Hypenin (2004, 7) mukaan, vapaudessa pysyminen on todennäköisintä päihteettöminä pysyvillä.

Päihteidenkäytön ohella elämän hallittavuuteen vaikuttaa keskeisesti asunto. Nämä kaksi kietoutuvat myös yhteen, sillä valtaosa asunnottomista vangeista on päihteidenkäyttäjiä, joiden vankilassa mahdollisesti alkaneen päihdekuntoutuksen asunnottomuus murentaa. Riitta Granfeltin (2003, 3) tutkimuksen mukaan Helsingin seudulla vapautuu vuosittain 400 vankia ilman asuntoa. Tampereen seudulla vuonna 2007 vastaava luku oli noin 100 (R. Kari, henkilökohtainen tiedonanto 14.11.2007). Granfelt haastaa tutkimuksessaan etsimään uusia asumismuotoja, sillä vankeinhoitolaitoksen tavoitteiden – ”kellarikomeroita tyhjentävästä narkomaanista

veronmaksaja - mukaan - on jo pelkästään verovarojen näkökulmasta perusteltua tarjota vapautuvalle vangille asunnoksi jotain parempaa kuin kellarikomero tai yömajan sali” (Emt, 75).

Asunnon saanti on vangille hankalaa johtuen muun muassa menetetyistä luottotiedoista. Asuntolapaikkoja on tarjolla vaihtelevasti, mutta vangit ovat kokeneet ne varsin kielteiseksi yksityisyyden puutteen vuoksi. Haasteena olisikin löytää jokaiselle vapautuneelle henkilökohtaiseen tuen tarpeeseen perustuva asumisen malli, joka edellyttää vähintään omaa huonetta ja aitoon itsemääräämiseen pohjaavaa kunnioittavaa kontrollia ja tukea. Asuntoa ei voi kytkeä päihitteettömyyden vaatimuksiin, vaan akuutissa päihdekierteessä eläville tulisi tarjota sellaiset asuinolosuhteet, joiden kautta oman elämän vastuullisuus lisääntyisi. (Granfelt 2003, 75–76.)

Asunnottomuuden ratkaisemiseksi on valtakunnan tasolla laadittu asunnottomuuden vähentämishjelma pitkäaikaisasunnottomille. Ohjelmaan kytkeytyy eri hankkeita, joista yksi kulkee nimellä Oma Ovi. Päävastuu hankkeen toteuttamisesta on Silta-valmennusyhdistyksellä ja se yhdistyy Krisin vertaistukeen. Hanke tarjoaa pitkäaikaisasunnottomalle vankilasta vapautuneelle asumisen ohella kuntouttavia palveluja ja psykososiaalista tukea puoleksi vuodeksi. Oman oven kautta on mahdollisuus edetä omaan asuntoon. Onnistunut asumisjakso vaatii kuitenkin sitoutumista päihitteettömyyteen. (Silta-valmenukset, 2010.)

3.4 Loving – yhteisyyssuhteet

Loving viittaa tässä tarpeisiin olla sosiaalisissa suhteissa muiden ihmisten kanssa. Vangeista 24 % omaa vain niukat sosiaaliset suhteet siviilimaailmassa (Rikosseuraamus 2001, 30). Valtaosa vangeista, joilla on perhe ja tukiverkosto odottamassa, kuvaa niiden merkitystä tärkeimmäksi rikoksista irtautumisen prosessissa. (Näkki 2006, 146-147.) Sosiaaliset verkostot voivat kuitenkin olla myös edesauttamassa rikoksiin syyllistymisessä, mikäli olemassa olevat sosiaaliset suhteet ylläpitävät rikollista toimintaa. (Rikosseuraamusvirasto 2003, 6–7.)

Vankilan perhetyö on laaja-alaista toimintaa sisältäen kaiken sen, missä ollaan yhteydessä vangin perheenjäseniin. Perhetyön merkitys nähdään tärkeäksi voimavaraksi vangille, silloin kun sen voidaan arvioida olevan myönteisesti tukeva. Keskeisinä sisältöinä perhetyössä ovat, vanhemmuuden ja parisuhteen tukeminen sekä myönnetyt lomat ja perheleirit. (Rikosseuraamusvirasto 2003:1, 6–7.) Vangin on mahdollisuus sijoittua joko Hämeenlinnan vankilaan tai Vanajan vankilan Vanajan osastolle yhdessä alle 2-vuotiaan lapsensa kanssa. 1.3.2010 voimaantulleen lastensuojelulain muutoksen myötä kyseessä on tällöin avohuollon sijoitus. Päätöksen sijoituksesta tekevät yhdessä lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä sekä rikosseuraamuslaitoksen työntekijä. (88/2010.)

Perheen ohella myös vertaistuki voi olla tärkeä. Vertaistukea voi saada päihteettömyyden tukemiseen, esimerkiksi AA tai NA, tai vuonna 2000 Suomeen rantautuneen Kris-vertaistuen kautta. Krisin toiminta on aktiivista ja monipuolista ja luo mahdollisuuden kiinnittyä päihteettömään ja rikoksettomaan elämään jo vankeusaikana. Vankilatapaamisten ja portilta haun ohella Kris työllistää myös valvotussa koevapaudessa olevia. (Kris, 2010) Vertaistuen kautta avautuu mahdollisuus kiinnittyä uusiin sosiaalisiin verkostoihin, sillä varsinkin entisillä päihdeidenkäyttäjillä vanhat rikoksia tekevät ja edelleen päihdekeskeistä elämää elävät kaverit on vaihdettava uusiin. Viitaten Hyphenin (2004,7) tutkimukseen, alamaailmasta on irtauduttava mikäli tavoitteena on rikokseton elämä. Ari Siekinen (2008) on tutkinut pro gradu – tutkielmassaan Kris-vertaistuen merkitystä vankilasta vapautuneen selviytymisessä ja elämänhallinnassa. Hänen mukaansa vertaistuen merkitys voi olla huomattava vaikuttaen parantavasti elinolosuhteisiin ja elämänlaatuun. Krisin toiminta perustuu omaan kokemukseen ja vahvaan yhteishenkeen. Kris on nähty jäsenilleen eräänlaisena turvasatamana, jonka myötä on mahdollisuus saavuttaa päihteen ja rikokseton elämä. (Emt., 63–64.)

Nylund (1996) on tutkinut oma-apuryhmiä, jotka hänen mukaansa ovat yläkäsitteenä itseapu- ja vertaisryhmille. Oma-apuryhmien voidaan nähdä olevan kansalaistoimintaa, jolla reagoidaan yhteiskunnan epäkohtiin esimerkiksi silloin, kun saatavilla oleva ammatillinen apu ja tuki eivät ole riittäviä. Oma-apuryhmä muodostuu ihmisistä, jotka yhdessä pyrkivät ratkaisemaan elämäntilanteissaan olevaa

yhteistä ongelmaa. Lähtökohtana toiminnalle on vapaaehtoisuus, aktiivinen osallistuminen ja osallistujien kahdenlaiset vuorovaikutteiset roolit sekä avun antajana että vastaanottajana. Keskeistä on jakaa yhteistä kokemusta. (Emt., 193–201.)

3.5 Being ja autonomia

Being viittaa itsensä toteuttamiseen ja ympäröivään yhteiskuntaan integroitumiseen (Raitasalo 1995, 57). Vankilassa sekä itsensä toteuttaminen että sisäiseen elämäntapaan liitetyt autonomian vaateet ovat luonnollisesti rajattuja. Integroituminen voidaan nähdä yhtäältä vankilaympäristöön kiinnittymisenä ja toisaalta siirtymänä vankilasta vapauteen.

Ensimmäinen kosketus vankilaan voi olla kova. Muurit ympärillä, kalterit ikkunoissa ja tehokkaasti autonomiaa rajoittavat säännöt. Oma nimi muuttuu vankinumeroksi ja yksilöllisyys katoaa vankiainekseen. Etenkin ensikertalaisille vankilaan joutuminen voi olla shokki. Vankeusajan kokemus on aina yksilöllinen ja siihen saattaa vaikuttaa oleellisesti myös vankilassa vallitseva kulttuuri. Vankilaan on, ainakin pitkäaikaisvangin kyseessä ollessa, sopeuduttava ja sopeutuakseen vanki valitsee itselleen selviytymisstrategian. Selviytymisstrategiaan kuuluu olennaisesti vankilan sääntöjen ja rajoitusten selittäminen itselleen mielekkääksi. Tämän on todettu lisäävän elämäntapaan tunnetta. Toisaalta kyse saattaa olla myös todellisuuden paosta ja tällöin valittu strategia saattaa aiheuttaa laitostumista ja passivoitumista, minkä myötä yksilö menettää vähäisetkin elämäntapataitoinsa. (Heinonen 1998, 115-116.)

Kyngäs (2000) on kuvannut tutkimuksessaan Vankeus miehen elämäntapassa sitä, kuinka vankilajärjestelmä byrokraatiallaan totuttaa vangit asioidensa hoitamatta jättämiseen ja edesauttaa näin laitostumista. Aktiivinen vanki on haastavampi valvottava kuin elämänsä sivusta seuraava ”passiivinen pollottaja”. (Emt, 106.) Laitostuminen kietoutuu autonomiaan. Edellä mainitsemani autonomian toteutumisen määreet kuten itsemäärääminen ja itsekontrolli ovat varsin vaikeita toteuttaa

vankilaympäristössä. Autonomisuuteen liittyvät olennaisesti paitsi itsemäärääminen, itsekontrolli ja itseuri myös tarpeet ja halut. Näiden halujen ja tarpeiden vähäinen, puuttuva tai epänormaali tyydyttäminen voi olla autonomian toteutumista haittaava ja siten myös elämänhallintaongelmia aiheuttava. Tarpeita ja haluja ei voi myöskään tyydyttää, mikäli yksilöllä ei ole käytettävissä riittävästi resursseja. (Riihinen 1996, 16-26.)

Kauppila (1999) kuvaa tutkimuksessaan vankien käsityksiä elämänhallinnasta erityisesti turvattomuuden näkökulmasta. Tämän mukaan peräti yksi kolmannes vangeista arvioi elämänhallinnan menneen parempaan päin vankeusaikana. ”Vaikka vapaus on mennyt, on katto pään päällä, lämmintä, ruokaa, tekemistä ja tovereita” (Emt., 258). Kauppila aiheellisesti heittää ilmaan kysymyksen siitä, miten tämänkaltaisille ihmisille voitaisiin saada turvapaikka ilman, että heidän tulisi syyllistyä uusiin rikoksiin. (Emt., 258.) Hyvinvoinnin ja elämän hallittavuuden tason täytyy olla sangen matala, jos vankilaan pyritään tietoisesti turvaan.

3.6 Uusintariski, vapautuminen ja marginaalista murtautuminen

Olen edellä kuvannut vankien elämänhallintaa having, loving ja being –kehikon avulla. Vankien elämänhallinnan erityiskysymykset voidaan nähdä myös uusintariskin kautta. Pidempään vankilakierteeseen ajautuu sadasta ensikertalaisesta vain muutama. Mielikuva vankilan suuresta kertalaisuutta tuottavasta voimasta on siten väärä. Uusintariskiä arvioitaessa on pyritty erottamaan henkilön yksilötason kriminogeenisistä tekijöistä ne, jotka ovat osatekijöinä rikolliseen käyttäytymiseen. Tekijät on jaettu joko muuttumattomiin (staattisiin) tai muuttuviin (dynaamisiin). Muuttumattomat tekijät ovat historiaa, ikä ensimmäisen rangaistuksen alkaessa, sukupuoli, tuomion pituus, vankilakertaisuus jne. Niiden perusteella ei yksin voi arvioida uusimisriskiä. Tästä syystä on tärkeää luoda katsaus myös muuttuviin tekijöihin, joita ovat muun muassa antisosiaalinen elämäntapa ja rikoksia suosiva vertaisryhmä, asenteet, elämänhistoria ja persoonallisuus. Muuttuviin tekijöihin on kuitenkin mahdollista vaikuttaa ja vahvistaa tätä kautta myös rikosten uusintariskin vähenemistä ja elämänhallintaa. Ensisijainen merkitys on asenteisiin ja ihmissuhteisiin vaikuttamisella, myös koulutus, työllistyminen ja asuminen nähdään

merkityksellisiksi. (Bonta 2003, 52–64.) Yllättävää mielestäni on, että päihteet tulevat vasta kaikkien näiden jälkeen, vaikka Hypenin (2004) tutkimuksen mukaan vapaudessa pysyminen on todennäköisintä nimenomaan niillä, jotka pysyvät päihteettöminä. Elämänhallinnan ongelmien on todettu syvenevän kertalaisuuden myötä ja Hypenin mukaan tämä vankilakierteeseen jäänyt ryhmä on yhteiskuntamme sairain, syrjäytynein ja köyhin väestönosa. (Emt., 7.)

Uusintariski on nähty suurimmaksi juuri vapautumisen jälkeen. Kuure (1996, 118.) esittää kriittisimmiksi hetkiksi muutamaa kuukautta vankilasta vapautumisen jälkeen, vertaistuki Krisin mukaan ensimmäinen vartti ratkaisee. Kyse molemmissa lienee vapautumisen shokin lievittämiseksi tapahtuvasta ”kalterinkuvien huuhtomista”, jolloin päihteidenkäyttö saattaa muodostua ongelmaiseksi ja johtaa uusin rikoksiin. Kääriäisen (1994, 211.) mukaan vapautuvalla vangilla on vahva tunne omasta ulkopuolisuudestaan. Tunne perustunee vangin tai lainrikkijan marginaaliseen asemaan yhteiskunnassa. Kuure (1996, 119.) nostaa esiin paradoksaalisen ilmaisun ”vapautunut vanki”, jolloin vankeuden voidaan edelleen nähdä määrittävän siviilissä elämisen roolia.

Vapautumiseen liittyy oleellisesti siirtymä tilasta toiseen, vankilasta siviiliin, ”toisista meidän pariin”. Vankilan ja vankien voidaan sanoa olevan marginaalissa, sikäli mikäli ymmärrämme marginaalisuudella poikkeavaa asemaa suhteessa yhteiskuntaan. (Ks Jokinen ym. 2004, 12–15). Vankien marginaalista murtautumista on käsitelty muun muassa Kuure (1996). Hänen tutkiessa vankilasta vapautuneiden selviytymiskeinoja ja tulevaisuuteen suuntaavia selviytymisstrategioita, luokitteli hän heidät neljään eri tyyppiin. Tyypit olivat 1) Sosiaalivaltiokansalainen 2) Palkkatyöläinen 3) Yrittäjä ja 4) ”Oma juttu”. Tyypittely ei rakenna identiteettiä tai osoita arvovalintoja, vaan kuvaa ensisijaisesti sitä miten vapautuneet jäsentävät omaa tilannettaan. Vapautuneiden selviytymiskeinot voivat olla yhteiskunnallisesti hyväksytyjä ratkaisuja ongelmiin tai kiinnittyä rikolliseen alakulttuuriin. (Emt., 26–34.) Granfelt (2004) on nostanut esiin vankeja ja marginalisaatiota tutkiessaan kysymyksen ”samuuden palvonnasta”. ”He, joille meidän pitäisi tehdä jotain, jotta he tulisivat enemmän meidän kaltaiseksi” (Emt. 140–141.) Granfeltin tavoin, tutkielmani keskiössä ovatkin vankien omat tulkinnat tästä siirtymästä, sillä Kuureen viitaten ”on yhtä monta tapaa elää köyhänä kuin rikkaanakin” (1996,33).

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tutkielmani tarkoitus on tuottaa tietoa vankien kokemuksista valvotusta koevapaudesta sekä siitä, mitä nämä koevapauden kokemukset ovat merkinneet elämänhallinnalle siviiliin siirryttäessä. Mielenkiintoni kohteena ovat vapautuneiden vankien omat kokemukset valvotun koevapauden merkityksistä. Tästä syystä tutkielmani on laadullinen tutkimus. Laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on ihmisen elämisaailma, ja keskiössä ovat moninaisin tavoin ilmenevät merkitykset. Laadullinen tutkimus ei kuitenkaan koskaan voi saavuttaa tutkittavaa ilmiötä kokonaisuudessaan, vaan aina jostain rajatusta näkökulmasta tarkasteltuna.

Tutkittava ilmiö ja tutkimusongelma määrittelevät sen, miten ja millaisin menetelmin niitä kannattaa lähestyä. Laadullinen tutkimus soveltuu käytettäväksi silloin, kun tutkimuksen kiinnostus kohdistuu yksityiskohtaisten tapahtumien rakenteisiin ja tietyissä tapahtumissa olleiden yksittäisten toimijoiden merkitysrakenteisiin. Laadullisen tutkimuksen avulla pyritään kuvailemaan ja ymmärtämään ilmiötä siitä merkitysyhteydestä käsin, minkä haastateltavat itse tuottavat. (Metsämuuronen 2006, 83–90.) Laadullinen tutkimusote tässä tutkielmassa on perusteltua, sillä sen avulla on mahdollisuus saada syvällistä ja monipuolista tietoa vankien kokemuksista sekä kokemusten merkityksistä elämänhallinnalle.

Laadullisen tutkimuksen periaatteiden mukaan tutkimuskysymykseni täsmentyivät aineiston keräämisen sekä sen synnyttämän uusiin teoreettisiin ajatuksiin perehtymisen myötä. Tutkielmani tavoitteeksi tuli lopulta pyrkimys jäsentää vankien kokemuksia valvotusta koevapaudesta elämänhallinnan viitekehyksessä.

Tutkimuskysymykseni on:

1. Miten vapautuneet vangit ovat kokeneet valvotun koevapauden ja sen merkityksen omalle elämänhallinnalleen siviiliin siirryttäessä?

Tavoitteenani on tuoda esiin vankien omia kokemuksia valvotusta koevapaudesta erityisesti siitä näkökulmasta, mitä nämä kokemukset ovat merkinneet elämänhallinnalle. Tutkielmani keskeinen käsite, kokemus, perustuu fenomenologiaan. Kokemuksille annetut merkitykset ovat fenomenologian keskeinen tutkimuskohde. Kokemus on käsitteenä monimerkityksellinen, se voi viitata joko ulkoisiin tapahtumiin, sisäisiin tuntemuksiin tai siihen kuinka ulkoisia tapahtumia merkityksellistetään. (Krok 2009.) Perttula (2005) kuvaa, että ”kokemus on tajunnallinen tapa merkityksellistää niitä todellisuuksia, joihin ihminen on suhteessa.” Tätä todellisuutta hän kuvaa elämäntilanteeksi ja kokemus on sitä, mitä elämäntilanne ihmiselle tarkoittaa (Emt. 149). Perttulan (2005) sanoin: ”Kokemus on elävä, koska se ilmentää tajunnallisuuden tapaa suhtautua oman toimintansa ulkopuolelle ja merkityksellistää suuntautumisen kohteena oleva aihe. Kokemuksen tekee eläväksi sen rakenteellinen side elämäntilanteeseen” (Emt. 137).

Kokemusta voi ymmärtää erilaisin tavoin. Puhtaan fenomenologisen tiedon sulkeistamisajatuksen sijaan tutkielmassani pohjaan kokemuksen ymmärtämiseen ja sen tulkintaan osin aineistolähtöisesti tarkastellen tutkimuskysymystäni myös Raitasalon (1995) luomassa elämänhallinnan kehityksessä. Lähestymistapani sitoutuu täten vain väljästi fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusperinteeseen. Haastattelutilanteessa pohjaan hermeneutiikkaan siltä osin, että ymmärrän merkitysten rakentuvan minun ja haastateltavani sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Fenomenologis-hermeneuttisesti ajateltuna toisen ihmisen kokemus ymmärretään niiksi merkityksiksi, joita ihminen itse antaa ulkoisille tapahtumille. Tarkoituksena ei ole etsiä syy- tai seuraussuhteita, vaan pyrkimyksenä on löytää tutkittavien oma tapa hahmottaa ilmiötä. (Krok 2009.)

Fenomenologis-hermeneuttista tutkimusta tehdessä, nähdään haastattelun olevan laaja-alaisin keino tavoittaa tutkittavien kokemusmaailma. Kokemuksia tavoiteltaessa tulee haastattelun olla luonteeltaan avoin ja keskustelunomainen, jolloin haastateltavan kokemuksille annetaan tilaa. Tavoitteena on ”tutkimuksellinen dialogi tutkimusaineiston kanssa” jolloin vuoropuhelun avulla on tarkoituksena saavuttaa toisen kokemuksen ymmärrys. (Laine 2007, 37–39.) Toisen ihmisen kokemusta tutkittaessa voi tietenkin kyseenalaistaa sen, voiko toisen kokemusta koskaan täysin

ymmärtää. Toisen kokemuksen täydellisen ymmärtämisen sijaan, tavoitteenani on ollut ymmärtää kokemuksia siten, että kykenen kirjoittamaan esiin oman tulkintani tutkittavien kokemuksesta. Tähän tulkintaan vaikuttaa, osin tiedostamattakin, oma elämähistoriani ja aiempi työkokemukseni rikosseuraamusalalla. (ks. Granfelt 1998, 23.)

4.2 Teemahaastattelu menetelmänä

Haastattelu on tiedonhankkimisen menetelmä, jonka moninaisuus on tehnyt siitä kenties käytetyimmän eri yhteiskuntaelämän osa-alueilla. Haastatteluja voidaan nähdä tapahtuvaksi ihmisten arkisessa vuorovaikutuksessa, mutta tutkimustyössä haastattelun tavoitteena on tuottaa mahdollisimman pätevää tietoa tutkimuskysymykseen. Tutkimushaastattelut voidaan jaotella strukturoituihin tai strukturoimattomiin, keskeistä tässä jaottelussa on kysymysten sitovuus. Strukturoidun eli lomakehaastattelun ja strukturoimattoman eli avoimen haastattelun menetelmien väliin jää puolistrukturoitu menetelmä, jolle on tyypillistä haastattelun teema-alueiden tiedostaminen ilman tarkkoja ja säännöllisesti eteneviä kysymyksiä. Tätä menetelmää kutsutaan teemahaastatteluksi. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2001, 192–195.)

Huolimatta siitä, että Laine (2007, 37) kyseenalaistaa teemahaastattelun sopivuutta kokemuksen tutkimiseen, olen päätenyt valitsemaan tutkimusmetodikseni tähän tutkielmaan teemahaastattelun. Keskeinen kriteeri valinnalleni on ollut tavoite tavoittaa kokemukset elämäntapaan liitettävien teemojen viitekehyksestä. Fenomenologisen lähtökohdan ohella myös kohderyhmä huomioon ottaen haastattelu valikoitui ainoaksi vaihtoehdoksi, sillä opettaessani Hämeenlinnan vankilassa huomasin, että varsin monella vangilla oli ongelmia tekstin tuottamisen kanssa. Haastattelu voidaan nähdä perustelluksi metodivalinnaksi myös syystä, että tavoitteenani on ollut saada syvällistä tietoa siitä minkälaisia merkityksiä vangit itse antavat kokemuksilleen. Huomioon ottaen eettisyyden ja haastateltavieni oikeuden tunnustamattomuuteen sekä arkaluontoisiinkin teemoihin liittyvät kokemukset, koin että yksilöhaastattelu on ryhmähaastattelua sopivampi tapa kerätä aineisto.

Toteutin tutkielmani aineistonkeruun teemahaastattelun menetelmin. Käytin haastatteluissani teemakehikkona ennalta luomaani jäsennystä vankien elämänhallinnan erityiskohdista. Keskeiset teema-alueet olivat ulkoisen elämänhallinnan elintaso, yhteisyyssuhteet ja itsensä toteuttamisen muodot sekä sisäiseen elämänhallintaan liitetyt itsetunnon ja autonomisuuden käsitteet. Teemahaastattelun periaatteiden mukaan kysymysten muoto ja järjestys vaihtelivat, pyrin kuitenkin käymään edellä mainitut teemat läpi kaikkien haastateltavien kanssa. Teemahaastattelun toteutin suppilotekniikalla, jolloin kysymysten muoto tarkentui loppua kohti. Koska tavoitteenani oli saada esiin tutkittavien omaa näkökulmaa aiheeseen, pyrin noudattamaan haastatteluissani motivoivan haastattelun periaatteita siten, että kysymysten muoto on mahdollisimman avoin. Tämä nähdään lähtökohdaksi myös fenomenologiselle haastattelulle (Laine 2007, 37). Kuulumisten vaihdon, tutkielmani taustaan liittyvien asioiden ja esitietojen lisäksi, ensimmäinen kysymys oli useimmiten: Kerro koevapaudestasi.

4.3 Tutkimukseen osallistujat ja haastattelun toteuttaminen käytännössä

Tutkielman kohderyhmäksi valitsin koevapautensa jo päättäneet, ehdonlaiseen tai kokonaan vapautuneet entiset vangit. Tämän rajauksen tein siitä syystä, että tavoitteenani on saada tietoa nimenomaan niistä koevapauden kokemuksista, jotka merkityksellistävät elämänhallintaa siviilissä. Haastateltavia tavoittelin sekä Kris -vertaistuen että Kriminaalihuoltolaitoksen aluetoimiston kautta. Kriminaalihuoltolaitoksen haastattelujen osalta olin yhteydessä myös Rikosseuraamusviraston tutkimusluvista vastaavaan henkilöön, joka myönsi tutkielmalleni tutkimusluvan. Päätökseni valita sekä vertaistukeen perustuva Kris että Rikosseuraamusviraston alainen Kriminaalihuoltolaitos haastateltavien tavoittamiseksi, johtui siitä toiveesta, että saisin mahdollisimman erityyppisiä haastateltavia. Krisin kautta mahdollisesti saadut haastatellut ovat sitoutuneet jo Krisin periaatteiden kautta päihteettömyyteen, toisaalta heillä saattoi olla jo ehdonalainen vankeuskin suoritettu tai heidän tuomionsa lyhyiden vuoksi heitä ei

määrätty valvontaan. Kriminaalihuoltolaitoksen kautta tavoittelin puolestaan edelleen ehdonalaisessa olevia ja mahdollisesti päihdeongelmaisiakin haastateltavia.

Haastateltavien etsiminen tapahtui välillisesti Krisin toiminnanjohtajan sekä Kriminaalihuoltolaitoksen ehdonalaisesta valvonnasta vastaavien kriminaalihuoltotyöntekijöiden kautta valvontatapaamisten yhteydessä. Täten sain yhteystiedot vain niistä vangeista, jotka suostuivat haastatteluun. Pyysin myös haastateltavien luvalla etukäteistietoa heidän sukupuolestaan, kertalaisuudestaan ja siitä, onko kyseessä lyhyt vai pitkä tuomio. Ajattelin silloin, että tämä olisi edesauttanut minua valikoimaan haastateltavat niin, että saisin mahdollisimman kattavan kuvan koevapauden merkityksistä erityyppisille vangeille. Alun perin vapaaehtoisia haastateltavia oli kymmenen, mutta haastattelu jouduttiin kahden osalta peruuttamaan, toinen vakavan sairastumisen myötä ja toinen pitkän välimatkan vuoksi. Näin ollen haastateltavikseni valikoituivat kaikki muut vapaaehtoisiksi ilmoittautuneet, eikä karsintaa esitietoihin pohjaten tarvinnutkaan tehdä.

Haastateltavien tavoittaminen välillisesti saattaa muodostaa joskus ongelman, mutta omassa tutkielmassani haastateltavien tavoittaminen sujui helposti. Käydessäni Kriminaalihuoltolaitoksella esittelemässä tutkimussuunnitelmaani, koin, että entiset työtoverini ottivat suunnitelmani tosissaan. Esimerkkinä tästä kerrottakoon, että Kriminaalihuoltolaitoksen haastateltavat saivat haastatteluun osallistumisestaan kuitattua kuukauden valvontakäyntinsä, mikä osaltaan saattoi edesauttaa haastatteluun suostumista. Haastatteluun osallistui arviolta noin 1/3 kaikista kyseisen aluetoimiston koevapauden kautta vapautuneista kyseisellä hetkellä valvonnassa olevista. Krisin kautta tulleista haastateltavista ei vastaavaa arviota ole mahdollista saada. Krisin kautta haastatteluihin osallistuneiden puheista nousi kunnioitus sitä vilpittömästi apua kohtaan, jota he olivat vertaistuelta saaneet, ja tästä seurannut halu auttaa minua, mistä olen vilpittömän kiitollinen.

Haastattelin tutkielmaani varten kahdeksaa koevapautensa päättäneitä vankia. Haastattelut suoritin lokakuussa 2009 Kriminaalihuoltolaitoksen aluetoimistolla, Krisin toimistolla sekä yhden haastattelun tein haastateltavan kotona. Haastattelupaikan valinnan jätin haastateltavieni päätettäväksi, sillä onnistuneen haastattelun kannalta on tärkeää hyvä haastattelupaikka. (Eskola & Suoranta 1998,

92). Yksi sovittu haastatteluhetki peruuntui sairastumisen vuoksi, ja koska uutta molemmille sopivaa aikaa oli hankala löytää, suoritin tämän viimeisen haastattelun puhelimitse marraskuussa 2009. Mielenkiintoista oli huomata puhelinhaastattelun osalta se, miten omalla läsnäololla on vaikutusta luottamuksen saavuttamiseen. Tarjosin kaikille haastateltaville etukäteen mahdollisuuden olla kertomatta halutessaan asiasta. Kasvokkain tapahtuneissa haastattelutilanteissa juuri kukaan ei halunnut käyttää tätä mahdollisuutta, sen sijaan puhelinhaastattelussa haastateltava jätti kommentoimatta moneenkin kysymykseen. Nämä kysymykset liittyivät pääosin yksityisyyden suojaan ja tunnistettavuuteen, sen sijaan kokemuksistaan haastateltava puhui varsin monipuolisesti.

Haastattelujen kesto vaihteli 40 minuutista hieman yli kahteen ja puoleen tuntiin. Kaikki haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Purettua tekstiä kertyi yhteensä 116 sivua. Litteroimatta jätin omat hmm-välihuomautukset sekä haastateltavien puheen, joka liittyi tutkielmani kannalta mielestäni epäolennaiseen, kuten esimerkiksi työnantajan perhehuoliin tai huumevelkojen kuvauksiin.

Tutkimukseen haastattelemani henkilöt muodostavat heterogeenisen ryhmän. Ikäjakaumaltaan he ovat noin 30–60 -vuotiaita. Kolme heistä on iältään noin 30-, kolme noin 40-vuotiaita, yksi noin 50- ja yksi noin 60-vuotias. Haastateltavista naisia on kaksi ja miehiä kuusi. Heidän tuomioidensa pituudet vaihtelevat 1,5 vuodesta elinkautiseen vankeusrangaistukseen, tuomioiden laskennallinen keskiarvo on noin 5,5 vuotta. Haastateltavista kolme on tuomittu henkeen ja terveyteen kohdistuneista rikoksista, neljä huumausaine- ja yksi omaisuusrikoksista. Edellä mainittujen päärikosten, eli rikosten joiden tuomio on pisin, lisäksi heillä on saattanut olla tuomiossaan mukana myös muita rikoksia, esimerkiksi talousrikos. Neljä haastateltavista on ensikertalaista, kolmella kertalaisuus vaihteli kahdesta neljään ja yhden kertalaisuus on enemmän kuin kymmenen. Yksi haastateltavista on saanut uuden tuomion koevapautensa jälkeen, hän sai kuitenkin mahdollisuuden suorittaa tuomion yhdyskuntapalveluna. Haastateltavista lähes kaikilla on ammatillinen tutkinto, yhdellä alempi korkeakoulututkinto. Vain yhden opinnot ovat jääneet peruskouluun.

Haastateltavat ovat vapautuneet valvottuun koevapauteen vuosina 2007-2009 kuudesta eri avolaitoksesta. Heidän koevapautensa pituus vaihtelee kahdesta noin viiteen ja puoleen kuukauteen, keskiarvo on hieman alle neljä kuukautta. Toimintavelvoitteena koevapaudessa on kahdella ollut avolaitosajalta jatkunut työ, kahden kohdalla samoin jatkunut koulutus. Kaksi heistä on ollut työelämävalmennuksessa KRIS-vertaistuellla, yksi on jatkanut rangaistusaikaista päihdekuntoutustaan ja yhden toimintavelvoitteena on ollut omaishoito. Toinen työssä käyneistä perusti koevapauden aikana oman yrityksen. Verrattaessa haastateltavia Mäkipään (2010) tutkimuksesta saatuihin piirteisiin koevapautuneista, havaitaan, että haastateltavat olivat saaneet tuomionsa vertaisryhmää useammin huumausainerikoksesta ja heidän laskennallinen tuomioidensa pituus oli korkeampi. Kertalaisuus, koevapauden pituus ja toimintavelvoitteen luonne ovat vastanneet melko tyypillisesti kaikkien koevapautuneiden piirteitä. Haastateltavista oli naisia kaksi (25 %), mikä on enemmän kuin koevapauden kautta vapautuneista (16 %) ja selvästi enemmän kuin naisten osuus on koko vankijoukosta (6 %). Kaikki haastateltavat ovat vapautuneet avolaitoksen kautta, kun suljetuista vankiloista vapautuvien määrä on Mäkipään mukaan noin 12 %. Huolimatta siitä, että minulla ei ollut mahdollisuutta valita haastateltavia vaan haastattelin kaikki suostumuksensa antaneet, katson, että haastateltavat edustavat varsin kattavasti valvottuun koevapauteen päässeän vangin piirteitä. (Emt., 108–116.)

4.4 Aineiston analyysi laadullisen sisällönanalyysin avulla

Aineiston analysoin laadullisen sisällönanalyysin avulla. Analyysi nivoutuu teoriaan elämänhallinnan luokituksista siten, että keskeiset elämänhallinnalliset ulottuvuudet pohjaavat Raitasalon (1995) elämänhallinnasta esittämäni malliin. Tähän malliin rakensin having-loving-being -sisällöt, jotka pohjautuivat omaan aiempaan kokemukseeni sekä lukemaani teoriaan, ja kiinnitin ne vankien maailmaan. Näitä ulottuvuuksia peilaan aineistosta esiin nousseisiin kokemuksiin.

Haastatteluaineiston analysointi on tapahtunut useassa eri vaiheessa. Ensimmäisen haastattelun toteutettuani, litteroin sen välittömästi ja pohdin, mitkä olivat niitä

keskeisiä asioita, joita minun tulee jatkossa nostaa myös muissa haastatteluissa esiin. Myöhemmin aikataulu ei mahdollistanut edellisen haastattelun litterointia ennen seuraavaa haastattelua, mutta pyrin kirjoittamaan lyhyesti tutkimuspäiväkirjaan tuntemukset heti haastattelun päätyttyä. Nämä tuntemukset ohjasivat minua jatko-haastatteluissa sekä tietoisesti että varmasti osin tiedostamattakin. Hirsjärvi ym. (2000) ovat todenneet sen tärkeän seikan, että laadullisessa tutkimuksessa aineiston keruu ja analysointi eivät ole erillisiä osia, vaan molempia tehdään pitkin matkaa (emt, 208). Tämä todentui myös omassa tutkielmassani.

Alustavan analyysin lisäksi analysoin valmiin aineistoni laadullisen sisällönanalyysin avulla. Laadullinen sisällönanalyysi on metodi, jonka avulla voidaan etsiä yhteisiä teemoja yksittäisten asioiden kautta. Siinä tuodaan esiin tutkittava ilmiö tiivistetyssä muodossa, tavoitteena on löytää ilmiölle yhteisiä merkityksiä. (Valokivi 2009.) Sisällönanalyysia on perinteisesti kuvattu joko aineistolähtöisenä (induktiivinen) tai teorialähtöisenä (deduktiivinen). Tuomi & Sarajärvi (2002) ovat tuoneet esiin myös teoriasidonnaisen analyysin (abduktiivinen) (Emt, 97).

Aineistolähtöinen analyysi ei ole sidoksissa aikaisempaan teoriaan, vaan analyysiyksiköt rakennetaan teoriaksi aineistosta esiin nousseiden teemojen myötä. Teorialähtöinen analyysi taas nojaa tiettyyn teoriaan ja tarkoituksena on testata tätä teoriaa uudessa yhteydessä. Teoriasidonnaisesta analyysistä puhutaan silloin, kun analyysissä on tiettyjä teoreettisia kytkentöjä, mutta analyysiyksiköt nousevat kuitenkin aineistosta. Teoriaa käytetään tällöin apuna analyysin etenemisessä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 97-100.)

Analyysini on luonteeltaan teoriasidonnainen. Tutkielmassani analyysiyksikön muodostivat joko yksittäiset lauseet tai lausekokonaisuudet. Koevapauden kokemuksista kerrottaessa teorian merkitys on vähäisempi luokkien rakentumisessa. Sen sijaan haastateltavieni kertoessa koevapauden merkityksiä siviilielämään siirtymisessä, peilaan näitä merkityksiä aiemman esittelemäni Raitosalon elämänhallinnan mallin avulla. Tiedostan, että fenomenologis-hermeneuttisen näkökulman ja teoriasidonnaisuuden välillä on ristiriita. Tutkielmani lähtökotana oleva elämänhallinta, on kuitenkin vaatinut taakseen teoriasidonnaisuuden, tästä syystä en ole pitäytynyt tiukasti fenomenologis-hermeneuttisessa tutkimusperinteessä.

Aineistoni analysoinnin myötä teorian merkitys on myös vähentynyt. Elämänhallinnan kehys muodostaa edelleen osan tutkielmani tuloksia, mutta painopiste on kuitenkin kokemuksen tulkinnassa.

Teoriasidonnainen sisällönanalyysi rakentuu muiden sisällönanalyysimenetelmien tavoin aineiston pelkistämisestä, aineiston ryhmittelystä ja teoreettisten käsitteiden luomisesta. Tutkielmassani analyysi etenee siten, että useamman lukukerran jälkeen nostin esiin ne kommentit, jotka vastasivat tutkimuskysymyksiini. Nämä kommentit siirsin korteille leikkaa liimaa -menetelmää apuna käyttäen. Koodasin samantyyppiset vastaukset yhtenäisin väreihin ja sain muodostettua molemmille tutkimuskysymyksilleni kolme pääluokkaa. Näiden pääluokkien alle muodostuivat selventävät alaluokat. Kommentit voivat luonteeltaan sopia useampaankin luokkaan, mutta esimerkiksi perheen kohdalla sijoitin ne arkielämään kiinnittymisen mahdollisuuksiin. Vaikka perheeltä saatu tuki oli monen haastateltavan mielestä arvokasta, perhe kokonaisuutena näyttäytyi kuitenkin vastauksissa monitahoisempina kuin muut tuen antajat.

Koepäpöuden kokemuksen luokat muodostuivat seuraavasti:

Arkielämään kiinnittymisen mahdollisuudet	Tuki	Vapaus
Perhe	Vankilalta saatu tuki <ul style="list-style-type: none"> • positiivinen • tuen puute • kontrolli 	Vaihtoehto vankilalle
Arjen aikataulut	Vertaistuki <ul style="list-style-type: none"> • tärkeä • ei tarvitse 	Vapaus sosiaalisille suhteille
Portaittain eteneminen		Avoimet ovet
Oikeus palveluihin		

4.5 Eettiset kysymykset

Tutkielmaa aloitellessani tiedostin etukäteen ehdottoman luottamuksellisuuden ja yksityisyyden suojan merkityksen ja periaatteet. Tässä työssä se tarkoittaa sitä, että kukaan haastateltava ei saa olla tunnistettavissa, enkä ohjaajaani lukuun ottamatta anna haastatteluja luettavaksi kenellekään. En myöskään tarkemmin erittele tehtyjä rikoksia, ikiä tai vankiloita, joista haastateltavat ovat vapautuneet. Haastateltavien tavoittaminen välillisesti on aiheuttanut luonnollisesti sen, että joko hänen valvojansa tai vertaistuen yhdyshenkilö tietää hänen osallistumisestaan, mutta kaikkien haastateltavien henkilöllisyys on tiedossa vain minulla. Tutkielmani valmistuttua tuhoan haastattelunauhat sekä niistä kirjoitetut litteraatiot.

Matkan varrella olen pohtinut myös muita eettisiä kysymyksiä. Tutkijan tunnistaessa eettisen kysymyksen problematiikan, tekee hän yleensä myös eettisesti kestävästä tutkimuksesta (Eskola & Suoranta 1998, 52). Olen miettinyt oikeuttani kurkistaa toisen ihmisen kokemuksiin. Granfeltin (1998) sanoin ”on eletävä heidän ehdoillaan. On yritettävä tavoittaa heidän tapansa kertoa ja ne aiheet joista he puhuvat mielellään ja sovitettava omat intressit niihin” (Emt.40). Tämä lähtökohtani sain ilokseni todeta, että haastateltavani antoivat myös itse minulle oikeutuksen tähän kurkistukseen:

No mä aattelin, ett jos sä teet jotain sellasta tutkimusta, ett jos vois vaikuttaa. Ett ei mihinkään asioihin, ett ei niitä voi parantaa jos ei niitä tuo esiin. Ja musta on aina kauheen kiva tavata ihmisiä ja sillai. Tiedätkö? Ja olis mulla ollu tossa kaikenlaista hommaa, mutta sää tarvit kanssa apua.(h4)

Tähän haastattelupätkään kiteytyy myös perustelu sille, että on eettisesti oikein tehdä tutkimusta valvotun koevapauden kokemuksista, jotta niillä olisi vaikuttavuutta myös rikosseuraamusjärjestelmässä käytävään keskusteluun. Toisaalta otteessa haastetaan myös tutkijaa tuomaan ”niitä asioita esiin, joita voi parantaa”, jolloin minun tuottamasta tulkinnasta nousee jälleen uusi eettinen kysymys. Osaanko tulkita kokemuksia ja niiden merkityksiä oikein?

Edellä kuvatun kaltaisia haastatteluotteita olisin mieluusti nimennyt keksityillä nimillä h1-h8 sijaan, jotta olisin saanut heidät lähemmäksi lukijaa. Haastattelujoukossani oli kuitenkin vain kaksi naista, jolloin heidän nimeäminen keksityilläkin nimillä olisi saattanut helpottaa tunnistettavuutta. Tästä syystä otteissa on vain maininta h (=haastattelu) ja järjestysnumero. Olen poistanut otteista tunnistettavuuteen liittyviä tietoja kuten lapsen ikä tai sukupuoli ja lisännyt sulkujen sisään omia selventäviä huomautuksia.

Eettisyyteen liittyy myös se, miten tutkielmani kirjoitan. Mikä on se kuva, jonka haluan haastateltavistani välittää eteenpäin? Vapautuneisiin vankeihin saattaa liittyä vääränlaisia ja mitätöiviä kategorisointeja.

Mutt mä en missään vaiheessa mee sanoon, ett mä oon ollu kamasta siellä vankilassa. Ett kama on se, vittu mikä ennakkokäsitys ihmisillä on, että me ollaan jotain monstereita. (h1)

Yksi eettisistä kysymyksistä liittyy valitsemiini käsitteisiin. Kuvaan haastateltaviani osin myös sanalla vanki, vaikka tiedostan sen leimaavuuden. Vanki –käsitettä on vaihtoehtoisesti kuvattu myös käsitteellä lainrikkoja, joka mielestäni kuvaa ensisijaisesti tehtyä rikosta lakia vastaan ei niinkään vankilaan joutumista. Vankeus ja vankina olo on kuitenkin yhteinen nimittäjä tälle ryhmälle ja edellytyksenä koevapauteen pääsemiselle, siten se on myös perusteltu valinta.

5 VALVOTUN KOEVAPAUDEN KOKEMUKSET JA MERKITYKSET ELÄMÄNHALLINNAN VIITEKEHYKSESSÄ

Tutkielmani tarkoitus on selvittää, millaisia kokemuksia valvotusta koevapaudesta on ollut ja mitä valvotun koevapauden kokemukset ovat merkinneet vangin elämänhallinnalle siviiliin siirryttäessä. Tutkimustulosten esittäminen etenee siten, että ensin esitän aineistolähtöisen analyysini pohjalta tekemiäni tulkintoja koevapaudesta nousseista kokemuksista, minkä jälkeen jäsennän näitä kokemuksia käyttämäni elämänhallinnan kehikon avulla.

Tutkimusaineiston analyysin pohjalta voin todeta, että keskeinen kokemus valvotusta koevapaudesta on positiivinen. Kaikki haastateltavat kertoivat koevapauden olleen heille positiivinen kokemus. Positiivisuuden merkitystä lähemmin tarkasteltaessa sen alle muodostui kolme yläkategoriaa 1) arkielämään kiinnittymisen mahdollisuudet 2) tuki ja 3) vapaus.

5.1 Arkielämään kiinnittymisen mahdollisuudet

Haastateltavien kokemukset arkeen kiinnittymisen mahdollisuuksiin liittyivät perheeseen, arjen aikatauluihin, portaittain etenemiseen sekä oikeuteen peruspalveluihin. Ajallisesti portaittain eteneminen liittyy sekä vankila- että siviiliaikaan, muutoin arkielämään kiinnittyminen kuvastaa niitä muutoksia mitä vankilan ja siviilielämän välillä vallitsee.

5.1.1 Perhe

Perhe kuvaa tässä tutkielmassa sekä puolisoa, kotia että lapsia. Keskeinen merkitys koevapaudella nähtiin olevan perheen pariin pääsemisellä, mikä nousi esiin kaikilla haastateltavillani.

Se oli mulle ihan kun taivaan lahja siinä mielessä että kun on perhettä ja kulissit oli kunnossa. Että oli koti jäljellä ja lapset kotona ja varsinkin kun nuorempi lapsi on vielä aika pieni, niin se oli sille tosi tärkeä. (h2)

Haastateltava koki valvottuun koevapauteen pääsemisen tärkeäksi, koska se mahdollisti paluun perheen luo. Koti ja lapset olivat edelleen olemassa vankeustuomiosta huolimatta ja koevapauden merkitys näyttäytyi perheessä myös nuoremman lapsen kautta. Vanhempi pääsi jälleen osallistumaan lapsensa arkeen. Vastaavanlaisia kokemuksia nousi esiin myös muilla haastateltavilla. Koevapaus oli erityisen merkityksellinen juuri arkisen läsnäolon myötä. Läsnäolo mahdollisti pääsyn *mamman viereen yöksi (h3)* ja *tiivimmän suhteen rakentamisen lapseen (h1)*. Perheen arkea oli otettu myös koevapauden suunnitelmassa huomioon ja joidenkin kohdalla vapaa-ajan toimintavelvoitteeseen oli liitetty lapsen harrastuksiin osallistuminen. Kaikki haastateltavat eivät muuttaneet perheensä tai lapsensa kanssa samaan asuntoon, mutta siitä huolimatta myös he kokivat pääsyn perheen lähelle tärkeäksi.

Vankeustuomio koskettaa koko perhettä ja edellyttää niin puolisoita kuin lapsiltakin paljon. Haastatteluissa nousi keskeisesti esiin huolen lieveneminen läheisistä koevapauden mahdollistaman vapaan yhteydenpidon ja tapaamisten myötä. Yhteydenpitoon liittyviä seikkoja tarkastelen tarkemmin vapauden kokemukseen liittyvän luvun alla.

Yleisesti ottaen aineistosta on pääteltävissä, että haastateltavani omaavat hyvät ja kiinteät perhesuhteet. Tämän pohjalta he kuuluvat siihen etuoikeutettuun vankijoukkoon (60 %), joilla on tukevat perhesuhteet (Rikosseuraamusvirasto 2003, 51). Kaksi haastateltavaa oli koevapauden aikana tavannut uuden päihteetöntä ja rikoksetonta elämää elävän kumppanin, jonka kanssa *lähdetään rakentaan elämää (h1)*. Elämä tarkoittanee tässä tapauksessa tavallista arkea ilman päihteitä ja rikoksia. Perheen merkitys Näkin (2006) tutkimuksen mukaan on keskeinen rikoksista irtautumisen prosessissa (Emt., 146–147.) Tähän samaan asiaan on kiinnittänyt huomiota myös Rikosseuraamusviraston Perhe muurin toisella puolen -mietintö (Rikosseuraamusvirasto 2003, 51). Pidemmän päälle rikoksista irtautumisen prosessia on haastateltavieni osalta vielä vaikea arvioida, mutta perheen pariin pääsemisellä on ollut heille suuri merkitys arkeen kiinnittymisessä.

5.1.2 Arjen aikataulu ja portaittain eteneminen

Koevapauden ajaksi vangille tehdään toimintasuunnitelma, johon määritellään päiväohjelma. Päiväohjelma kiinnittää vangin työ- tai muuhun toimintaan sovituksi ajaksi ja tätä suunnitelmaa valvotaan Rikosseuraamuslaitoksen toimesta. Kuten Mäkipää (2010) on tutkimuksessaan todennut, tämä saattaa olla ensimmäinen kerta kun vanki osallistuu säännölliseen toimintaan siviilissä (Emt., 187). Asia tulee esiin myös seuraavan haastateltavani puheessa.

No sanotaanko näin suoraan, ett kyllä se oli mulle iso etu, ett mä sain vähän niinku arjesta kiinni. Mää tarkotan lähinnä sitä, ett oli säännölliset ajat, ett koska pitää tulla tänne. Ett siihenhän tossa pyritään, että saadaan normaalista elämästä kiinni. Ja just semmonen alku, ett se arki lähtee pyöriin ja että se arki lähtee pyöriin niinku tavallisella ihmiselläkin koko ajan kello kaulassa. Ett kyllähän tavalliset ihmisetkin menee aamulla töihin ja sillee. (h2)

Otteesta on luettavissa normaali elämän malli, johon koevapauden avulla pyritään. Säännölliset toiminta-ajat tuovat arkeen rytmiä ja rytmin voi nähdä olevan etuna muulle arjen hallinnalle. Keskeistä on ajan ja arjen hallinnalla päästä normaaliin elämään kiinni heti koevapauden alussa. Normaali elämä työtoimintoineen mahdollistaa ihan tavallisen ihmisen elämän. Arjen määrittymisen ja normaalin elämän merkitys korostui myös muilla haastateltavilla.

Vankilassa ja koevapauden aikana tapahtuneen arkeen kiinnittämisen prosessin myötä oli yksi haastateltavistani edennyt työurallaan esimiestasoiisiin tehtäviin. Hänen haastattelussaan tuli esiin myös työstä saatu palkka ja sen merkitys elämäntaloudelle.

Mä oon tehny jotain mun omilla rahoilla ja siitä tulee yllättävän hyvä mieli, ett sä voit ostaa sun omilla rahoilla mitä sun tekee mieli. (h1)

Työelämään ja arkeen kiinnittymisessä nousi esiin lähes kaikissa haastatteluissa koko vankeusaikaisen prosessin merkitys. Myös vankilassa ennen koevapauteen lähtöä toteutetulla työtoiminnalla on arjen aikataulutuksessa suuri merkitys.

Itse asiassa se meni jo siellä vankilassa se säännöllinen elämä, ... ett joka ikinen aamu piti olla vartin yli 8 töissä. Ett kyl siinä tuli se työrytmi ja sitten täälläkin kun se jatku, niin kyl se on sit jääny päälle.(h1)

Ote kuvastaa sitä, mitä Rikosseuraamuslaitoksen uudessa logossakin kuvattu polkuajattelu voi parhaimmillaan olla. Vankeusaikana aloitettu säännönmukainen työtoiminta on saanut jatkua valvotussa koevapaudessa, jonka myötä se jää tavaksi. Polkuajattelun tavoitteena on siirtyä suunnitelmallisesti, hallitusti ja pienin askelin ensin suljetusta vankilasta avovankilaan ja sieltä valvotun koevapauden kautta siviiliin. Polkuajattelu liittyy vankeuslain 1. luvun 2§:ään ja sen tavoitteena on edistää elämänhallintaa ja yhteiskuntaan sijoittumista. Rikosseuraamuslaitoksen käytänteissä tavoitteet ilmenevät muun muassa yhdyskuntaseuraamuksiin painottuvilla ja vapauttamisvaiheen toimintoja lisäävillä työotteilla. (Rikosseuraamuslaitos, 2010.)

Mun mielestä se oli niinku tosi hyvä juttu, että ainakin mun kohdalla toimi ihan täydellisesti. Ett mulla se oli vielä vähän niinku portaittain, ett aluks mä menin sieltä (vankilakuntoutuksesta rangaistusaikaiseen kuntoutukseen) ja siellä olin niinku kuukauden, ett sit vasta kolmeks kuukaudeks pääsin koevapauteen, ett pääsin ihan liikkumaan, ett muiden mukana kaupungille. Ett se oli ihan portaittain, et ei ollu ihan suoraan koevapauteen. Ett se meni ihan kivasti, ett jollain lailla just toi, ett ei potkasta sieltä suoraan pihalle sieltä vankilasta, ett päästään totutteleen siihen. (h5)

Polkuajattelua on mahdollisuus toteuttaa myös kuntouttavassa vankitoiminnoissa. Haastateltava on ollut kahden vuoden ajan yhteisömuotoisessa kuntoutuksessa, josta hän on siirtynyt rangaistusaikaiseen kuntoutukseen. Yhden kuukauden rangaistusaikaisen kuntoutuksen jälkeen hän on jäänyt samaan paikkaan koevapauteen. Koevapauden toimintavelvoite on hänen kohdallaan jatkunut osallistumisena aiemmin aloitettuun kuntoutukseen. Haastateltava on itse kokenut portaittaisen totutteleminen siviilielämään toimineen täydellisesti. Sekä Granfelt (2007) että Karsikas (2005) ovat tutkineet vankeusaikana toteutettavaa

päihdekuntoutusta. Yhteistä molempien tutkimustuloksille on kuntoutuksen toimivuus suunnitelmallista portaittain tapahtuvaa vapautumista varten. Tosin kokonaisvaltaiseen elämänhallintaan tähtääviä kuntoutusjatkumojia niin vankilan sisällä kuin rangaistuslaitoksesta vapauduttua kaivattiin. Ryhmämuotoinen kuntoutus ei sovellu kaikille, ja yksilöllisyyttä toivotaan sekä kognitiiviseen viitekehykseen pohjaavan kuntoutuksen sisällä että myös uusina kuntoutusmuotoina. (Granfelt 2007, 146–150; Karsikas 2005 145–149.)

Kuntoutuksen ohella myös avovankilan siviililuvan turvin tehtävä työ voi olla merkityksellistä.

Mutta se, että mä olin ulkopuolella töissä, mua kohdeltiin ihmisenä... ja mulla oli siellä niin ihana olla. Mä olin töissä ja ihmiset oli upeita. Ett mulla oli siellä jo, niin pitkä se lähtökiitorata mistä mä ponkasen pihalle, ett niinku mä sanoin, niin mulle se olis ollu ihan sama vaikka mä olisin lähtenyt ilman koevapauttakin. (h4)

Otteesta kuvastuu vankilan ulkopuolella työssä käymisen merkitys ja se, kuinka tärkeää myös vangille on ihmismäinen kohtelu. Vankilan ulkopuoliset ihmissuhteet, kuten työtoverit ja vankilan ulkopuolella siviilissä tehtävä työ ovat muodostaneet vahvan pohjan siviilielämään siirtymistä varten. Tästä näkökulmasta katsottuna, haastateltava ei ole kokenut valvottua koevapautta itselleen kovinkaan merkittäväksi askelmaksi siviiliin siirtymistä ajatellen. Haastateltavista kaikki olivat vapautuneet avovankilasta, ja suurin osa heistä koki vankilassa toteutetun toiminnan olevan tärkeää ja merkityksellistä.

Portaittain etenemiseen liittyvät myös kokemukset laitostumisesta ja vankilan luomasta turvasta.

Niin siellä on pieni piiri, pieni pihapiiri. Se on turvallinen paikka ja tiätsä sitä tuntee ittensä helvetin pieneks ihmiseks kun lähtee sieltä isoon maailmaan. Ett kun tuli se päivä, mä aattelin ekana ett en mä haluu lähtee. Mä mietin ett voinko mä sanoo ett voinko mä jäädä tänne. Mutt sit mä mietin. Mietin ja pohdin. Mutt kyllä sitä ihminen laitostuu, oppii niihin rutiineihin, oppii ja tottuu. Ja siä on turvallista.. Ett kyä se

pelotti. Sitä se on kyä laitostumista. Mut jos mä nyt aattelen, ett mä oon ajatellu niin, niin tuntuu ihan hullulta koska mulla menee niin hyvin. (h1)

Haastateltava kuvaa vankilaa turvapaikkanaan. Opittujen rutiinien purkautumisen myötä siirtyminen isoon maailmaan pelottaa. Pelkoon selviytyä siviilimaailmassa on kiinnittänyt huomiotaan myös Kuure, jonka mukaan selviytymisen tai vankilakierteeseen ajautumisen kysymys on keskeinen vankeusrangaistuksen loppuvaiheessa (1996, 117). Laitostumisen ohella otteesta on luettavissa se toisessakin otteessa esiin tuleva *kaoottinen kynnys (h8)*, joka vankilan ja siviilimaailman välillä vallitsee. Kynnys liittyy monin tavoin kysymykseen pärjäämisestä tai vankilaan palaamisesta. Valvotun koevapauden avulla kynnystä on mahdollista madaltaa ja tästä syystä se näyttäytyy aineistossani varsin merkityksellisenä seikkana siviiliin siirtymisessä. Haastatellun puheessa näyttäytyy myös se prosessi, joka vapauden pelon ja onnistumisen kokemusten kautta on tuonut hänet tilanteeseen, jossa nyt menee hyvin.

Kyllä sillä on merkitystä ollut, ett se antaa tämmösiä kaikenlaisia onnistumisia ja kaikkia tämmösiä kokemuksia niin se on hyvää kehitystä siihen.. Ihan kaikissa pienimmissäkin ja yksinkertaisimmissa asioissakin saattaa olla, että kun mä osasin tuon ja tuon asian. Hoitaa vaikka yksinkertaisen pankkiasian tai tämmösen sosiaalitoimistossa asioinnin tai jonkun tämmösen. Ett varsinkin jos käy siinä ihan yksin ilman ketään muuta hoitamassa jonkun asian, niin kyllähän siinä on paljon onnistumista siinä. Ihan yksinkertaisista asioista, ett pääsee ihan vaikka ruokakauppaan käymään, ett ne on ihan yksinkertaisia asioita mistä ne lähtee.(h8)

Kuten edellä olevasta otteesta on luettavissa, portaittain tapahtuvan vapautumiskokemuksen voi todeta olevan tärkeä myös itsetunnolle. Sekä vankilatoimintojen että valvotun koevapauden toimintavelvoitteen myötä vangin on mahdollisuus kenties ensimmäistä kertaa päästä elämässä tekemään asioita ja huomata, että kykenee ja osaa. Kokemus osaamisesta liittyy yksinkertaisiin asioihin, kuten kaupassa käyntiin. Tämä nousi aineistossa esiin hyvin merkityksellisenä ja itsetuntoa vahvistavana asiana.

5.1.3 Oikeus peruspalveluihin

Arkeen kiinnittymisen mahdollisuuksiin olen liittänyt myös oikeuden peruspalveluihin. Peruspalveluihin olen sisällyttänyt elämänhallinnan kannalta keskeiset palvelut kuten oikeuden asuntoon, toimeentuloon, myös talous- ja velkaneuvontaan, sekä terveydenhuoltoon.

No olihan se varmasti paljon helpompi siirtyä koevapaudesta siviiliin kuin suoraan vankilasta siviiliin. Tässähän sai tälläinkin hoidettua jo asioita kuntoon.. Kaikki tämmöset käytännön asiat mitä liittyy, kaikki tämmöset sosiaalitoimet, kelat, virastot. Että ne perusasiat toimii. (h8)

Mutta sanotaanko, että tässä koevapauden aikana mä sain järjestyyn näitten kanssa semmosia asioita mitä mä en ois ikinä voinu toivoakaan, esimerkiks velkajärjestely, joka oli mulle tosi iso asia, kun jonkin verran noita on kertyny korvauksia. (h2)

Molemmissa otteissa korostuu koevapauden aikana kuntoon saatettujen peruspalvelujen merkitys. Vankeusaikana virastoasioiden hoitaminen on hankalaa johtuen lyhyistä lomista ja rajoitetusta puhelimen käytöstä. Kuitenkin edellä mainitut sosiaalitoimen, kelan, velkajärjestelyn ja työvoiman kanssa hoidettavat asiat ovat keskeisiä taloudellisen toimeentulon ja siten myös elämänhallinnan kannalta. Myös oikeus terveydenhuollon palveluihin näyttäytyy merkityksellisenä ensinnäkin siitä syystä, että pääsy erityisterveydenhuollon piiriin on huomattavasti helpompaa ja toisaalta myös siitä syystä, että vankilassa ei niin helposti pääse lääkäriin, niin helposti sua ei oteta tosissaan (h1).

Keskeinen seikka on myös asunnon järjestäminen, joka koski kahta haastateltavaa. Valvotun koevapauden aikainen asunto oli toisella tukiasunto ja toisella väliaikainen järjestely äidin luona. Koevapauden aikana molemmat haastateltavat olivat saaneet asuntoasiansa järjestymään.

Ett sehän oli sitä just, ett ei ollukkaan tyhjän päällä. Ett niinku normaalisti, kun sieltä kongilta lähetään, niin ei siinä oo mitään. Ei asuntoo tai ehkä hyvällä tsägällä on asunto, ett se taitaa kuulua Suomen lakiin, ett pitäis olla asunto, mutt ei niitä

vaan tuolta sossun kautta saa. Niin, ett mulla oli jo tää asunto ja mä olin siinä hommassa kiinni ja kasvanu siihen siviiliin niinku vähäsen. Ett sillä lailla se niinku oli erilainen muihin tuomioihin verrattuna. (h5)

Haastateltava on ensimmäistä kertaa vapautunut siten, että perusasiat ovat nyt järjestyksessä. Aiempiin vapautumiskokemuksiin on liittynyt usein asunnottomuus ja työttömyys. Asunnon ja työn myötä hän on saanut elämästä kiinni. Valvotun koevapauden edellytykset, asunto ja toimintavelvoite, ovat olleet merkityksellisiä arkeen kiinni pääsemisen kannalta.

5.2 Tuki

Arkielämään kiinnittymisen ohella toinen keskeinen yläkategoria koevapauden kokemuksista liittyy tukeen. Tukeen liittyvät alakategoriat muodostuvat vankilan tuesta ja vertaistuesta. Vankilan tuki nähtiin joko positiivisena, eli saatu tuki, tai tuen puutteena. Vankilan tukeen liittyy myös kysymys kontrollista, joka on olennainen osa rangaistuksen täytäntöönpanon valvontaa. Vertaistukeen liittyvät luonnehdinnat jakautuivat ääripäihin ”tärkeä” ja ”ei tarvitse”. Olen edellä kuvannut myös perhettä tuen antajana, mutta koska perheen merkitys näyttäytyy moninaisemmin arkielämään kiinnittymisen mahdollisuuksissa, olen liittänyt sen aiemmin käsiteltyyn yläkategoriaan. Näin siitä huolimatta, että perheeltä saatu tuki on ollut keskeistä kaikille valvotussa koevapaudessa olleille.

5.2.1 Vankilasta saatu tuki

Vankilan tuen voidaan nähdä ajallisesti liittyvän kahteen jaksoon. Yhtäältä tarvetta tukeen on toivottu koevapauden toimeenpanoa suunniteltaessa. Toinen jakso muodostuu koevapauden aikana saatuun tukeen, joka liittyy ensisijaisesti koevapauden valvontaan ja siihen liittyvään kontrollin ominaisuuteen.

No oisinko mä ollu siellä (vankilassa) kaks kolme viikkoa, kun mä lainasin sen kirjan joka kerto tästä uudesta vankeuslaista ja luin sen hyvin tarkkaan, ett tiedän mitkä on oikeudet. Ja sieltä mä sit luin tästä ja sanoin heti, ett mä haluan koevapauteen kun

tuli eka paikka sanoo. Ett kirjattiinko se heti siinä sijottelussa ylös. Mut se nyt oli selvää, ett siihen mä tähtään. (h7)

No mä sain alustavaa tietoa henkilökunnalta, mutt kyl mä jouduin sitä ite aika paljon kaivaan esille kumminkin. Sitten sain sivilin puolelta postissa tämmösiä printtejä, kun oli tästä koevapaudesta tietoa tuolla internetissä. Niin sitä kautta sitten sain opiskella sitä asiaa ja tietää miten se homma toimii. Kovin niukasti vankila anto tietoo, ett hyvin suppeeta tietoo. (h8)

Kun tarkastellaan valvotun koevapauden vankilassa tapahtuvaa toimeenpanon suunnitelmavaihetta, haastatteluotteista käy ilmi, että valvottuun koevapauteen pääseminen on edellyttänyt vangilta paitsi omaa aktiivisuutta myös tiedon etsintää. Tiedonlähteenä ovat toimineet myös omaiset ja ystävät lähettäen internetistä tulostettua tietoa kirjeitse vankilaan. Yllä olevissa otteissa kuvastuvat myös vankien erilaiset tarpeet tukeen. Useampi haastateltavista mainitsi, että tietoa koevapauden mahdollisuuksista ja pääsyn edellytyksistä ei saanut vankeinhoitoviranomaisilta. Haastateltavat ovat pääasiallisesti kokeneet jäävänsä ilman tarvittavaa tukea.

Tiedonkulku on koettu myös heikoksi ja se on osaltaan aiheuttanut epävarmuuden tunnetta siitä, onko koevapauteen tuomion luonteen vuoksi mahdollista päästä ollenkaan, ja jos on, milloin mahdollinen koevapaus voi alkaa. Yksi haastateltava oli maksanut asunnostaan yli kolme kuukautta turhaan vuokraa, koska koevapaus asia ei edennyt papereiden pyöriessä organisaatiosta toiseen.

No kuule, siinäkin kävi silleen, ett kun ne paperit oli siellä ja se rumba lähti liikkeelle, niin mä toivoin ett pyörät pyöris ja kaikki piti olla niin selvää. Niin mä toivoin, että mä pääsisin viimeistään marraskuussa... Niin sit mä sain noista kerrostaloista tossa lokakuussa asunnon ja oon maksanu lokakuusta sti vuokraa pienestä vankipalkastani ihan turhaan, koska ei se saanu jäädä ainakaan siitä kiinni. (h4)

Olinpaikkavelvoite, eli paikka missä asua, tulee olla vahvistettuna ennen koevapauteen lähtemistä. Mikäli vangilla ei ole siviilissä odottamassa kotia johon palata, tulee hänen huolehtia asunnon hankinnastaan. Haastatteluotteessa

haastateltava on kyennyt itse hankkimaan asunnon vapailta markkinoilta, mutta koevapauden toimeenpanon lykkäytyttyä hänestä riippumattomista syistä, on haastateltava maksanut turhaan vuokraa. Vanki ei ole oikeutettu saamaan edellä kuvatun kaltaisessa tilanteessa asumistukea, sillä hänen asuinpaikakseen katsotaan edelleen vankila.

Tiedonkulku on myös koettu ongelmaiseksi vangin asioista vastaavan vankeinhoitoesimiehen jäädessä lomalle tai sairauslomalle.

Se (vangin asioista vastaava vankeinhoitoesimies) jäi pois, niin sillä aikaa ei sit kukaan hoitanu mun asioita, ei ollu tietookaan. Aina vaan sanottiin, ett ”kyllä se sun vankeinhoitoesimies sit hoitaa sun asias” eikä koskettu papereihin. Ja tää mun vankeinhoitoesimies sano taas mulle ”ett kyllä täällä joku sit hoitaa sun asias”. Mun kohdalla ei sit hoitanu kukaan. Mää menin sitten johtajan puheille ja kerroin vähän tästä mun kuviosta. (h6)

Otteesta on luettavissa samainen huomio, minkä aiemmin jo mainitsin. Vangin on oltava itse aktiivinen ajamaan asioitaan. Mikäli tiedonkulku ei toimi, *se on aina se vanki joka kärsii (h4)*. Valvotun koevapauden toimeenpanon edellä kuvattuihin seikkoihin ovat kiinnittäneet huomionsa myös Vähäkoski (2008) ja Mäkipää (2010). Vähäkosken haastattelemat vangit olivat kokeneet valmistelumenettelyn hankalana, byrokraattisena ja aikaa vievänä prosessina. Haastateltavat olivat kokeneet, että vangin tulee itse olla asiassa aktiivinen. (Emt., 49–50.) Samankaltaiseen tulokseen tuli myös Mäkipää (2010), jonka mukaan keskeinen kritiikki koevapauden valmistelussa kohdistui tiedonkulkuun. Vangit olivat saaneet tietoa vankilalta koevapauteen liittyvistä asioista vaihtelevasti ja muutaman vankilan kohdalla mahdollisuus koevapauteen vaati vangin omaa aktiivisuutta ja asioiden hoitamisen kykyä. (Emt., 60–63.)

Toimeenpanoa suunniteltaessa ainoastaan kaksi omista haastateltavistani koki, että koevapauden suunnittelu vankilassa oli sujunut hyvin. Hyvään kokemukseen liittyivät koevapaudesta saatu informaatio, huolellisesti pohjustettu koevapaus ja vankilassa ennen koevapautta järjestetty verkostokokous eri toimijoiden kesken.

Eli mä oli krisin toiminnassa jo ennen kun mä lähdin sille tuomiolle, ett se oli hovissa käsiteltävänä ja se kesti ja kesti ja viipy ja viipy. Ja mulla oli sit siinä ennen pieni hoitojakso, eli halusin saada vähän elämästä kiinni erilailla kuin ennen. Joka onnistuikin. Ja sit mä olin koko ajan krisiin yhteydessä,.. jo ennen vankeustuomio...ja vähän pohjustettiin jo, tai mä en tienny mistään koevapaudesta yhtään mitään, ett ennen kun me keskusteltiin tossa miesten kanssa. Ja ne sano, ett sulla vois olla hyvät mahdollisuudet siihen. Se meni sit niin hyvin se asia, ett mä en joutunut suljettuun taloon ollenkaan, kun oon perheellinen ihminen ja eli asiat oli ihan erilailla kun ennen ja vähän tärkeysjärjestys muuttunu asioilla. Ja heti kun pääsin (avovankilaan), niin otin yhteyttä määrättyihin virkailijoihin ja se kirjattiin semmoseen kun rangaistusajan suunnitelma. Ett kirjattiin mahdollisuus koevapauteen (h2)

Oli joo, ett se oli tosi helppoo, kun oli siinä (kuntoutuksessa). Niin niin, meihin luotettiin ihan hirveesti,... se luotto meihin oli ihan hirvee niinku ja se meni silleen se koevapauskin, ett totta kai ne ohjaajat oli vähän niinku lipunheiluttajia ja autto meitä sillai. (h5)

Keskeinen huomio näiden kahden onnistuneen kokemuksen kohdalla on se, että koevapauden suunnitteluvaiheeseen oli kiinnittynyt vankeinhoitolaitoksen ulkopuolisia toimijoita. Molemmat haastateltavat ovat kiinnittyneet kuntoutuksen kautta ulkopuolisiin toimijoihin, jotka ovat toimineet informaation antajina ja lipunheiluttajina koevapauteen liittyvissä asioissa. Luottamus itseen on ollut merkityksellistä.

Valvotun koevapauden aikainen vankilan tuki on liittynyt olennaisesti valvontaan ja sen mukanaan tuomaan ajatukseen kontrollista.

Mutt mä oon tullu jo siihen pisteeseen, ett kaman veto ei oo ensimmäisenä mulla, jos jotain tapahtuu.. ett se (valvonta) on päihdeettömyyden tukemista ett sulla pysyy. (h1)

Haastateltu katsoo, että käytetyt valvontamuodot kuten puhelinsoitot, päihdetestaukset, yllätyskäynnit ja paikannus ovat olleet pääosin tukemista päihdeettömyyden ja rikoksettomaan elämään. Yksi haastateltava oli sitä mieltä, ettei

kyse ole tuesta tai kontrollista, vaan *lain kirjaimen täyttämisestä (h4)*. Yksi haastateltava oli sitä mieltä, että kontrollia olisi voinut lisätäkin, *sillä kaikki ei oo ehkä sitoutuneita lupaamiinsa asioihin (h7)*.

Huolimatta siitä, että rangaistusseuraamukseen liittyy olennaisesti vahva kontrolli, jonka turvin vanki voidaan tarvittaessa sääntöjä rikottuaan palauttaa vankilaan, ei kukaan haastateltavista kokenut valvontamuotoja kontrolliksi. Selittävinä tekijöinä tähän kokemukseen saattavat olla paitsi aiempi kokemus vankilaelämän vahvasta kontrollista, myös kontrollin käyttöön liittyvä avoimuus ja selkeys. Jokinen (2008) on tuonut esiin kontrollin ja tuen suhteita sosiaalityössä pohtiessaan, että kontrollin on mahdollista kääntyä tueksi mikäli asiakas on tietoinen kontrolloinnin tapojen ohella myös siitä mitä häneltä odotetaan ja miten rikkomuksista sanktioidaan. Kontrolli voi näyttäytyä myös tuen muodossa, mikäli asiakas kokee tullessa tasavertaisesti kohdelluksi. (Emt. 134–135.) Seikka tulee esiin myös seuraavassa otteessa, jossa haastateltu kertoo kontrolloivan kohtaamisen olleen ”sillä meiningillä” enemmän tukea.

Ett yhtäkkiä tohon valvontapuhelimeen tuli soitto, ett he on tässä jossain lähistöllä, ett kerkiätkö tuleen juttusille. Voitko tulla ulos vai voidaanko tulla sisään? Ett enemmän mää kokisin sen ett se oli vähän sillä meiningillä tukee. Tukee niin, tai ett sillai, ett miten sulla menee ja ei ollu ensimmäisenä semmonen mielessä ett pilli suuhun, virtsatesti..(h2)

Puheesta käy ilmi kontrollin muuttuminen tueksi, mikä lienee selitettävän vangille annetuista valinnan mahdollisuuksista ”tuletko ulos vai voidaanko tulla sisälle, kerkiätkö?” Peilattaessa tilannetta Kääriäisen (1994, 156.) esiin tuomaan ajatukseen siitä, että vangin tahdolla ei ole juurikaan käyttöä vankilan arkipäivässä, on kontrollin muuttuminen enemmän tueksi ymmärrettävää.

Mielenkiintoista oli huomata, että valvonnan määrä ja laatu vaihtelivat runsaasti vapautumisvankilasta riippuen. Ääripäinä olivat koevapaudessa olleet, joista yhdelle ei soitettu tai tehty yllätyskäyntiä kertaakaan ja päihteettömyyttä testattiin aina etukäteen sovittuna päivänä. Toisen luona käytiin yllätyskäynneillä alkuun kolme kertaa viikossa, testaten samalla myös päihteettömyys. Valvotun koevapauden

menettelyohjeistossa annetaan toki liukumavaraa yksilökohtaiseen valvonnan toteuttamiseen, mutta näissä tapauksissa ei mielestäni ole ollut kyse ensisijaisesti riskien hallinnasta vaan resursseista. Ensimmäinen esimerkeistäni kertoo kokemuksistaan näin:

Kyl se hyvä juttu oli niinku, mut kyl se jo sillon oli mielessä, ett tää systeemi vuotaa kuin seula. Ett ainakin (kyseisessä avovankilassa) niinku, ett jos ois halunnu pelata filunkipeliä, niin se ei ois ollu mitenkään mahdotonta, ett se ois ollu ihan helppoo. Ett semmosta pelleilyä, ett kukaan ei niinku tienny, ett miten tää homma toimii. Mä aattelin, ett pelataan varman päälle, kun ei niinku tienny sitä systeemiä. Vaikk sillä lailla en enää mikään rosvo oo, niin näki läpi ne heikkoudet, mut halus sit kuitenkin pelata varman päälle ne asiat. Mut sit kun se päätty, niin näki niinku ne asiat. Eikä mulla sillä lailla tarvett ollu niinku, mutt selvät aukot tässä on. (h3)

Otteesta on luettavissa koevapauden valvontaan liittyvät epäkohdat. Haastateltava on kokenut, että säännöistä luistaminen tällä valvontatavalla olisi ollut helppoa, vaikka hänellä itsellään ei siihen tarvetta ole ollut. Haastateltava on vapautunut valvottuun koevapauteen ensimmäisten joukossa, ja siitä johtuen kukaan ei ole vielä täysin tiennyt, kuinka ja millaisin keinoin koevapaus toimii.

Vankilan valvonnasta keskusteltaessa tuli esiin myös sen stressaavuus, mikä liittyi lähinnä puhelimen mukana kuljettamiseen.

No kun se on kuitenkin valvottu koevapaus niin sitä oli koko ajan valmiudessa lähteen sinne (vankilaan). Ett sitä odotti koko ajan ja tuijotti sitä puhelinta ettei akku lopu ja odotti sitä ett soi ovikello ja mä muistan kun mä vein sen pois sen puhelimen kun se päätty se koevapaus niin mä nukahdin ihan saman tien autoon ja nukuin sit ihan koko matkan. Ett meni ihan semmoseen väsyneeseen tilaan, kun se oli niinku ohi, ettei tarvinnu enää stressata ja jännittää (h1).

Otteesta ilmenee, että siviilissä vietetty aika on kuitenkin osa rangaistusta, jota valvotaan. Vangit eivät itse tiedä, missä vaiheessa puhelin on seurannassa ja milloin siihen mahdollisesti soitetaan. Tämä on aiheuttanut haastateltavalle jatkuvan valmiustilan, jonka hän on kokenut stressaavaksi ja jännittäväksi. Osa kaikista

haastatelluista katsoi, että mukana kuljetettava paikannuspuhelin oli ahdistava juuri tämän jatkuvan valmiustilan vuoksi ja yksi toivoi puhelimen sijaan valvontalaitteeksi pantaa. Toisaalta vastakkaisia näkemyksiäkin löytyi, *ett jos yks puhelin tuntuu niin kauheelta vaivalta, niin sit ei kannata koevapauteen lähteäkään (h2)*. Pannasta valvontalaitteena oltiin sitä mieltä *ett se ei kyllä kenenkään itsetuntoa ainakaan paranna. (h8)*

5.2.2 Vertaistuki

Vertaistukeen liittyvät luonnehdinnat muodostuvat luokista ”tärkeä” ja ”ei tarvitse”. Vertaistuki voi olla monen eri organisaation tuottamaa tukea liittyen esimerkiksi päihteidenkäyttöön ja AA-ryhmiin. Tässä tutkielmassa vertaistuki liittyy pääsääntöisesti vain Krisiin, joka on vankien itsensä perustama vertaistukiryhmä päihde- ja rikoskierteeseen ajautuneelle yhteiskuntaan palaamisen auttamiseksi. Krisin merkitys selittyy myös sillä, että osa oli jo lähtökohtaisesti haastateltavia etsittäessä sitoutunut kyseiseen organisaatioon. Krisin vertaistuen ohella aineistosta löytyy mainintoja myös osallistumisesta AA- tai NA-ryhmiin. Keskeinen merkitys koettiin kuitenkin olevan Krisin toiminnalla. Vertaistuen kategoriaan olen liittänyt myös aineistosta esiin nousseen yhden maininnan seurakunnan tukihenkilön antamasta tuesta, vaikka itselleni ei haastattelussa täysin selvinnyt, oliko seurakunnan tukihenkilö vertaistoiminnalle pohjaava.

Vertaistuen voidaan ajallisesti katsoa liittyvän elämään ennen vankeusrangaistusta, vankeusrangaistuksen, myös koevapauden, aikana ja vankeusrangaistuksen jälkeen. Aikaisemmin esitetystä haastatteluotteesta, jossa kerrottiin koevapauden suunnitelmallisuudesta vankilassa, voidaan huomata, että vertaistuen toiminnan avulla on mahdollista suunnitella vankeusrangaistuksensa kulkua jo ennen vankilatuomiota. Vankila-aikana vertaistuen on mahdollisuus käydä tapaamassa vankia vankilassa, toimia tukihenkilönä vankilomalla tai tulla vapautumishetkellä vankilan portille vastaan.

Valvotussa koevapaudessa vertaistuki nousee esiin useammalta kantilta. Krisiin on esimerkiksi mahdollisuus päästä työharjoitteluun ja saada näin valvotun koevapauden edellytyksenä oleva toimintavelvoite täytettyä.

Ett mä kapinoin, ett mä olin puoliks siellä krisissä ja puoliks kentällä. Ett siinä on oppinu elään siellä krisin puolella. Ett siellä on ollu ihmisiä jotka on selvittäny mulle mikä ei kuulu tähän normaali elämään. Tai ei välttämättä selittänytkään, mut mä oon niistä pystyny ottaan mallia ja seuraan ett se on ollu mulle iso asia, kun se on kuitenkin ollu mulle eka sillai siviilissä, ett mä oon päässy seuraan ja nähny, ett miten toiset entiset vangit, jotka on ollu hirveen kauan tässä ja on kuitenkin ollu vaikka minkälaisia ukkoja varmaan nuorena ja ajanpäivät sitten niin paljon on tullu sitä ajattelutapaa sitäkin kautta vaikka se oli niin lyhyt jakso se koevapaus. Mut kyl siinäkin oppi. Mun mielestä se koevapaus ihmisellä, jolla on pitkä käyttöhistoria ja rikostausta, niin pitäis olla ennemminkinkin tällöisiä krisin kaltaisia paikkoja mihin ne menee, kun et ne menis suoraan johonkin raksalle. Tietysti, ett jos se on semmonen paikka, ett se ihminen joka omistaa sen firman, niin sillä on ittellään kokemusta jostain asioista, ja menee tai eihän silleen pysty meneenkään valvottuun koevapauteen niin, että se on salaisuus. Mut mun mielestä sen paikan pitää olla semmonen missä on vertaistukee, missä sua ymmärretään ja pystytään näyttään sitä suuntaa. Ihminen joka menee johonkin normaalipaikkaan joka aattelee, ett hieno juttu ja halua tukee sitä ihmistä ja ottaa sen töihin. Mutt mitä muuta tukee se saa siellä? Se menee töihin, mut pystyykse puhuun siellä? Kyl se varmaan kuuntelee, mut pystyykse oikeella hetkellä näyttään sitä suuntaa mihin sen kannattais mennä (h1).

Haastatteluotteesta näkyy vertaistuen vahva merkitys suunnan näyttäjänä. Otteessa nousee esiin omaan vertaiskokemukseen pohjaava ymmärrys siitä, millaista on vapautua vankilasta ja siihen perustuva oikea-aikainen ohjaaminen. Vankilasta vapautunut pitkän päihde- ja rikoshistorian omaava saattaa pitkään taiteilla ohuella langalla kentän ja normaalielämän välissä. Vertaistuen merkitykseen on kiinnittänyt huomion myös Siekkinen (2008) tutkiessaan pro gradu -tutkielmassaan vapautuneiden vankien vertaistukea selviytymisen näkökulmasta. Vertaistuki pohjautuu saman kokeneiden ihmisten kokemukseen ja sen avulla voidaan vaikuttaa keskeisesti elämänlaatuun (Emt., 63–64). Nylundin (1996) mukaan vertaisryhmä on kansalaistoimintaa, joka reagoi esimerkiksi ammatillisen avun riittämättömyyteen.

Viitattaessa edellä olleeseen haastatteluotteeseen, missä puheesta ilmenee oikea-aikainen suunnan näyttämisen merkitys, lienee selvää ettei kunnallisella palvelujärjestelmällä ole riittäviä resursseja tai asiantuntemusta käytössään. Vertaistuen luonnetta voidaan myös lähestyä Kääriäisen (1994, 277) esiin tuomasta näkökulmasta, jolloin Kris saatetaan nähdä vankien omana ”alakulttuurina”, johon on helpompi sopia sosiaalista. Sitoutumisen myötä neljään keskeiseen periaatteeseen; päihteettömyys, yhteisvastuullisuus, rehellisyys ja toveruus, Kris tarjoaa omaan kokemukseen perustuvan vastavuoroisen tuen irtautua rikoksista ja päihteistä. (Kris, 2010.)

Krisin tai jonkun muun vertaistuen ryhmätoimintaan osallistumista voidaan käyttää myös osana vapaa-ajan suunnitelmaa. Krisistä on myös mahdollisuus saada tukihenkilö tukemaan sekä siviilissä vietettyä aikaa että niitä ensimmäisiä muurin ulkopuolisia minuitteja varten. Krisin portilta haku on paljon käytetty tukimuoto.

Ensimmäiset päivät pelotti ja jännitti ihan hirveesti, ett mun tukihenkilöhän sitten kävi mun kans tua kaupungilla ja oli ekassa sossun tapaamisessa ja haettiin jotain kelan papereita. Näitä se kävi mun kans tekemässä koska mua jännitti ihan hirveesti. Itse asiassa ei sitä sitten enää ajatellut kun pääsi siitä kaikesta jännityksestä ja huomaa, ett se meneekin ihan hyvin, Ett kyllä siitä yli pääsee kun huomaa, ett se on just niin ett eka vartti ratkaisee mitä tapahtuu ja mihin lähtee. Ett portilla pitäis aina olla krisistä joku suunnannäyttjä.(h1)

Haastateltava kertoo ensimmäisten siviilissä vietettyjen päivien jännittäneen. Mukana kulkeva tukihenkilö on ollut apuna viranomaistapaamisessa ja kaupungilla liikkussa. Yksi pelon aihe on, *ett joku tulee ja tarjoo sulle jotain (h1)*. Otteesta ilmenee myös tukihenkilön merkitys ja itsetunnon vahvistuminen, kun asiat sujuvat. Vapautumishetken shokkia on kuvannut myös Kuure (1996). Kahden maailman, tässä tapauksessa vankilan ja siviilin, välinen kulttuurishokki voi ilmetä apatiana. Shokkihoitona voidaan käyttää ”kalterinkuvien huuhtomista” mikä osaltaan voi johtaa helposti ongelmalliseen päihteiden käyttöön ja uusiin rikoksiin. (Emt.118.) Vertaistuen merkitys omaan aiempaan kokemukseen pohjaten on suuri, sillä kuten otteestakin on luettavissa, ensimmäinen vartti ratkaisee.

Vertaistuen merkitys tulee esiin myös kuulumisessa johonkin.

Nyt on kaikennäköistä urheiluharrastusta tullu ja täältäkin on porukkaa johon oon tutustunu, tai osan tunnen aiemmaltakin. Mut kyllä ne kaverit, jotka tuolla sekottelemassa on, niin kyllä ne on jääny ihan kokonaan. Se on niinku ihan automaattinen homma, ett musta ei oo enää niille hyötyä eikä niistä mulle. Kumminkin ne mielipiteet on sellasia ettei oo enää oikeen yhteisiä puheenaiheita. (h2)

Itse asiassa se pitääkin se ystäväpiiri vaihtua, ett en mä usko ett mä olisin ... kanssakaan missään tekemisisissä jos ne käyttäis. Mut se pitää vaihtua ja jos ei se vaihdu, niin se jatkuu se homma. Ett ne pitää ne käyttäjät tai rikoksia tekevät ihmiset sut koko ajan siellä. (h1)

Vertaistuen avulla on mahdollisuus luoda uudet sosiaaliset suhteet päihteettömiin ja rikoksettomiin ihmisiin ja aktivoitua heidän kanssaan esimerkiksi yhteiseen urheiluharrastukseen. Päihteitä käyttävät kaverit ovat jääneet, koska muutoksen myötä mielipiteet ovat vaihtuneet eikä molemminpuolista hyötynäkökulmaa ole enää saavutettavissa. Kriminogeenisiä tekijöitä rikoksiin syyllistymisen riskissä tarkastellut Bonta (2003) on nähnyt keskeiseksi tekijäksi ihmissuhteisiin liittyvän kysymyksen. Rikoksiin syyllistytään helpommin, mikäli sosiaalinen verkosto muodostuu rikoksia suosivista kavereista. (Emt., 54–56.)

(Vertaistuki) on niissäkin (asuntoasioissa) auttanu mua. Ett ne teki puoltavan lausunnon ja mä ite tein kai jonkin lausunnon ja sitten sosiaalitoimi ja mun korvaushoitopaikka teki sit kans lausunnon. Ja siinä meni, ei kauheen kauaa ja sit mä sain tosta semmosen yks huone ja keittiö. Mähän olin aivan onnessani. (h1)

Vertaistuki on koettu merkitykselliseksi myös palveluohjauksellisesta näkökulmasta. Oman kokemuksen myötä kasvanut tietoisuus siviilielämän haasteista ja niistä selviytymisestä on arvokasta myös uusille tuettaville.

Vertaistuen merkitys on aineistossa ollut kahtalainen. Edellä olleissa otteissa sen merkitys on ollut aivan keskeinen. Toisaalta puolet haastateltavistani oli sitä mieltä, ettei vertaistuki tai minkäänlainen muukaan tuki ole ollut heille tarpeellinen.

No itse asiassa mä en tarvinnu mitään tukea. Mullahan oli ihan selvät asiat mitä mää tein, ett ei mulla ollu mitään (h6).

Haastateltavan elämäntilanne vankilasta vapauduttua on ollut kunnossa eikä hän ole kokenut tarvitsevansa tukea. Keskeisenä rajanvetäjänä on vertaistuen tarpeessa tai tarpeettomuudessa ollut aiempi päihdeongelma. Vertaistuki on pääsääntöisesti ollut erittäin tärkeää niille haastatelluille, joiden aiempi elämä on ollut erittäin päihdekeskeistä. Ne haastatellut, joiden elämää päihteet eivät ole määrittäneet, eivät ole myöskään kokeneet vertaistuen tarvetta.

5.3 Vapaus

Kolmas ja viimeinen valvotun koevapauden kokemusten yläkategoria muodostuu vapaudesta. Tässä tutkielmassa käsite vapaus muodostaa vastinparin vankeudelle ja se kuvaa niitä asioita, joita vapaudessa on mahdollisuus toteuttaa vankilaan verrattuna. Keskeistä vapaudessa on, että se on vaihtoehto vankilalle, vapaus sosiaalisiin suhteisiin ja avoimiin oviin.

Se on kyllä vapautta ja vankilaa vähän päällekkäin. Ett ei se sinänsä mitään täyttää vapautta oo, siinä on semmoset näkymättömät muurit siinä hommassa. Siinä on vähän kaikkea siinä hommassa (h8).

Valvottu koevapaus on kokemuksena ristiriitainen. Vapaudessa eletään valvottuna. Näkymättömät muurit kuvastanevat aiemmin jo mainittua tietoisuutta siitä, että sinua valvotaan, mutta et itse tiedä milloin. Kokemus vapaudesta tehdä asioita nousi esiin kaikilla haastateltavillani. Vapaus vankeusaikaan verrattuna oli merkittävä. Vapaus ei kuitenkaan ollut koevapauden rajoitteista johtuen yksiselitteistä. Rajoitteet saattoivat ahdistaa, mutta *toinen vaihtoehto ois ollu linnassa (h7)*. Tähän samaan

seikkaan on kiinnittänyt huomion myös Mäkipää (2010). Merkityksellistä vangille on päästä pois vankilasta (Emt., 190).

Mun kohdallahan se ei tietenkään menny sillai kun pitäis, kun ei ollu mitään ongelmia. Ett sehän on lähinnä siihen kai tarkotettu että ihminen yhteiskuntakelpoistuu, mutta mä olin kyllä ymmärtääkseni ihan yhteiskuntakelpoinen. Ett siitä mä oon kiitollinen, ett pääsi pois, vaikka ei se asia ollutkaan just niin mun kohdalla kun sinne haetaan. Ett senhän ei pitäis olla mikään palkitsemisjärjestelmä, ett kun on kiltti niin pääsee. Ett eihän koevapaudessa varmaan monta semmosta oo joka ei ymmärrä sitä mitä nenästä valuu. (h7)

Valvottu koevapaus vankeusrangaistuksen loppuun saattamiseksi vankilassa olemisen sijaan on periaatteessa tarkoitettu kaikille vangeille. Haastateltava nosti kuitenkin esiin tämän oikeutuksen omalla kohdallaan. Hän ei kokenut omaavansa ongelmia, mistä syystä perimmäinen tarkoitus hänen kohdallaan oli päästä vankilasta pois. Aiemmin on nostettu esiin sitä problematiikka, mikä liittyy koevapauden kohderyhmään. Kenelle koevapaus onkaan tarkoitettu ja voidaanko koevapautta arvostaa vain siitä näkökulmasta, että pääsee vankilasta pois?

Olihan se sillä lailla ettei päässy toteuttaan omaa itseensä, ett kyllähän se kahlitsi. Siinä oli niinku monessa asiassa kädet sidottuna ettei päässyt vaikuttamaan. (h3)

Vapaus sosiaalisiin suhteisiin ja avoimien ovien merkitys nousevat arvoonsa peilattaessa niitä niihin rajoituksiin mitä vankilassa on. Rajoitusten merkitys nousee esiin myös edeltävän haastatellun puheesta, vankila rajoittaa omia vaikutusmahdollisuuksia. Vankilan luonteesta riippuen (suljettu-/avovankila) rajoitteet ovat osin hyvinkin tiukat. Matkapuhelimet ja internetyhteydet ovat kiellettyjä. Yhteydenotto ulkopuolelle on mahdollista puhelimitse erikseen määrättyinä puhelinaikoina itse ostamalla puhelinkortilla ja omaisiaan pääsee tapaamaan kerran viikossa vierailuaikana joko erikseen määritellyssä tapaamishuoneessa tai pleksin läpi. Perheellisille on olemassa kahdenkeskiset perhetapaamiset mahdollisuuksien mukaan, joskin nämä tapaamiset edellyttävät avoliittoa ennen vankilaan joutumista. Lisäksi satunnaisesti vuosittain järjestetään perheleirejä. Ovet laitetaan lukkoon joka ilta, ja kulkeminen etenkin suljetussa

vankilassa on hyvin rajoitettua. Lomaoikeus eli poistumislupamahdollisuus alkaa pääsääntöisesti kun kaksi kolmasosaa on tuomiosta suoritettuna mikäli voidaan arvioida lomaehtojen täyttyvän. Poistumislupa on mahdollisuus saada myös saatettuna tai tärkeästä syystä. Poistumislupaa saa korkeintaan kolme päivää kahden kuukauden ajanjaksolla. (Rikosseuraamuslaitos, 2010.)

Onhan se sit tietynlaista vapautta ett sä voit valvoo niin pitkään kun haluat ja kukaan ei paa sua lukkojen taakse ja sä saat olla näin niinku sun kotona, mutt yheksältä piti olla kotona eikä saanu lähtee sit mihinkään, ett nehän näkee sit, ett pitää olla puhelimen päässä ja siihen puhelimeen pitää vastata ett oli tietty aika kun piti soittaa ja kyl ne sieltä kattoo, ett missä meni... Ett kukaan niistä ei enää päätä mun puolesta koska mä meen vaikka tapaan mun perhettä. Ja se on ollu semmonen minkä takia mä oon päättäny, ett mä en enää koskaan mee vankilaan, ett kukaan ei koskaan enää päätä mun puolesta mistään. Niinku koska mä tapaan mun perhettä tai lasta. (h1)

Haastateltava on kokenut valvotun koevapauden rajoitteista ja valvonnasta huolimatta vapautena. Hänellä on ollut mahdollisuus valvoa kun siltä tuntuu, viettää aikaa kotona omaten itse avaimen oveen ja tavata perhettään tai lastaan silloin kun hänelle sopii. Haastateltava kokee, että näistä keskeisistä oikeuksista päättäminen on hänelle se merkittävä tekijä, jonka vuoksi hän ei aio palata enää vankilaan.

5.4 Koevapauden kokemusten jäsentäminen elämänhallinnan viitekehyksessä

Kaikki tutkielmaa varten haastattelemani henkilö ovat kokeneet valvotun koevapauden perustaltaan merkityksellisenä ja myönteisenä mahdollisuutena siirryttäessä vankilasta vapauteen. Valvotun koevapauden avulla on muurin ylitys helpottunut, arki rytmittynyt, sosiaaliset suhteet vahvistuneet ja itsetunto kohonnut. Koevapauden toteutuksessa on kuitenkin haastateltujen kokemuksen mukaan ollut myös puutteita. Niitä on ilmennyt muun muassa tiedonkulussa, valmisteluvaiheen tuen saamisessa sekä osin myös koevapauden valvonnassa. Kun peilataan edellä kuvattuja valvotun koevapauden kokemuksia Raitasalon (1995, 61) elämänhallinnan

esittämään malliin, voidaan havaita, että koevapaudella on ollut monenlaisia merkityksiä vankien elämänhallinnalle, kun nämä ovat siirtyneet siviiliin.

Elämän materiaalisia edellytyksiä (having) ajateltaessa nimenomaan siviiliin siirtymisen vaiheessa voidaan havaita, että koevapauden aikana toteutuneet toimenpiteet ovat kasvattaneet vapautuvien vankien materiaalista ulkoista elämänhallintaa merkittävästi. Keskeisiä merkityksiä on ollut muun muassa asumiseen, toimeentuloon, työllistymiseen ja päihteidenkäyttöön liittyen. Asuminen on saatu järjestettyä niiden kahden kohdalla, joilla ei ollut pysyvää kotia valvotun koevapauden aikana. Tärkeää on ollut myös toimintavelvoitteen avulla tapahtuva työelämään ja arkeen kiinnittymisestä. Koevapauden jälkeen neljä haastateltavista on jatkanut koevapauden aikaisessa toimintavelvoitteessaan, heihin kuuluvat yrittäjänä ja omaishoitona toimintavelvoitettaan suorittaneet. Kaksi on työllistynyt uuteen työpaikkaan, toinen työharjoittelijaksi ja toinen normaaliin työsuhteeseen, vain kaksi haastatelluista on työttömänä. Koevapauden aikaisen toimintavelvoitteen suurin merkitys on arjen aikatauluihin ja normaali-ihmisen rytmiin kiinni pääseminen. Koevapauden merkitys arkisiin aikatauluihin kiinnittymisessä ei ollut kuitenkaan yksiselitteinen, vaan keskeisenä ja merkittävänä tekijänä nähtiin myös vankila-aikainen työ-, koulutus- tai kuntoutustoiminta.

Haastateltavien taloudellinen toimeentulo valvotun koevapauden aikana muodostui pääosin kuntoon saatetuista yhteiskunnan tuista. Koevapauden aikana on mahdollisuus järjestää kelan, sosiaalitoimen ja velkajärjestelyn kaltaiset viranomaissuhteet kuntoon joko yksin tai yhdessä tukihenkilön kanssa. Suurimmalla osalla haastateltavista oli edelleen varsin suuret velat kontollaan, mutta ainakin muutaman kohdalla asioita oli koevapauden aikana saatu eteenpäin.

Terveystilaan liitetty päihdeongelma oli ollut noin puolella haastateltavista. Kaikki heistä olivat lopettaneet päihteidenkäytön joko ennen vankeustuomiota tai sen aikana. Valvotun koevapauden keskeinen edellytys on täysi päihteettömyys ja päihteettömyyttä testataan koevapauden aikana erilaisin valvontatoimin. Kuten edellä jo mainitsin, kukaan haastatelluista ei kokenut, että päihteettömyysvalvonta olisi ollut kontrollia. Sen sijaan valvonta koettiin päihteettömyyden tukemiseksi.

Valvottu koevapaus on näyttäytynyt haastateltavillani elämänhallinnan viitekehyksessä joiltain osin myös eri tavoin. Merkityksellisin ero on ollut päihdeongelma, jonka olemassa olon tai sen puuttumisen myötä haastateltavat ovat kokeneet sekä tuen tarpeensa että koevapauden saavutukset eri näkökulmasta. Niille, joilla ei ole ollut päihdeongelmaa, on koevapauden merkitys ollut pääosin pääsyssä perheen pariin ja siten vaihtoehto vankilassa vietetylle ajalle. Niille haastateltaville, joilla päihdeongelma on määrittänyt aiempaa elämää ja mahdollisesti aiempia vapautumisia, on valvotun koevapauden merkitys näyttäytynyt monitahoisempana.

Haastateltavien mielestä koevapauden keskeisin merkitys oli perheen pariin pääseminen. Vankeusrangaistus kaventaa yhteydenpitomahdollisuuksia ja valvottu koevapaus poistaa nämä rajoitteet. Koevapauden merkitys näyttäytyi osallistumisena perheen arkeen ja suhteen rakentamisena lapseen. Myös niillä haastatelluilla, jotka muuttivat asumaan yksin, se tarkoitti rajoittamatonta oikeutta yhteydenpitoon läheisten kanssa. Perhe ja läheiset ihmiset olivat haastatelluilla se koossa pitävä voima, jonka avulla vankeusrangaistus ja sen jälkeinen elämä jäsentyivät.

Perheen ohella puolet haastatelluista korosti myös vertaistuen merkitystä osana sosiaalista tukiverkostoa. Ne vangit, jotka olivat olleet aiemmin päihdeongelmaisia, kokivat vertaistuen, tässä tapauksessa Krisin, erittäin tärkeäksi. Haastatelluista yksi oli kiinnittynyt Krisin toimintaan jo ennen viimeistä vankeustuomiotaan, muiden kohdalla kiinnittyminen Krisiin tapahtui joko vankeustuomion loppuvaiheessa tai valvotun koevapauden aikana. Vertaistuen merkitys näyttäytyi erityisesti tuen antamisena sekä suunnan näyttämisenä kohti normaalia elämää. Vertaistuki on myös yhteisö, johon voi kiinnittyä kuuluakseen johonkin. Aiemmin on tullut jo esiin lähiverkoston merkitys myös rikoksista irtautumisen prosessissa. Tässä tutkielmassa sosiaalisten suhteiden tarve (loving) viittaa sekä perheeseen, vertaistukeen että alamaailmasta irtautumiseen. Elämänhallinnan taitojen vahvistuminen tarkoittaa siis paitsi kykyä luoda haluttuja sosiaalisia suhteita myös kykyä irrottautua ei-halutuista suhteista.

Being viittaa itsensä toteuttamiseen ja ilmenee integroitumisena ympäröivään yhteiskuntaan (Raitasalo 1995, 57). Vankilassa itsensä toteuttaminen on luonnollisesti rajoitettua. Tässä tutkielmassa keskitytään nimenomaan siirtymiseen

vankilan rajoitetuista olosuhteista vapauteen. Being sisältää myös poliittisten resurssien vahvistumisen myötä halun vaikuttaa, joka työssäni näkyy haastateltujen haluna vaikuttaa omaan elämäänsä sekä valvotun koevapauden kehittämiseen osallistumalla tähän tutkimushaastatteluun.

Koevapauden kokemus ennen siviilielämään siirtymistä on haastatelluille ollut tärkeä. Keskeinen koevapauden etu on totuttelemine siviilielämään, mikä nousi esiin erityisesti niillä haastatelluilla, joilla on ollut aiempi päihdeongelma. Tähän totuttautumiseen ja yhteiskuntaan integroitumiseen liittyy olennaisesti myös kokemus arkielämään kiinnittymisestä, mikä tuli aiemmin esiin usealla haastateltavalla. Valvotun koevapauden myötä vapautuminen on hallitumpaa ja suunnitelmallisempaa. (Ks. Mäkipää 2010, 185.) Se tarjoaa vaihtoehdon ”vankilasta vapautumiselle muovikassin kanssa matkalla ei minnekään”.

Haastateltujen halu vaikuttaa ilmeni aineistossa kahdella tavalla. Usea haastateltava mainitsi, että halusi osallistua haastatteluun, jotta pystyisi kehittämään koevapautta. Toinen kenties keskeisempi vaikuttamisen halu kohdistui omiin oikeuksiin ja niiden toteuttamiseen. Vankilaan ei haluta palata, koska halu tehdä itseään ja elämäänsä koskevat päätökset on vahva. Aiemminkin esiin tulleesta aineisto-otteesta on ollut luettavissa omien päätösten merkitys suhteessa oman elämän hallittavuuteen.

Ulkoista elämänhallintaa kuvaavan having, loving, being -kehikon lisäksi haluan kohdistaa huomion myös sisäiseen elämänhallintaan liitettyjen autonomian ja itsetunnon kysymyksiin. Autonomiaan liittyy myös kokemus laitostumisesta. Tässä mielessä halu vaikuttaa oman elämänsä suuntaan kytkeytyy myös sisäiseen elämänhallintaan ja autonomiaan. Kuten Riihinen (1996) on kuvannut, autonomia ymmärretään sekä oikeutena itsehallintaan että kapasiteettina ja ulkoisina edellytyksinä. (Emt., 16–26.) Ulkoisen elämänhallinnan kunnossa olevat puitteet, tässä tapauksessa siviilielämän mahdollisuus tehdä itseään koskevat päätökset, vaikuttavat myös vuorovaikutuksellisesti sisäiseen elämänhallintaan. Toisaalta sisäiseen elämänhallintaan liitetyt tavoitteet ovat saattaneet olla ohjaamassa koevapauteen hakeutumista ja näiden ulkoiseen hallintaan liittyvien seikkojen kuntoon saattamista.

Koevapauteen liittyvät kokemukset kertovat kuitenkin sisäiseen elämänhallintaan liitetyn itsetunnon vahvistumisesta. Portaittain tapahtuvan vapautumisen ja koevapauden aikaisen toimintavelvoitteen myötä vangin on kenties ensimmäistä kertaa elämässään mahdollisuus päästä tekemään asioita ja huomata, että kykenee ja osaa. Osaaminen ja uskaltaminen tulevat esiin myös niissä kokemuksissa jotka liittyvät kauppa- tai virastokäynteihin joko yksin tai tukihenkilön kanssa. Toimintavelvoitteen myötä on avautunut tilaisuus myös kiinnittyä työelämään ja ansaita paikkansa ja palkkansa yhteiskunnassa. Kuten olen aiemminkin nostanut esiin, nämä seikat merkityksellistyvät erityisesti niiden kohdalla, joilla on ollut aiempi päihdeongelma.

Sisäiseen elämänhallintaan liittyvät tarpeet ja tavoitteet nousevat myös aineistostani esiin. Keskeistä on tavoite oppia elämään siviilissä. Kahdella haastatellulla oli myös huumevelkoja. Yksi kertoi jääneensä velkaa, ja yksi kertoi saatavistaan. Molemmat kuitenkin korostivat huumevelkojen olevan taakse jäänyttä elämää johtuen *halusta elää kunnollisesti (h3)*.

Tutkielmani lähtökohtana on vankeuslaki, jonka mukaan vankeusrangaistuksen tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämään edistämällä hänen elämänhallintaansa. Tutkielmassani haastateltujen kertomukset valvotusta koevapaudesta, sen kokemuksista ja merkityksistä, osoittavat, että valvotulla koevapaudella on mahdollista monin eri tavoin edistää vankeudesta vapautuvien ihmisten elämänhallintaa ja auttaa heitä jälleen integroitumaan yhteiskuntaan.

6 POHDINTA

Tätä työtäni aloittaessa kuvittelin erheellisesti vankeuden olevan vain pakollinen porras ennen valvottua koevapautta ja siviiliin siirtymistä, mutta aineistostani nousi vahvasti esiin vankeusajan toimintojen merkitys haastateltaville. Kuten edeltä on luettavissa, vankeusajan toiminnot muun muassa vankityö ja yhteisömuotoinen kuntoutus ovat olleet tärkeässä, jopa osin koevapauttakin tärkeämmässä roolissa vangin siviiliin siirtyessä. Vankitoimintojen merkitys on näkynyt muun muassa itseluottamuksen kasvattamisessa, päihdeettömyyden tukemisessa ja arjen rutiineihin kiinnittämisessä. Näin nähtynä, monenkaltaiset vankitoiminnot ovat tärkeitä, eikä niiden määrää tulevaisuudessa tulisi supistaa.

Toinen keskeinen huomio on, että Rikosseuraamuslaitoksen uudessa logossakin kuvattu polku-ajatus, on toiminut haastateltavillani. Yksi haastateltavistani oli polutettu siviilistä päihdekuntoutuksen kautta suoraan avotaloon, mutta kaikkien muiden matka on käynyt suljetusta kivitalosta kohti avotaloa ja mahdollista siviilityötä. Pienin askelin etenemällä on saavutettu tämän hetkinen päihdeeton ja rikokseton elämä. Tämä luonee uskoa myös rikosseuraamusalalla työskenteleville, tavoitteita on mahdollisuus saavuttaa.

Keskeinen merkitys koevapaudella on ollut niille vangeille, joiden elämää on aiempi päihdeongelma määrittänyt. Mikäli ajatellaan koevapautta elämänhallinnan edistymisen näkökulmasta, voidaan todeta että aiemmin päihdeongelmaisten tutkittavieni kohdallaan koevapauden toimeenpanossa on onnistuttu. Olen aiemmin nostanut esiin Mäkipään (2010) kysymyksen, kenelle koevapaus onkaan tarkoitettu. Jos tavoitteena ovat olleet Rikosseuraamuslaitoksen taloudelliset seikat liittyen vankipaikan hintaan koevapautteen verrattuna, on koevapaus toiminut kaikilla haastateltavillani. Riippumatta siitä, mikä on yksilön saavuttama hyöty koevapaudesta, uskon itse ensisijaisesti yhdenmukaisuuden vaateeseen. Tämän ajatuksen myötä koevapauden tulisi olla mahdollisuus myös niille vangeille, joiden elämänhallintaan ei liity konkreettisia ongelmia. Tällöin koevapaus olisi vaihtoehto

vankilassa vietetylle ajalle ja sen suurin merkitys perustuisi paitsi taloudellisiin seikkoihin, myös vapauteen ja perheen pariin pääsemiselle.

Elämänhallinnan vajeiden näkökulmasta katsottuna portaittaisen ja suunnitelmallisen vapautumisen merkitys on suuri. Vankilasta vapautuvien elämänhallintaa tukevien palveluiden palapeli on melko sekava ja kokonaisvastuu elämäntilanteesta usein vain vangilla itsellään. Kun kyseessä on vanki, jonka elämänhallinnalliset vajeet tulevat ilmi arkipäivässä selviytymisessä sekä vuorovaikutustaidoissa, on yhtälö usein vaikea. Vankien jälkihuollon toteuttamisen päävastuu on kunnalla. Vankilan vastuu päättyy vapautumishetkeen ja kunta vastaa palveluista vapautuneen lähdettyä portilta. Väliin jää iso kuilu. Tähän kytkeytyy myös tarve erilaisten elämänhallintaa tuottavien tekijöiden, kuten asunto- ja velka-asioiden, poliittisesta ratkaisemisesta kokonaisvaltaisesti ja muuri molemmin puolin ylittäen. Vangit ovat marginaaliryhmä sosiaalitoimen aikuissosiaalityössä ja oman kokemukseni mukaan tämän hetkisillä resursseilla ei pystytä vastaamaan siihen moninaiseen palveluohjaukselliseen tukitarpeeseen, jota vapautunut vanki tarvitsee kyetäkseen integroitumaan yhteiskuntaan. Palveluohjaukseen on toki pyritty vaikuttamaan muun muassa erilaisin kolmannen sektorin tuottamin projektein. Projektityöskentelyn ongelmina ovat kuitenkin sekä paikallisuus, joka osaltaan luo epätasa-arvoisuutta vapautuville että määräaikaisuus. Projektien avulla on toki mahdollisuus luoda uusia käytäntöjä, mutta näiden käytäntöjen käyttöön ottaminen vaatii niitä resursseja, jotka valitettavan usein puuttuvat. Tutkielmani tulosten pohjalta voidaan kuitenkin todeta, että valvotun koevapauden avulla on ollut mahdollisuus vapautua ilman kaoottista kynnystä. Asunto on saatu järjestymään ja peruspalvelut kuntoon. Keskeinen merkitys tässä on ollut kolmannen sektorin vertaistuen palveluohjauksella. Voidaan kuitenkin herättää keskustelua siitä, paikkaavatko nämä kolmannen sektorin toimijat sitä lakisääteistä tehtävää, joka kuuluisi Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöille tai kuntien sosiaaliviranomaisille?

Huolimatta siitä, että tutkielmani kohdistui vain niihin vankeihin, jotka ovat onnistuneesti suorittaneet koevapautensa loppuun, katse tulee mielestäni kohdistaa myös niihin, jotka eivät koevapauden edellytyksiä täytä. Muun muassa niihin 51 %:iin, jotka eivät edellä mainitun vankeinhoidon vuosikertomuksen mukaan ole osallistuneet vankitoimintoihin. Kyse lienee osaltaan sekä kyvystä osallistua

toimintaan että tarjottujen toimintojen vähäisyydestä. Kuinka heidän kohdallaan ylipäättään voidaan puhua elämönhallinnan edistymisestä rangaistusaikana, ja voiko marginaalistakin joutua täysin sivuun? Erityisesti tämän ryhmän osalta poliittiset muurin ylittämiseen tähtäävät ratkaisut ovat ensisijaisen tärkeitä.

Valvottu koevapaus on ollut haastateltavilleni positiivinen kokemus. Positiivisuus nousi esiin myös siten, että kaikki haastatellut ovat onnistuneet suorittamaan valvotun koevapauden haasteista huolimatta onnistuneesti loppuun ja ovat edelleen vapaalla jalalla. Siten he ovat positiivisia onnistujia. Tutkielmani tuloksia tarkasteltaessa on otettava huomioon, että haastattelin vain koevapauden loppuun saattaneita vankeja ja rajasin koevapaudessa epäonnistuneet vangit ulkopuolelle. Haastatteluun on myös saattanut valikoitua ne vangit, jotka ajattelevat valvotusta koevapaudesta positiivisimmin. Tästä näkökulmasta katsottuna, tutkielman tulokset voivat olla positiivisesti vääristyneitä. Tuloksia ei myöskään voi yleistää koevapauden yleiseksi kokemuksiksi.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuus syntyy kokonaisuudesta. Keskeistä tässä kokonaisuudessa on tutkimusprosessin näkyväksi tekeminen, tutkimuksen sisäinen koherenssi ja perusteltu tulkinta. (Jokinen 2006.) Olen pyrkinyt tuomaan esiin tutkielman teon prosessin ja tavoitteenani on ollut kirjoittaa tutkimusraportti siten, että lukija voi seurata päättelyäni ja arvioida sitä. Olen tuonut tulkintani tueksi otteita haastatteluista ja keskustellut tulkinnoistani aiemmin tehtyjen tutkimusten kanssa.

Tutkielman tuloksia luettaessa tulee ottaa myös huomioon, että tulkinta näistä kokemuksista on minun välittämää. Granfeltin (2004) sanoin: ”Tutkimus on kirjoitettava mahdollisimman hyvin siitä rajatusta näkökulmasta, mihin aineisto ja tutkijan oma ymmärrys antavat edellytykset. Toisten ihmisten kokemuksia tulkitsevan tutkijan on tärkeää tunnistaa ja tunnustaa ymmärtämisensä rajat. Sen ymmärtäminen, ettei todellakaan ymmärrä on yllättävän vaikeaa” (Emt., 151). Sen lisäksi, että tulkitsen haastateltavieni kokemuksia ja niille annettuja merkityksiä, välittyy tutkielmassa myös minun ymmärrykseni ja omien kokemusteni muokkaaman maailmankuvani merkityshorisontti (ks. Metsämuuronen 2006, 206–207). Uskon, että aikaisempien kokemuksieni myötä olen osin onnistunut pääsemään vankeusajan prosessia koskevassa ymmärryksessä syvemmälle. Toisaalta aikaisemmat

kokemukseni ovat saattaneet estää minua näkemästä ja analysoimasta myös sellaista, minkä tämä tutkimusaineisto olisi mahdollistanut. Olen pyrkinyt asettamaan tulkintojani kyseenalaiseksi lukemalla aineistoani yhä uudestaan ja uudestaan, väliin etäisyyttä ottaen. Jokaisella lukukerralla on noussut esiin uusia merkityksiä ja uskon, että johtuen kokemattomuudestani tutkijana, eivät tulkinnan mahdollisuudet suinkaan ole vielä loppuun saatettu.

Aiempaan työkokemukseeni viitaten uskon, että haastattelutilanteessa olen onnistunut saavuttamaan tutkimushaastattelulle vaadittavan vuorovaikutuksen tason. Motivoivan haastattelun periaatteita noudattaen, olen pyrkinyt avoimilla kysymyksillä, osoittamalla empatialla ja tekemilläni yhteenvedoilla pääsemään kiinni kokemuksiin. Litteraatioista on luettavissa pyrkimysteni onnistuminen. Niistä myös ilmenee, että muutaman kerran olen siirtynyt seuraavaan kysymykseen, vaikka tarkentava kysymys juuri kerrotusta olisi varmaankin tuonut kokemusta vielä syvemmin esiin. Kokemus ohjanee myös tutkijaa eteenpäin.

Vaikka tulkintani haastateltavien kokemuksista saattavat joiltain osin olla vajavaisia, on tutkielmani päätulos selkeä. Valvotulla koevapaudella voidaan luoda ja kehittää vangin valmiuksia arjessa selviämiseksi ja oman elämän haltuun otolle. Kysymys on kokonaisvaltaisesta prosessista. Se on matka vankilasta vapauteen, se on mahdollisuus murtautua marginaalista ja tulla toiseudesta meidän pariin.

Joskus mä sanoin vetoaikoina, ett normaali ihminen on semmonen kahdeksasta neljään töissä ja tulee kotiin ja laittaa ruokaa ja vie koiraan lenkille. Ja nyt mä elän ite semmosta elämää... Ett toivoisin, ett ne käyttäjät jotka on tuolla kentällä ja miettii joka päivä mistä seuraavat vedot tai mitä söis, niin mä toivon että ne olis jossain vaiheessa tässä tilanteessa missä mä nyt oon. Ett ite on onnellinen (h1).

LÄHTEET

Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Juva: WS Bookwell Oy.

Allardt, Erik (1976) Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Juva: WSOY.

Bonta, James (2003) Rikoksenteekijöiden kuntouttaminen. Teoksessa Järvenpää, R & Kempas, M. What works – mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa? Vantaa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen oppikirja 1.

Comission on English Prisons Today (2009) Do Better Do Less. The report of the COEPT.

Gorski, Terence (1995) Relaxe Prevention Therapy – An Executive briefing. Herald House.

Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Toimituksia 702. Helsinki.

Granfelt, Riitta (2003) Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudesta. Ympäristöministeriön julkaisu 613. Helsinki: Ympäristöministeriö, 12.

Granfelt, Riitta (2004) Hetkeksi jaetut maailmat. Janus 12 (2). 134–154.

Granfelt, Riitta (2007) Oppisin elämään riippuvuuteni kanssa. Tutkimus naisvankien päihdekuntoutuksesta Vanajan vankilassa. Rikosseuraamusviraston julkaisu 2.

Granfelt, Riitta (2008) Osalliseksi omaan elämään- Work out-ohjelma nuoren vangin tukena. Rikosseuraamusviraston julkaisu 4.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino: Jyväskylä.

Heinonen, Anna (1998) Teräsmies ja kävelevä hyypiö. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 2.

Hirsjärvi, Remes & Sajavaara (2001) Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Hypen, Kimmo (2002) Riski- ja tarvearviot rangaistusajan suunnittelun apuna. Teoksessa Salminen, Markku & Toivonen, Klaus (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4. (202–220).

Hypen, Kimmo (2004) Vankilasta vuosina 1993–2001 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisu 1.

Jokinen, Arja, Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (2004) (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Gaudeamus. Helsinki.

Jokinen, Arja (2006) Tutkimusmenetelmäopinnot. Sosiaalityön tutkimuksen laitos.

Jokinen, Arja (2008) Sosiaalityö tukena ja kontrollina aikuisten kohtaamisissa. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Vastapaino. Tampere.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (2008) (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Vastapaino. Tampere.

Joukamaa, Matti (2010) Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustulosraportti. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja.

Järvenpää, R & Kempas, M. What works – mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa? Vantaa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen oppikirja 1.

Järvikoski, Aila (1994) Vajaakuntoisuudesta elämänhallintaan? Kuntoutuksen viitekehysten ja toimintamallien tarkastelu. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 46. Helsinki.

Järvikoski, Aila (1996) Sisäinen elämänhallinta ja sosiaaliset paineet. Teoksessa Raitasalo, R. (toim.) (1996) Elämänhallintaa etsimässä. Helsinki: Kansaneläkelaitos, sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 13. (35–48).

Kauppila, Tarja (1999) Vankeudesta vapauteen – Suomalaisten miesvankien turvattomuus ja elämäntilanteiden hallinta. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 2.

Karsikas, Vuokko (2005) Selvin päin olosta tulee hyvä fiilis- Päihdeongelmaisten vankien voimaantuminen. Helsinki. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3.

Kilpeläinen, A (2000) Naiset paikkaansa etsimässä. Aikuiskoulutus naisen elämätkuun rakentajana. Jyväskylä. Jyväskylän yliopisto.

Koski, Leena & Miettinen, Kaija (2007) Vangit koulutuksessa. Helsinki. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3.

Krok, Suvi (2009) Laadullisen tutkimuksen analyysiseminaari. Sosiaalityön tutkimuksen laitos.

Kuure, Tapio (1996) Marginaalin politiikkaa. Marginaalista murtautumisen vaihtoehtoiset strategiat. Väitöskirja. Tampereen yliopisto.

Kyngäs, Margit (2000) Vankeus miehen elämäkulussa. Tutkimus nuorena rikoksentehtäjänä vankilaan tuomittujen miesten lapsuudesta, vankeusajasta ja vankeuden jälkeisestä elämästä. Väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Kääriäinen, Juha (1994) Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1. Helsinki.

Laine, Matti (2002) Kuntoutus vankilan tehtävänä. Teoksessa Salminen, Markku & Toivonen, Klaus (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4. (123–136).

Laine, Timo (2007) Miten kokemusta voidaan tutkia. Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. WS Bookwell Oy. Juva. (28–45).

Lait ja asetukset:

Asetus lääkinnällisestä kuntoutuksesta 1015/1991.

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001.

Laki nuorisorangaistuksesta 1196/2004.

Laki pitkäaikaishankien vapauttamismenettelystä 781/2005.

Laki rikoslain muuttamisesta 780/2005.

Laki säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta 116/2002.

Lastensuojelulaki 88/2010.

Vankeuslaki 767/2006.

Lappi-Seppälä, Tapio. (2000) Rikosten seuraamukset. WS lakitieto Oy. Helsinki.

Lazarus, Richard & Folkman, Susan. (1984) Stress, appraisal and coping. New York: Springer.

Marklund, Fredrik & Wennerberg, Inka (2007) Utökad användning av elektronisk fotboja inom kriminalvården. Slutrapport. Brottsförebyggande rådet BRÅ, Rapport 2007:19.

Marklund, Fredrik & Holmberg, Stina. (2009) Effects of early release from prison using electronic tagging in Sweden. Journal of Experimental Criminology 5, 41–61.

Matthies, Aila-Leena, Kotakari, Ulla ja Nylund, Marianne (toim.) Välittävät verkostot. Tampere: Vastapaino.

Metsämuuronen, Jari (toim.) (2006) Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino.

Mohell, Ulla & Pajuoja, Jussi (2006) Vankeuspaketti- Vankeinhoidon kokonaisuudistus käytännössä. Helsinki.

Myhrberg, Pentti (2002) Rangaistusten täytäntöönpano. Teoksessa Salminen, Markku & Toivonen, Klaus (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4. (49–78).

Myhrberg, Pentti (2007) Vangin asema ja valvonta. Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen oppikirja 1.

Mäkipää, Leena (2010) Valvotun koevapauden toimeenpano ja sovellettavuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 249. Helsinki.

Mäntysaari, Pohjola & Pösö (2009) (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä.

Niemelä Pauli (2009) Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Teoksessa Mäntysaari, Pohjola & Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä. (209–232).

Nousiainen, Tuula (1996) Kuinka omaishoitajien tukiryhmä käynnistyi? Teoksessa Matthies, Aila-Leena, Kotakari, Ulla ja Nylund, Marianne (toim.) Välittävät verkostot. Tampere: Vastapaino.

Nylund, Marianne (1996), Suomalaisia oma-apuryhmiä. Teoksessa Matthies, Aila-Leena, Kotakari, Ulla ja Nylund, Marianne (toim.) Välittävät verkostot. Tampere: Vastapaino.

Näkki, Pirjo (2006) Vankien velkaantuminen ja yhteiskuntaan integroituminen. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 38.

OM 2007:17. Sähköinen valvonta. Työryhmämietintö, Oikeusministeriö.

Perttula, Juha (2005) Kokemuksen tutkimus. Helsinki: Dialogia.

Raitasalo, Raimo (1995) Elämänhallinta sosiaalipolitiikan tavoitteena. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 1. Helsinki: Kansaneläkelaitos.

Raitasalo, Raimo. (toim.) (1996) Elämänhallintaa etsimässä. Helsinki: Kansaneläkelaitos, sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 13.

Remes, Irina (2002) Hiusalan koulutuksen vaikutukset vangin elämään – kolme tarinaa. Tutkielma. Hämeen ammatillinen opettajakorkeakoulu. Julkaisematon.

Riihinen, Olavi (1996) Elämänhallinta-käsitteen erittelyä ja ongelmia. Teoksessa Raitasalo, R. (toim.) (1996) Elämänhallintaa etsimässä. Helsinki: Kansaneläkelaitos, sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 13.

- Rikoksettomiaan elämäntapaa (2001) Komiteamietintö 2. Oikeusministeriö.
- Rikosseuraamusvirasto (2003:1) Perhe muurin toisella puolella. Työryhmämietintö.
- Roos, J.P (1985) Elämäntapaa etsimässä. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino.
- Roos, J.P & Hoikkala, Tommi (1998) (Toim.) Elämänpolitiikka. Tampere: Gaudeamus.
- Rusanen, Timo (1996) Mitä tutkia elämäntapasta. Teoksessa Raitasalo, R. (toim.) (1996) Elämäntapaa etsimässä. Helsinki: Kansaneläkelaitos, sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 13.
- Salonen, Esa & Silvennoinen Tommi (2009) Vankien kokemuksia valvotusta koevapaudesta Vanajan vankilassa. Laurea – ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö.
- Siekinen, Ari (2008) Elämäntapaa ja selviytymiskeinoja vertaistuen avulla. Tampereen yliopisto. Pro gradu – tutkielma.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) Laadullisen tutkimus ja sisällön analyysi. 2. Painos. Helsinki: Tammi.
- Valvotun koevapauden toimenpää. 28/011/2006.
- Vankeinhoidon ja Kriminaalihuollon tilastoja 2008. Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2008.
- Valokivi, Heli (2009) Laadullisen tutkimuksen analyysiseminaari. Sosiaalityön tutkimuksen laitos.
- Vähäköske, Ritva (2008) Valvottu koevapaus miesvankien kokemana. Laurea – ammattikorkeakoulu. Terveysten edistämisen Yamk- koulutusohjelma. Opinnäytetyö.
- www.kris.fi (viitattu 6.5.2010)
- www.krits.fi (viitattu 6.5.2010)
- www.rikosseuraamus.fi (viitattu 6.5.2010)
- www.siltavalmennus.fi (viitattu 6.5.2010)